

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЕРГІЄНКО ІРИНА ГРИГОРІВНА

УДК: 351.9

ДИСЕРТАЦІЯ
**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ
ІНКЛЮЗИВНОГО МІСТА**

Спеціальність 281 – публічне управління та адміністрування

(281 – Публічне управління та адміністрування)

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора філософії у галузі публічного управління та адміністрування

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.Г. Сергієнко

Науковий керівник:
Ксендзук Валентина Віталіївна,
доктор наук з державного управління, доцент

Житомир – 2023

АНОТАЦІЯ

Сергієнко І.Г. Публічне управління сталим розвитком інклюзивного міста. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Державний університет «Житомирська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Житомир, 2022.

Дисертаційна робота присвячена вирішенню наукового завдання, що полягає в теоретичному обґрунтуванні і розробці методичних положень публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст.

У першому розділі «Теоретичні положення публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста» висвітлено характеристику основних понять в сфері публічного управління інклюзивним містом (інклюзивне місто, публічне управління сталим розвитком інклюзивного міста, соціальна ексклюзія, соціальна інклюзія) та удосконалено їх трактування. «Інклюзивне місто» – це відповідна адміністративно-територіальна одиниця, що згідно конституційного права країни ідентифікується як місто, яка являє собою складну безбар'єрну систему, що охоплює соціальний, політичний, культурний, економічний, екологічний, безпековий та інші сегменти життя сучасного суспільства, об'єднані ідеями цінності, рівності, унікальності, правомочності та причетності кожного індивідуума на тлі розбудови громадянського суспільства. Під публічним управлінням сталим розвитком інклюзивного міста запропоновано розуміти керуючу, цілеспрямовану, суцільну та системну діяльність органів державної та місцевої влади, інституцій громадянського суспільства, а також членів територіальної громади такого міста, повністю або частково спрямовану на досягнення та підтримку сталого розвитку вказаної адміністративно-територіальної одиниці, враховуючи потреби всіх груп населення та створюючи справедливе, інклюзивне середовище. Охарактеризовано напрями трансформації

публічного управління інклюзивним містом: законодавство; бюджетування і фінансування; доступна інфраструктура; освіта і соціальна підтримка; рівні можливості на робочих місцях; розвиток громадянського суспільства, що має теоретичне значення та є підґрунтям для удосконалення положень нормативно-правових документів в межах узгодженості з міжнародним законодавством.

Ідентифіковано проблеми інклюзивної урбанізації та запропоновано шляхи їх вирішення в контексті формування та реалізації стратегії інклюзивного міста в публічному управлінні: сприяння доступності у всіх сферах життя, захист прав людини, економічний розвиток, соціальна інтеграція, заохочення екологічної стійкості, створення позитивного іміджу країни. Це дозволяє підвищити якість та результативність процесу формування та реалізації стратегії інклюзивного міста в публічному управлінні.

Охарактеризовано глобальні та національні цілі сталого розвитку в частині формування інклюзивних міст та публічного управління ними.

Запропоновано послідовність етапів створення стратегії інклюзивного міста: 1. Аналіз потреб; 2. Визначення візії та сценаріїв розвитку; 3. Розробка стратегії інклюзивного міста; 4. Реалізація стратегії; 5. Моніторинг та оцінка; 6. Корекція згідно проведеної оцінки.

У другому розділі «Сучасні положення публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста: стратегічний підхід» здійснено оцінку «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в розрізі забезпечення Цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад» Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна 2030» та підкреслено її важливість для сучасних реалій у створенні інклюзивних міст України. Визначена важливість сталої міської мобільності для створення безбар'єрного простору в контексті Національної стратегії. Запропоновано термін «стала міська мобільність» - це концепція, що передбачає створення та підтримку системи транспорту, яка балансує між економічним прогресом, соціальною

справедливістю, комфортом та збереженням навколишнього середовища та може вирішити специфічні проблеми, пов'язані з інклюзивною урбанізацією. Обґрунтовано вплив урбанізації на міську мобільність; вплив міської мобільності на урбанізацію; та акцентовано на важливості сталої міської мобільності як рішення проблем інклюзивної урбанізації. Згруповано можливі проблеми інклюзивної урбанізації та шляхи їх вирішення за допомогою сталої міської мобільності. Визначено роль публічного управління у підтримці сталої міської мобільності та інклюзивної урбанізації.

Проаналізовано сучасні стратегії розвитку міст України та ідентифіковано змістовні елементи (напрями розвитку), що необхідні для впровадження змін до системи публічного управління інклюзивним містом.

Ідентифіковано, що ключовим аспектом дослідження стратегії інклюзивного міста є визначення потреб різних груп населення, таких, як: люди з інвалідністю, молодь, люди похилого віку, мігранти, жінки, представники різних культур та релігій, а також розробка стратегій та заходів, спрямованих на задоволення цих потреб. Окреслено найбільш пріоритетні стратегії розвитку міст, основою яких стали концепції розвитку найбільших міст та обласних центрів України: «Стале місто», «Розумне місто», «Креативне місто», «Інклюзивне місто» та «Еластичне місто». Отримані пропозиції характеризується синергетичним ефектом, багатовекторністю та забезпеченням досягнення цілей сталого розвитку, а також сприяють розкриттю потенціалу розвитку міста в контексті формування інклюзивного суспільства.

Розглянуто як регіональні центри сприяють соціально-економічній рівності та безбар'єрності та ідентифіковано сфери розвитку місцевого управління під час планування та реалізації стратегії щодо інклюзивності. Запропоновано впроваджувати додаткові заходи в різних секторах і сферах: підвищення доступності для людей з обмеженими можливостями шляхом покращення інфраструктури, систем громадського транспорту та забезпечення інклюзивних

освітніх можливостей, забезпечення участі громадян в прийнятті рішень громади та покращення інформування населення, шляхом впровадження цифрової освіти. Це сприятиме переходу українських міст до інклюзивного суспільства та забезпечуватиме реалізацію цілей сталого розвитку.

У третьому розділі «Удосконалення публічного управління процесами формування та реалізації стратегії інклюзивного міста» оцінено досвід формування та реалізації стратегій інклюзивного міста в іноземних країнах, що сприяв підвищенню соціальної інклюзії та рівню життя населення. Відповідно проаналізовано державні програми щодо інклюзивного відновлення міст та складові Індексу процвітання та інклюзії міст. Визначено ключові тези впровадження позитивного досвіду в Україні, враховуючи умови воєнного стану та необхідність створення інклюзивних міст в контексті подолання наслідків війни.

В ході дослідження запропоновано комплексний механізм публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст, що враховує: прийняття багатосекторальних рішень для багатовимірної проблеми; сукупність профілактичних та лікувальних заходів для прогнозування майбутнього зростання; інструменти встановлення пріоритетів та збільшення обсягу інвестицій; використання потенціалу спільнот як каталізатора інклюзії; зміцнення місцевих спроможностей; розвиток партнерських відносин. Наведені напрями державної політики розвитку інклюзивних міст на центральному рівні, напрями розвитку сучасних стратегій розвитку міст, а також комплекс заходів з удосконалення публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста.

Ключові слова: публічне управління, місцеве управління, сталий розвиток, інклюзивне місто, інклюзивне суспільство, інклюзивний розвиток, стратегія розвитку міста, соціальна інклюзія, соціальна ексклюзія, стала міська мобільність, російсько-українська війна, урбанізація.

ANNOTATION

Serhiienko I.G. Public management of the inclusive city sustainable development. - Qualifying scientific work on the rights of a manuscript. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in speciality 281 - Public Management and Administration - Zhytomyr Polytechnic State University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, 2022.

The dissertation is devoted to solving the scientific task of theoretically substantiating and developing methodological provisions for public administration of inclusive cities sustainable development.

The first chapter, "Theoretical Provisions of Public Administration of Inclusive Cities Sustainable Development", describes the main concepts in the field of inclusive cities public administration (inclusive city, public administration of inclusive cities sustainable development, social exclusion, social inclusion) and improves their interpretation. An "inclusive city" is a relevant administrative-territorial unit, which, according to the constitutional law of the country, is identified as a city, which is a complex barrier-free system covering social, political, cultural, economic, environmental, security and other segments of modern society, united by the ideas of value, equality, uniqueness, eligibility and each individual's involvement against the background of civil society development. The author proposes to understand public management of inclusive city sustainable development as a governing, purposeful, continuous and systematic activity of state and local authorities, civil society institutions, as well as members of the territorial community of such a city, in whole or in part aimed at achieving and maintaining sustainable development of the specified administrative-territorial unit, taking into account the needs of all population groups and creating a fair, inclusive environment. The author describes the areas of transformation of inclusive city public administration: legislation; budgeting and financing; accessible infrastructure; education and social support; equal opportunities in the workplace; development of civil society, which is of theoretical importance and

serves as a basis for improving the provisions of regulatory legal documents within the framework of consistency with international law.

The author identifies the problems of inclusive urbanization and suggests ways to solve them in the context of formulating and implementing an inclusive city strategy in public administration: promoting accessibility in all spheres of life, human rights protection, economic development, social integration, promoting environmental sustainability, and creating a positive image of the country. This allows improving the quality and efficiency of formulating and implementing an inclusive city strategy in public administration.

The global and national sustainable development goals in terms of the formation of inclusive cities and their public administration are described.

The proposed sequence of stages for creating an inclusive city strategy is as follows: 1. Needs analysis; 2. Determination of vision and development scenarios; 3. Development of an inclusive city strategy; 4. Implementation of the strategy; 5. Monitoring and evaluation; 6. Correction according to the assessment.

The second section "Current provisions of public management of inclusive city sustainable development: a strategic approach" assesses the "National Strategy for Creating Barrier-Free Space in Ukraine for the period up to 2030" in the context of ensuring Goal 11 "Sustainable Development of Cities and Communities" of the National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine 2030" and emphasized its importance for modern realities in creating inclusive cities in Ukraine. The importance of sustainable urban mobility for creating a barrier-free space in the context of the National Strategy is determined. The term "sustainable urban mobility" is proposed as a concept that involves the creation and maintenance of a transport system that balances economic progress, social justice, comfort and environmental protection and can solve specific problems associated with inclusive urbanization. The impact of urbanization on urban mobility; the impact of urban mobility on urbanization; and the importance of sustainable urban mobility as a solution to the problems of inclusive urbanization are

substantiated. Possible problems of inclusive urbanization and ways to solve them through sustainable urban mobility are grouped. The role of public administration in supporting sustainable urban mobility and inclusive urbanization is defined. The article analyses modern strategies for the development of Ukrainian cities and identifies the substantive elements (areas of development) necessary to implement changes in the system of inclusive city public administration.

As a result of analysis, it is identified that a key aspect of researching an inclusive city strategy is to identify the needs of different population groups, such as disabled people, the youth, the elderly, migrants, women, representatives of different cultures and religions, as well as to develop strategies and measures aimed at meeting these needs. The priority urban development strategies are outlined, based on the concepts of the largest cities and regional centers of Ukraine development: "Sustainable City", "Smart City", "Creative City", "Inclusive City" and "Elastic City". The received proposals are characterised by a synergistic effect, multi-vectorality and ensuring the achievement of sustainable development goals, as well as contribute to the unlocking of the city's development potential in the context of an inclusive society. The article considers how regional centres promote socio-economic equality and barrier-free accessibility and identifies areas for the local governance development in the inclusiveness strategy planning and implementation. It is proposed to introduce additional measures in various sectors and areas: increasing accessibility for disabled people by improving infrastructure, public transport systems and providing inclusive educational opportunities, ensuring citizen participation in community decision-making and improving public awareness through the introduction of digital education. This will facilitate the transition of Ukrainian cities to an inclusive society and ensure the Sustainable Development Goals implementation.

The third section, "Improving Public Management of the Inclusive City Strategy Implementation and Formation Processes," assesses the experience of forming and implementing inclusive city strategies in foreign countries, which has contributed to

increasing social inclusion and living standards. Accordingly, the state programmes for inclusive urban renewal and the components of the Urban Prosperity and Inclusion Index are analysed. The key theses for the implementation of positive experience in Ukraine are identified, considering the martial law conditions and the need to create inclusive cities in the context of overcoming the consequences of war.

The study proposes a comprehensive mechanism for public management of inclusive cities sustainable development, which considers the following: making multisectoral decisions for a multidimensional problem; a set of preventive and therapeutic measures to predict future growth; tools for setting priorities and increasing investment; using the potential of communities as a catalyst for inclusion; strengthening local capacities; developing partnerships. The author presents the state policy directions for the inclusive cities development at the central level, the directions of modern urban development strategies, as well as a set of measures to improve public administration of inclusive city sustainable development.

Keywords: public administration, local governance, sustainable development, inclusive city, inclusive society, inclusive development, urban development strategy, social inclusion, social exclusion, sustainable urban mobility, Russian-Ukrainian war, urbanization.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Ksendzuk V., Voitsitska K., Sergiienko I. Public Management of Socio-Economic Development of Inclusive Cities. Edited by: M. Dei, O. Rudenko, V. Lunov. *Association agreement: driving integrational changes*. Chicago: Accent Graphics Communications. 2020. 362 p., pp. 77-88. *Особистий внесок здобувача: ідентифіковано фактори, що впливають на соціально-економічний розвиток міст та визначено особливості публічного управління інклюзивним містом*

2. Абрамова Д.С., Дика О.С., Сергієнко І.Г. Механізм формування професійної етики в системі державного управління: специфіка та проблематика. *Вісник ЖДТУ. Серія «Економіка, управління та адміністрування»*. 2019. № 1(87). С. 169-173. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/163274/162764>. Особистий внесок здобувача: *визначено особливості удосконалення системи державного управління в частині забезпечення якісними кадрами, формування професійної етики державних службовців, які працюють задля створення інклюзивних міст України.*

3. Ксендзук В.В., Войціцька К.М., Орел В.Р., Сергієнко І.Г. Публічне управління містом в контексті інклюзивного розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. №12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1554>. Особистий внесок здобувача: *визначено взаємозв'язок понять «соціальна інклюзія» та «соціальна ексклюзія», обґрунтовано організаційний механізм публічного управління інклюзивним містом.*

4. Сергієнко Л.В., Джумагельдієва Г.Д., Сергієнко І.Г. Механізм формування етичного кодексу в системі державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 125–129. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2019/21.pdf. Особистий внесок здобувача: *обґрунтовано необхідність комплексного та якісного впровадження етичних норм державних службовців та контроль їх дотримання в частині соціального значення для інклюзивного суспільства*

5. Ксендзук В.В., Власюк Т.О., Сергієнко І.Г. Оцінка впливу наслідків війни на розвиток зовнішньої торгівлі товарами на урбанізованих територіях України. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023, №3(105). С.51–58. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8288/7%20%d0%9a%d1%81%d0%b5%d0%bd%d0%b4%d0%b7%d1%83%d0%ba.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Особистий внесок здобувача: *здійснено оцінку впливу наслідків війни на економічний розвиток урбанізованих територій України*

6. Сергієнко І.Г. Інклюзивна урбанізація та стала міська мобільність як інструменти реалізації «національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». *Актуальні проблеми у сфері публічного управління*. 2023. Том 34 (73) № 1. С. 197-202. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/35.pdf.

7. Сергієнко І.Г. Роль «соціальної інклюзії» та «соціальної ексклюзії» у створенні інклюзивного міста майбутнього в контексті державного управління. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. Вип. 33. С. 242-246. URL: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.33.45>.

8. Сергієнко І.Г. Урбіцид та повоєнне інклюзивне відновлення міст: досвід Хорватії. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2023. № 4. С. 146–154. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/26.pdf.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Сергієнко І.Г. Соціальне включення та соціальне виключення: визначення та значення у сфері публічного управління. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. 19 листопада 2019 р. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ». 2019. 368 с. С.110-112.

10. Сергієнко І. Якісна освіта як інвестиція в людський розвиток. *Innovations of higher education of Ukraine and the EU in the modern information society*: [Collection of Scientific Works / for general. ed. O. Rudenko, M. Zhytar]. Kyiv. 2021. pp. 148-151.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА РЕАЛІЗАЦІЄЮ СТРАТЕГІЇ «ІНКЛЮЗИВНЕ МІСТО»	21
1.1. Інклюзивне місто як об’єкт публічного управління та тригери формування інклюзивного міста майбутнього	21
1.2. Передумови та потреба в розвитку інклюзивних міст	41
1.3. Глобальні та національні цілі сталого розвитку в контексті публічного управління впровадження стратегії інклюзивного міста	53
Висновки до 1-го розділу	88
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПОЛОЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО МІСТА: НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ	91
2.1. Оцінка та напрями реалізації «Національної стратегії із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року» в контексті забезпечення сталої міської мобільності	91
2.2. Аналіз та оцінка стратегії розвитку найбільших міст України в контексті інклюзії	104
2.3. Аналіз та оцінка стратегії розвитку обласних центрів України в контексті інклюзії	123
Висновки до 2-го розділу	160
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО МІСТА	163
3.1. Зарубіжний досвід впровадження стратегії інклюзивного міста	163
3.2. Комплексний механізм публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста	213
Висновки до розділу 3	224
ВИСНОВКИ	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	233
ДОДАТКИ	255

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі, публічне управління сталим розвитком інклюзивного міста стає не просто важливим, але й невід'ємним аспектом у забезпеченні збалансованого, справедливого та продуктивного життя для всіх громадян. Дане трактування набуває додаткового значення в контексті постійного зростання урбанізації: міста стають домом для все більшої кількості людей, що породжує нові виклики та проблеми, серед яких ключовим є питання забезпечення рівного доступу до послуг, можливостей та ресурсів для всіх мешканців, незалежно від їхнього соціального, економічного чи культурного статусу. Тому, важливо підкреслити, що одним з основних завдань сучасного суспільства є формування міст, які стали б більш відкритими, доступними та інклюзивними. В контексті сучасної динаміки розвитку суспільства, аналіз стратегій інклюзивного міста стає важливим завданням для публічного управління. Це відіграє ключову роль у покращенні якості життя міських жителів, стимулюванні розвитку бізнесу та економіки, забезпеченні рівних можливостей для всіх груп населення, включаючи тих, хто має специфічні вимоги та потреби. Крім того, це сприяє сталому розвитку міст через розробку та впровадження політик, програм та проектів, які спрямовані на формування більш інклюзивного, справедливого та сталого міського середовища. Публічне управління відіграє провідну роль у цьому процесі, оскільки є механізмом, що дозволяє координувати дії, розподіляти ресурси та регулювати взаємодію між різними учасниками міського життя.

Питання публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст об'єктом наукового дослідження вітчизняних та закордонних вчених. Представниками вітчизняних наукових шкіл державного управління, що розвивали стратегічні положення державного управління повоєнним відновлення системи охорони здоров'я є: Д.О. Грицишен, І.О. Драган, С.В. Свірко, Л.В. Сергієнко, К.М. Войціцька, В.В. Ксендзук, В.В. Іванюта, Ю.В. Шпак, Н.В. Васильєва, Н.В. Дацій, В.О. Галямар та інші. Серед зарубіжних вчених зазначені проблеми вирішували Блейклі Е.Дж., Кресін Дж.П. (Cresine J.P.), Брей Д.(Bray D.), Бертран Н. (Bertrand N.), Бредфорд Н. (Bradford N.), Воттс К. (Watts K.), Ван Х. (Wang H.), Брюкнер Дж.К. (Brueckner J.K.), Коен М.А. (Cohen M.A.), Лі Х. (Li H.), Лонг Р. (Long R.), Моханті П.К. (Mohanty P.K.), Мрінська О. (Mrinska O.), Мішра А.К. (Mishra A.K.), Русієр Н. (Rousier N.), Партрідж М. (Partridge M.), Фаллах Б.Н. (Fallah B.N.), Чен Х. (Chen H.), Холгерсен С. (Holgersen S.) та інші.

Праці зазначених вчених мають важливе значення в розвитку теорії та методології публічного управління в цілому та сталим розвитком інклюзивних міст зокрема. Проте динамічність соціально-економічних трансформацій призводять до необхідності перегляду діючих положень теорії, методології та організації публічного управління. В контексті визначеного об'єкту необхідним є вирішення сукупності питань, зокрема: ідентифікація тригерів розвитку інклюзивних міст в Україні та світі; визначення передумов та потреб розвитку інклюзивних міст; обґрунтування місця інклюзії в глобальних та національних цілях сталого розвитку; визначення сучасних тенденцій впровадження стратегії інклюзивного міста в Україні; обґрунтування напрямів впровадження зарубіжного досвіду розвитку інклюзивних міст; розробка інноваційних механізмів публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного університету “Житомирська політехніка” за темами: “Забезпечення економічної безпеки територіальних виробничих комплексів” (номер державної реєстрації 0120U103443). У межах тем автором проведені дослідження, пов'язані з удосконаленням публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає в розвитку теоретичних організаційно-методичних положень публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст.

Для досягнення мети в роботі поставлено та вирішено наступні завдання:

- висвітлити характеристику основних понять в сфері публічного управління інклюзивним містом та удосконалити їх трактування;
- ідентифікувати проблеми інклюзивної урбанізації та запропонувати шляхи їх вирішення в контексті формування та реалізації стратегії інклюзивного міста в публічному управлінні;
- охарактеризувати глобальні та національні цілі сталого розвитку в частині формування інклюзивних міст та публічного управління ними;
- оцінити сучасні стратегії розвитку інклюзивності в Україні;
- проаналізувати стратегії розвитку міст України задля ідентифікації змістовних елементів (напрямів розвитку) необхідних для впровадження змін до системи публічного управління інклюзивним містом
- оцінити досвід формування та реалізації стратегій інклюзивного міста в іноземних країнах, що сприяв підвищенню соціальної інклюзії та рівню життя населення;
- розвинути механізми публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст.

Об'єктом дослідження є система публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст

Предметом дослідження є теоретичні і методологічні положення формування та реалізації механізмів публічного управління сталого розвитку інклюзивних міст.

Методи дослідження. Задля досягнення визначеної мети та вирішення сформованих завдань в дисертації застосовано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Розвиток понятійного апарату дослідження здійснено шляхом застосування методів аналізу та синтезу, дедукції та індукції, порівняння, бібліографічного аналізу (п.1.1). Ідентифікацію тригерів формування інклюзивного міста майбутнього, передумов та потреби в розвитку інклюзивного уможливило використання аналізу та синтезу, індукції та дедукції, системного підходу, групування (п.1.1- 1.2). Опрацювання глобальних та національних цілей сталого розвитку в контексті публічного управління інклюзивним містом здійснено через застосування методів аналізу, синтезу, логічного узагальнення, систематизації, абстрагування та моделювання (п.1.3). Розвиток стратегічних положень публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст здійснено за використання методів аналізу, синтезу, логічного узагальнення, порівняння, аналогії, стратегічного планування та аналізу (п.2.1-2.3). Опрацювання зарубіжного досвіду впровадження стратегії інклюзивного міста стало можливим шляхом застосування монографічного методу, методів бібліографічного аналізу, логічного узагальнення, порівняння, аналогії (п.3.1). Формування інноваційного механізму публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста здійснено за допомогою методів аналізу та синтезу, моделювання, абстрагування, порівняння, систематизації, групування, дедукції та індукції.

Інформаційною базою дослідження є наукові джерела (монографічні праці, наукові статті вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем публічного управління, сталого розвитку, інклюзії, урбанізації; матеріали науково-практичних конференцій і семінарів); офіційні документи (нормативні документи України та інших країн, що регулюють розвиток інклюзивних міст); затвердженні Стратегії розвитку міст; офіційні дані Державної служби статистики України, Державній службі зайнятості, Міністерства інфраструктури України; довідкові та інформаційні видання професійних міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні механізмів публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст.

Основні положення наукової новизни полягають у наступному:

удосконалено:

- теоретичні положення публічного управління інклюзивним містом через: структурування проблемних питань інклюзивної урбанізації (перенаселеність і перевантаження транспортних систем/недоступність транспорту, погіршення якості навколишнього середовища, нерівномірний розподіл ресурсів, енергетична неефективність, невідповідність інфраструктури реальним потребам, соціальна нерівність, загроза безпеці) на підставі аналізу глобальних та національних цілей сталого розвитку, а також через обґрунтування напрямів вирішення проблем (сприяння доступності у всіх сферах життя, захист прав людини, економічний розвиток, соціальна інтеграція, заохочення екологічної стійкості, створення позитивного іміджу країни), що дозволяє підвищити якість та результативність процесу формування та реалізації стратегії інклюзивного міста в публічному управлінні;

- комплексний механізм управління сталим розвитком інклюзивних міст шляхом: 1) обґрунтування інструментів багатосекторальних рішень для багатовимірної проблеми інклюзивного розвитку міст; 2) визначено сукупність

профілактичних та лікувальних заходів для прогнозування майбутнього зростання; 3) запропоновано інструменти встановлення пріоритетів та збільшення обсягу інвестицій; 4) використання потенціалу спільнот як каталізатора інклюзії; 5) зміцнення місцевих спроможностей; по-шосте, розвиток партнерських відносин; 6) порядку формалізації напрямів державної політики розвитку інклюзивних міст на центральному рівні та напрями розвитку сучасних стратегій; 7) комплекс заходів з удосконалення публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста;

- підхід до формування стратегічних напрямів розвитку інклюзивних міст на підставі аналізу стратегій розвитку міст України та ідентифікації їх сильних та слабких сторін, що характеризується синергетичним ефектом, багатовекторністю та забезпеченням досягнення цілей сталого розвитку, а також сприяє розкриттю потенціалу розвитку міста в контексті формування інклюзивного суспільства;

набуло подальшого розвитку:

- тезаурус публічного управління сталим розвитком міста через пропозиції щодо змістовного навантаження понять: «інклюзивне місто», «інклюзивне місто майбутнього», «сталий розвиток інклюзивним містом», «публічне управління сталим розвитком інклюзивного міста», що надало чіткої змістовності понятійному апарату дослідження, визначивши його подальші векторні спрямування та уможливило формування подальшої методологічно-організаційної надбудови власне публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста;

- визначення характеристик інклюзивного міста (інклюзивна урбанізація, соціальна ексклюзія, соціальна інклюзія) та напрямів трансформації публічного управління інклюзивним містом (законодавство; бюджетування і фінансування; доступна інфраструктура; освіта і соціальна підтримка; рівні можливості на

робочих місцях; розвиток громадянського суспільства), що має теоретичне значення та є підґрунтям для удосконалення положень нормативно-правових документів в межах узгодженості з міжнародним законодавством;

- ідентифікація особливостей формування та реалізації стратегій інклюзивного міста в іноземних країнах та напрямів впровадження досвіду в містах України, враховуючи умови воєнного стану та необхідність створення інклюзивних міст в контексті подолання наслідків війни.

Практичне значення одержаних результатів. Результати, що полягають у розробці стратегії повоєнного відновлення системи охорони здоров'я та механізмів державного управління щодо її реалізації можуть використовуватись на практиці: органами державної влади, що реалізують політику в сфері охорони здоров'я, органи місцевого самоврядування, заклади охорони здоров'я та заклади вищої освіти. Окремі положення можливо використовувати в процесі підготовки фахівців з публічного управління та адміністрування.

Основні теоретичні та методологічні положення дослідження доведені до рівня конкретних розробок, придатних до використання суб'єктами державного управління, закладами охорони здоров'я та закладами вищої освіти, зокрема: Житомирською міською радою (Довідка від 27.12.2023 р.); Державним університетом “Житомирська політехніка” (Довідка № 44-01.00/1071 від 30.08.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові розробки, висновки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача, що полягає у дослідженні комплексу питань, пов'язаних з стратегічними положеннями державного управління процесами повоєнного відновлення системи охорони здоров'я

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження, викладені в дисертації, доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на міжнародній та всеукраїнській наукових конференціях, що відображено в публікаціях [9-10].

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 10 наукових працях, із них: 1 монографії; 7 статтях у наукових фахових виданнях України; 2 тезах доповідей на міжнародній та всеукраїнській конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладено на 221 сторінках друкованого тексту. Робота містить 12 таблиць. Список використаних джерел нараховує 187 найменування і розміщений на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА РЕАЛІЗАЦІЄЮ СТРАТЕГІЇ «ІНКЛЮЗИВНЕ МІСТО»

1.1. Інклюзивне місто як об'єкт публічного управління та тригери формування інклюзивного міста майбутнього

У контексті швидкого глобального урбанізаційного росту, позначеного нерівностями та виключеннями, тема інклюзивної урбанізації та соціальної ексклюзії стає все більш важливою. Цей процес вимагає глибокого розуміння та вивчення, особливо з огляду на важливість створення *"інклюзивного міста майбутнього"*.

Питання інклюзивного міста у різні часи досліджувало досить обмежене коло вчених, однак більш остаточно чіткого формулювання останнього до сьогодні не створено.

Так, колектив житомирських авторів в складі вчених В. Ксендзук, К. Войціцької, І. Сергієнко в своїй праці зазначають, що «інклюзивне місто» – це населений пункт, який є доступним та комфортним для проживання для людей різного віку, статі, національності, віросповідання, соціального статусу, різних фізичних і фінансових можливостей [37]. Таке визначення підтримують і молоді київські науковці [80].

Вчені Голубович І. та Тихомирова Ф. вказували на необхідність «створювати інклюзивне середовище в містах України для «особливих людей», засмученими елементарними проблемами з тротуарами та пандусами, які хоч і є, однак далеко не

всі споруджені за стандартами, а часто – «щоб були». Місцеві органи влади при плануванні будівельних об'єктів зобов'язані враховувати будівельні стандарти, що забезпечують архітектурну доступність для представників маломобільних груп. Але поняття «інклюзивне місто» набагато ширше, аніж просто безбар'єрне, доступне середовище, воно включає в себе рівні умови доступу до соціальних благ, розвиток співпраці та відповідальне урядування. Широко відоме висловлювання Миколи Кулеби, уповноваженого Президента України з прав дитини: «Інклюзія – це не про пандуси. Це про свідомість» [10].

Науковець та фахівець в сфері державного управління М. Костиця зазначає, що поняття «інклюзивне місто» включає в себе рівні умови доступу до соціальних благ, розвиток співпраці та відповідальне урядування. Основними цілями даного пріоритету розвитку міста визначено: забезпечення рівних можливостей для всіх; забезпечення партнерських відносин влади, громади та бізнесу; формування ефективного смарт-урядування [120].

Отже, як бачимо, єдиної точки зору з приводу поняття «інклюзивне місто» на сьогодні немає, а єдиним чітко змістовно обґрунтованим виступає, на нашу думку, варіант, запропонований представниками житомирської школи державного управління.

Все вищевказане спричиняє потребу звернутися до понятійних елементів даної словникової конструкції.

Так, поняття «інклюзія» у вітчизняній науковій сфері стало застосовуватись досить недавно. Втім, певні варіанти його трактування презентовані таким чином:

- «процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, що передбачає усунення бар'єрів та розробку і застосування конкретних рішень, які дозволяють кожній людині рівноправно брати участь у суспільному житті; як один зі стовпів безбар'єрності базується на принципі – залучення усіх людей до всіх сфер життя» [18];

- «процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, у тому числі людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (люди похилого віку, вагітні жінки, тощо)» [23];

- «принципи поділу і з'єднання / включення індивідів або груп в різні соціальні спільноти, групи» [5];

- «процес, що передбачає сукупність регулюючих заходів та самоорганізації суспільства, спрямований на підвищення ступеня активної участі в житті суспільства індивідів або груп із всіма особливостями їхніх демографічних, економічних, політичних і культурно-духовних характеристик» [122];

- «політика і процес, які забезпечують повну участь усім членам суспільства в усіх сферах життєдіяльності» [49];

Отже, різні автори інклюзію характеризують як процес, принципи та політику, при цьому об'єднуючою рисою їх позицій виступає широке залучення всієї сукупності індивідуумів у всі процеси та події у всіх сферах життя суспільства.

Щодо поняття «місто», яке сформувалось людством більше 10 тисячоліть тому, сучасні автори пропонують таке його змістовне наповнення:

- «значний за розміром населений пункт, адміністративний, торговельний, промисловий і культурний центр. Виокремлений природний простір, який містить штучні рукотворні простори (економічний, соціокультурний тощо) існування та життєдіяльності територіальної громади міста» [4, с. 177];

- «суспільно-просторова форма буття суспільства, яка концентрує великий людський, виробничий, освітній, культурний, науково-технічний, управлінський та інші потенціали» [3, с. 184];

- «природно-техногенний комплекс, складова частина ландшафтної сфери, перетвореної зусиллями багатьох поколінь людей. Його основу становлять техногенні комплекси – оборонні вали, рови, стіни, житлові будинки, промислові і культурні споруди, водосховища з греблями, мости тощо. Але загалом місто – це не

лише вписані в природний ландшафт споруди різного призначення, а й своєрідні форми співжиття людей, осередки цивілізації, центри культурного притягання» [7];

- «історично сформована, соціально та економічно розрізнена, щільно збудована та просторово сконцентрована поселенська одиниця, що має законодавчо визначений статус і являє собою складну територіальну суспільно-економічну систему» [97];

- «великий населений пункт; зазвичай адміністративний, промисловий, торговий або культурний центр певного регіону» [45];

- «соціальна територіальна спільнота, для якої характерна висока концентрація населення, на відносно невеликому просторі, зайнятого переважно в сфері несільськогосподарського господарства» [65].

Наведені визначення є найбільш узагальнюючі і презентують філософський, економічний, державно-управлінський підходи.

Варто зазначити, що поняття «місто» традиційно закріплюється законодавством про адміністративно-територіальний устрій країни. При цьому основним нормативно-правовим актом в цій сфері вітчизняного законодавства донедавна був Закон УРСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» від 1981 року. Впродовж наступних років було здійснено чимало спроб кардинально оновити дану гілку конституційного права, при цьому останні спроби датуються 2018 роком. Автори таких законопроектів пропонували такі визначення поняття «місто»:

- «поселення з компактною, переважно багатоповерховою забудовою, яке має розвинуту, необхідну для надання соціальних послуг на рівні громади, соціальну інфраструктуру, комунальну інфраструктуру, що включає принаймні централізоване водопостачання та водовідведення, не менше 80 % доріг якого мають тверде покриття, з чисельністю постійного населення не менше ніж 10 тисяч осіб» [69];

171- «населений пункт з переважно компактною забудовою, сталим складом населення, на території якого розташовані промислові і переробні підприємства, підприємства комунального господарства, житловий фонд, який має розвинуту соціальну, комунальну і транспортну інфраструктуру» [70];

Нарешті, у 2023 році з прийняттям Закону України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» було унормовано такий варіант поняття «місто» [76]: «Місто є населеним пунктом з переважно компактною забудовою, загальна чисельність жителів якого становить не менш як 10 тисяч; ... населеним пунктом є компактно заселене місце проживання людей, що утворилося внаслідок історичних традицій, господарської та іншої діяльності, має сталий склад населення, власну назву та відокремлену територію із встановленими у передбаченому законом порядку межами».

Важливим в контексті опанування понятійної категорії «інклюзивне місто» вбачається дослідження суміжних до нього понять (таблиця 1.1)

Таблиця 1.1

Зміст суміжних понять до категорії «інклюзивне місто»

1	2	3
Інклюзивне місто	Інклюзивне суспільство (inclusive society)	Суспільство, яке не акцентує увагу на расі, статі, соціальному класі, географічних відмінностях і гарантує рівність можливостей та сприяє залученню всіх членів суспільства до створення соціальних інституцій [134]
	Інклюзивна економіка/Інклюзивне зростання (inclusive growth)	Це економічний і соціальний підхід, спрямований на забезпечення сприятливого економічного розвитку для всіх членів суспільства, незалежно від їхньої соціальної, економічної або культурної позиції, сприяючи більш широкому доступу до можливостей та ресурсів [153]
	Інклюзивна освіта (inclusive education)	Підхід до навчання, який спрямований на забезпечення доступу до освіти всіх дітей, незалежно від їхньої фізичної або інтелектуальної здатності, соціального стану, етнічного походження, релігії чи інших характеристик, забезпечення індивідуального підходу до навчання, створенні умов для успішного навчання та соціальної інтеграції [152]. А також сприяння програмі навчання впродовж життя.

Продовження табл. 1.1

1	2	3
	Інклюзивна урбанізація (inclusive urbanization)	Підхід до розвитку та будівництва міст, спрямований на створення міського середовища, яке би було доступним та прийнятним для всіх мешканців, незалежно від їхнього віку, фізичного стану, інвалідності, доходів, етнічного походження тощо; спрямований на створення безбар'єрних міст, де кожен може легко переміщатися, користуватися послугами та брати участь у громадському житті та покликана зменшити нерівність і ексклюзію у міському середовищі та сприяти сталому розвитку міст [186]
	Інклюзивне житло (Inclusive housing)	Концепція в будівництві та розробці житлового середовища, яка спрямована на створення житла, що враховує потреби та можливості різних груп населення, зокрема людей з інвалідністю, літніх громадян, сімей з дітьми та інших. Інклюзивне житло покликане забезпечити рівний доступ до житла та включення всіх мешканців у громадське життя, включаючи розробку житла, що відповідає стандартам доступності та безбар'єрності, а також сприяння зменшенню соціального виключення та ізоляції різних груп мешканців і сприяти більш солідарному та спільному життю у місті чи спільноті [147]
	Інклюзивне прийняття рішень (inclusive decision-making)	Процес, в якому всі зацікавлені сторони, незалежно від їхнього статусу чи позиції, включаються у прийняття рішень щодо важливих питань або політик для відкритого прозорого процесу прийняття рішень [158]
	Інклюзивні інституції (inclusive institutions)	Установи, організації, навчальні заклади, робочі місця та інші соціальні чи економічні структури, які створені забезпечити рівний доступ, рівні можливості та рівне обслуговування всіх людей, незалежно від їхньої раси, статі, віку, інвалідності, релігії, сексуальної орієнтації та інших особистих характеристик. Головна мета - створення середовища, в якому всі люди можуть брати участь у суспільних, економічних та освітніх процесах на рівних умовах та відчувати себе повноцінними членами суспільства [154]
	Інклюзивна інфраструктура (inclusive infrastructure)	Розвиток інфраструктури, який сприяє соціальній інклюзії та гарантує, що жодна особа, громада чи соціальна група не залишиться позаду та матиме переваги від покращеної інфраструктури [144]

Зважаючи на наведені точки зору, вважаємо за доцільне запропонувати таке визначення поняття «інклюзивне місто» - це відповідна адміністративно-

територіальна одиниця, що згідно конституційного права країни ідентифікується як місто, яка являє собою складну безбар'єрну систему, що охоплює соціальний, політичний, культурний, економічний, екологічний, безпековий та інші сегменти життя сучасного суспільства, об'єднані ідеями цінності, рівності, унікальності, правомочності та причетності кожного індивідуума на тлі розбудови громадянського суспільства.

В умовах формування стратегічного підходу до суспільного життя в контексті сталого розвитку доречним буде також пропозиція щодо виокремлення поняття «інклюзивне місто майбутнього» під яким пропонується розуміти безпечне та комфортне для життя місце, де кожен житель відчуває причетність, де всі голоси враховуються, і де кожен має рівні можливості та права для успіху та благополуччя із збереженням ресурсного потенціалу для майбутніх поколінь.

Запропонований підхід забезпечує урахування трендів та тенденцій розвитку суспільства в цілому та державного управління зокрема у стратегічній перспективі. Застосування сформованої первинної термінології дослідження дозволить набути подальшому дослідженню чіткої адресності та ідентифікаційності в часі та просторі.

В контексті обраного об'єкту та предмету дослідження стає очевидною потреба визначення поняття «сталий розвиток інклюзивного міста» під яким, в контексті вищенаведених висновків та пропозицій, пропонується розуміти систематичний керований розвиток інклюзивного міста, спрямований на збереження та розвиток економічного, соціального та екологічного ресурсного потенціалу такого міста для майбутніх поколінь.

Водночас, зважаючи на загальні підходи до визначення поняття «публічне/державне управління» [94, 86, 22, 14, 63, 53, 13, 41, 27, 34, 16, 17, 15, 81, 83, 84, 79, 81, 82] *пропонується під публічним управлінням сталим розвитком*

інклюзивного міста розуміти керуючу, цілеспрямовану, суцільну та системну діяльність органів державної та місцевої влади, інституцій громадянського суспільства, а також членів територіальної громади такого міста, повністю або частково спрямовану на досягнення та підтримку сталого розвитку вказаної адміністративно-територіальної одиниці.

Запропоновані термінологічні новації, шляхом чіткої змістовності, визначають вектори спрямування подальшого дослідження та уможливають формування подальшої методологічно-організаційної надбудови власне публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста.

Впровадження стратегії "інклюзивне місто" є важливим кроком для розвитку українського суспільства, де всі громадяни можуть мати рівні можливості. Міжнародний досвід показує, що використання такої стратегії може допомогти в розв'язанні багатьох соціальних проблем, включаючи боротьбу з бідністю, маргіналізацією та дискримінацією. Ці приклади можуть служити натхненням для України в прагненні створити більш інклюзивні міста та громади.

Збалансування роботи та сімейного життя має вирішальне значення для створення гармонійного суспільства. Коли люди здатні ефективно керувати своїми професійними обов'язками та особистим життям, це сприяє їх загальному добробуту та щастю. Цей баланс допомагає зменшити стрес і запобігти виснаженню, що сприяє підвищенню продуктивності на роботі та кращому сімейному оточенню. Більше того, це сприяє розвитку культури поваги та цінності особистого життя, сприяючи більшому розумінню та підтримці суспільства. Підприємствам і організаціям важливо визнати потребу в такому балансі та надати необхідну підтримку, таку як гнучкий графік роботи, варіанти віддаленої роботи та політику, орієнтовану на сім'ю. Це приносить користь не тільки окремим співробітникам, але й покращує загальну продуктивність і

репутацію організації, коли співробітник відчуває свою цінність та впевненість в «завтрашньому дні».

«Особистості мало одних лише прав, їй потрібні достаток і виховання, щоб ними скористатися»(О. Герцен)

Державне управління відіграє вирішальну роль у досягненні соціальної інтеграції. Одним із ключових підходів є прийняття законодавства та політик, які спрямовані на усунення дискримінації та сприяння рівних можливостей для всіх, незалежно від статі, раси, віку чи соціально-економічного статусу, що може включати закони, які захищають від дискримінації, або політику, яка сприяє рівному доступу до якісної освіти, охорони здоров'я та можливостей працевлаштування. Однак законодавча сторона – це формальна сторона. На практиці набагато важливіше і дієвіше працювати з громадянами, інформуючи їх про толерантність до людей, які мають особливі потреби, потреби в соціалізації, розумінні, сприйнятті та потребі бути почутими. Іншим важливим підходом є врядування за участю, коли громадяни беруть активну участь у процесах прийняття рішень. Це гарантує, що їхні голоси та проблеми будуть почуті, що сприятиме почуттю приналежності.

Створення можливостей для працевлаштування та освіти є фундаментальним кроком до стимулювання економічного зростання та зменшення соціальної нерівності. Уряди, підприємства та навчальні заклади можуть зіграти вирішальну роль у цьому процесі. По-перше, важливо впроваджувати політику, яка сприяє справедливому та рівному доступу до можливостей працевлаштування (згадаємо досвід пошуку роботи та критерії, які потрібні для отримання посади, що є зазвичай просто нереальними для молодого спеціаліста). Це може включати закони про боротьбу з дискримінацією на робочому місці та ініціативи, які заохочують компанії наймати різноманітних кадрів. По-друге, інвестиції в якісну освіту для всіх є найважливішими. Для цього

необхідно забезпечити доступ до якісної освіти всім дітям, незалежно від їхнього соціально-економічного походження. Цього можна досягти за допомогою політики, яка сприяє інклюзивності в школах і ініціатив щодо фінансування шкіл в неблагополучних районах. Крім того, надання програм перекваліфікації, професійної підготовки та освіти для дорослих може надати людям навички, необхідні для отримання прибуткової роботи. Разом ці стратегії можуть допомогти створити більше можливостей для працевлаштування та освіти, сприяючи більш інклюзивному та процвітаючому суспільству.

Безумовно, важливим питанням є запобігання виключенню на робочому місці. Ефективні HR-стратегії мають бути спрямовані на створення інклюзивного середовища, де всі співробітники відчують, що їх цінують, поважають і здатні повною мірою сприяти успіху організації. Крім того, інклюзивна практика найму може гарантувати, що різноманітні кандидати розглядатимуться для працевлаштування не залежно від їх особливостей. Нарешті, надання можливостей для зворотного зв'язку та відкритого спілкування може допомогти швидко виявити та вирішити будь-які проблеми ексклюзії або стигми.

Забезпечення доступу до житла та основних послуг є фундаментальним правом людини та справедливою та інклюзивною суспільства. Уряди відіграють ключову роль у цьому, впроваджуючи політику, яка сприяє доступному житлу, що може включати субсидії для малозабезпечених домогосподарств, регулювання орендної плати та ініціативи щодо збільшення пропозиції доступного житла. Окрім житла, важливо забезпечити доступ до основних послуг, таких як чиста вода, санітарія, електроенергія, охорона здоров'я та освіта. Цього можна досягти шляхом інклюзивного міського планування, інвестицій в інфраструктуру та програм соціального захисту. Крім того, участь громадськості в процесах прийняття рішень може допомогти забезпечити врахування потреб і проблем усіх членів громади, особливо найбільш вразливих. Забезпечуючи

доступ до житла та основних послуг, уряди можуть допомогти зменшити соціальну нерівність, покращити умови життя та сприяти соціальній інтеграції.

Задоволення потреб вразливих груп потребує комплексного, багатогранного підходу. По-перше, необхідно зосередитися на забезпеченні доступу до базових потреб, таких як їжа, вода, житло, медичне обслуговування та освіта. Цього можна досягти за допомогою цільових програм соціального захисту та інклюзивної політики. По-друге, слід докласти зусиль для забезпечення рівних можливостей у всіх сферах, включаючи працевлаштування, освіту та участь у політичному житті. Це включає впровадження антидискримінаційних законів, сприяння інклюзивним практикам на робочих місцях і в школах, а також забезпечення представництва вразливих груп у процесах прийняття рішень. По-третє, слід надавати послуги підтримки для вирішення конкретних проблем, з якими стикаються ці групи, наприклад служби психічного здоров'я, юридична допомога та підтримка жертв насильства тощо. Крім того, громадські ініціативи як то програми наставництва, волонтерська допомога та відповідна громадська діяльність, антидискримінаційні закони та політика, підвищення обізнаності та адвокація важливі для боротьби зі стереотипами та упередженнями, а також для сприяння розумінню та поваги до прав вразливих груп можуть допомогти захистити цих осіб від стигми та відчуження. Разом такі заходи зможуть забезпечити комплексну систему підтримки для осіб, яким загрожує соціальне відчуження, сприяючи більш інклюзивному та справедливому суспільству.

Стратегія інклюзивного міста може значно вплинути на соціальну ізоляцію та відчуження, створюючи більш гармонійне та справедливе міське середовище. Майбутні дослідження мають бути зосереджені на визначенні ефективної політики сприяння соціальному залученню та пом'якшенню наслідків соціального відчуження. Органам місцевої влади потрібно надавати пріоритет

залученню громади до процесів міського планування, задля забезпечення врахування потреб усіх жителів.

Інклюзивна урбанізація не просто вимагає рівного доступу до ресурсів та можливостей, але й прагне до активного включення всіх груп населення в процес формування та розвитку міського простору. З іншого боку, таке явище як соціальна ексклюзія, яка часто є наслідком нерівномірного розвитку та урбанізації виступає тригером для подальшої інклюзивної трансформації.

Поняття соціального включення та виключення тісно пов'язані між собою і почали більш чітко окреслюватися в політичних дискусіях Франції в середині 1970-х років. Пізніше ця концепція була прийнята і Європейським Союзом наприкінці 1980-х років як ключова концепція соціальної політики та, в багатьох випадках, замінила «концепцію бідності» [169]. Так, для багатьох політиків та науковців поняття соціальної ексклюзії і є синонімом бідності, але насправді все є набагато багатограннішим. Відчуженість і бідність не є однаковими. У деяких країнах навіть багаті можуть бути соціально виключені через свої релігійні, сексуальні чи політичні вподобання, які суперечать певним встановленим вимогам (нормам) як на рівні держави так і в приватному житті.

Соціальна інтеграція та соціальне виключення — це терміни, які позначають міру того, на скільки повноцінно та повно окремі особи або групи можуть брати участь у житті суспільства. Соціальна інтеграція сприяє рівним можливостям і ресурсам, тоді як соціальне відчуження стосується процесів, через які певні групи систематично перебувають у не вигідному становищі. Ці концепції відіграють вирішальну роль у міському плануванні, оскільки впливають на якість життя, загальну гармонію в місті та формування засад для кращого майбутнього наступних поколінь.

Урбанізація все частіше сприймається як перспективний інструмент для досягнення ключових елементів Порядку денного на 2030 рік [62], враховуючи

ефективність використання міських ресурсів, надання послуг та її вплив на економічне зростання. Цей документ передбачає, що для реалізації всього потенціалу урбанізації у контексті Порядку денного на 2030 рік, міський перехід повинен бути інклюзивним. Це передбачає створення таких міст та місцевого управління, які більш позитивно ставляться до мігрантів та більш чутливі до потреб вразливих жителів, а також активно співпрацюють з громадянами та громадськими рухами, щоб створити процвітаючу економіку, що, в свою чергу, сприяє досягненню соціальних та екологічних цілей. Якщо інклюзія, як центральний принцип Порядку денного на 2030 рік, буде втілена в процесі формування, росту та розвитку міст, це може слугувати основою для реалізації цих цілей [40].

З іншого боку, соціальне відчуження сприяло формуванню міст таким чином, що це призвело до сегрегованих районів і нерівного доступу до послуг.

Соціальна ізоляція може бути викликана різними факторами, такими як нерівність у доходах, дискримінація за расовою, гендерною або етнічною приналежністю, відсутність доступного житла та неадекватні державні послуги або відсутність "корисних зв'язків" тощо. З іншого боку, соціальна інтеграція може бути підкріплена на законодавчому рівні та сприяти рівним можливостям, залученню громади та доступності послуг [149]. Соціальна інклюзія відіграє ключову роль у міському плануванні, сприяючи почуттю приналежності та єдності між різними групами людей у місті. Включення громадян у процеси міського планування призводить до більш інноваційних та ефективних рішень міських проблем. Таким чином, у процесі міського планування потрібно віддавати пріоритет соціальній інтеграції для створення гармонійного, інклюзивного та сталого міського середовища.

Соціальна ексклюзія та соціальна інклюзія - це два ключові фактори, які відіграють значну роль у плануванні та створенні стратегії інклюзивного міста.

За даними Спільного звіту Європейської комісії з соціальної інклюзії 2004 зазначається [157]: «Соціальна ексклюзія – це процес, за якого певні люди витісняються на край суспільства та не мають можливості повноцінно брати участь у ньому через бідність, відсутність базових навичок і можливостей навчання протягом усього життя, або внаслідок дискримінації. Це віддаляє їх від можливостей роботи, доходу та освіти, а також від соціальних і громадських мереж і діяльності. Вони мають обмежений доступ до влади та органів прийняття рішень, тому часто почуваються безсилими та неспроможними контролювати рішення, які впливають на їхнє повсякденне життя». Тоді як «Соціальна інтеграція – це процес, який забезпечує тим, хто перебуває під загрозою бідності та соціальної ізоляції, отримання можливостей і ресурсів, необхідних для повноцінної участі в економічному, соціальному та культурному житті та для досягнення рівня життя та добробуту, який вважається нормальним у суспільстві, в якому вони живуть. Це гарантує їх більшу участь у прийнятті рішень, які впливають на їхнє життя та доступ до їхніх основних прав», що є запорукою побудови інклюзивного міста.

Отже, *соціальна ексклюзія* виникає, коли певні групи людей відокремлені від повноцінної участі в житті міста через бідність, дискримінацію, недостатню освіту або інші причини, що призводить до нерівності, соціальної напруженості та конфліктів. *Соціальна інклюзія*, навпаки, спрямована на забезпечення участі всіх груп населення у житті міста. Це означає забезпечення рівних можливостей для освіти, зайнятості, житла та інших соціальних послуг. В таблиці 1.2 представлено аспекти соціальної ексклюзії як тригеру розвитку інклюзивного міста майбутнього.

Таблиця 1.2

Соціальна ексклюзія, її наслідки та вплив на суспільство

Причини явища	Наслідки явища
1	2
<i>Економічне відчуження</i>	
Відбувається, коли люди стикаються з перешкодами в доступі до роботи, освіти чи інших можливостей отримання доходу. Це може бути результатом дискримінації, відсутності кваліфікації чи навичок або географічної ізоляції.	Соціально відчуженим особам важко знайти стабільну роботу та економічні можливості для благополуччя. Це може призвести до підвищення рівня безробіття, бідності та нерівності в суспільстві, що в свою чергу стане підґрунтям для закріплення соціальної ексклюзії та маргіналізації; зниження продуктивності та ефективності на робочих місцях і в громадах (відчуття відірваності від своєї роботи чи організації, до якої вони належать)
<i>Соціальна ізоляція</i>	
Окремі особи або групи можуть відчувати соціальну ізоляцію через такі фактори, як мовні бар'єри, інвалідність або культурні відмінності. Це може призвести до відсутності соціальної підтримки, обмеження можливостей для взаємодії та відчуття самотності та відірваності.	Зниження соціальної згуртованості: коли люди відчувають себе соціально відчуженими, вони можуть відмовитися від соціальних взаємодій і участі в громаді; підвищена соціальна напруга: соціальне відчуження може створити відчуття роз'єднаності та недовіри між різними групами суспільства; соціальне відчуження може призвести до почуття самотності, ізоляції та депресії, що може мати шкідливий вплив на психічне здоров'я.
<i>Політичне відчуження</i>	
Передбачає відмову в політичних правах і можливостях, таких як право голосу, свобода слова або участь у процесах прийняття рішень. Політичне відчуження також може проявлятися у відсутності представництва в уряді чи інших установах.	Розчарування в політичній системі та зменшення ймовірності участі у громадських заходах, таких як голосування чи участь у політичних дискусіях. Це може призвести до відсутності представництва та участі в демократичних процесах.
<i>Культурне відчуження</i>	
Виникає, коли культурна ідентичність, цінності та практики людей не «поважаються» або не визнаються в рамках домінуючої культури.	Порушень прав людини, зокрема прав на свободу вираження культурної ідентичності, рівні можливості та участь у суспільстві; втрата культурної спадщини та відчуття відчуженості; вплив на ментальне здоров'я; загроза втрати культурного різноманіття; створення напруження та конфлікти між різними культурними групами; зниження самооцінки та самоповаги, почуття самотності.

Продовження табл. 1.2

1	2
<i>Просторова відчуженість</i>	
Відноситься до просторової сегрегації знедолених груп від більш заможних районів, що призводить до обмеження доступу до ресурсів, послуг і можливостей. Просторове відчуження може бути спричинене такими факторами, як житлова політика, міське планування.	Обмежений доступ до послуг, інфраструктури та можливостей; райони з просторовим відчуженням можуть зіткнутися з економічними викликами, такими як безробіття та обмежений доступ до робочих місць; міграція.
<i>Дискримінація</i>	
Стереотипи та упередження щодо певних груп осіб за ознаками раси, гендеру, віку, сексуальної орієнтації, політичних та релігійних переконань, стану здоров'я тощо; соціальна інерція -історичні та соціокультурні фактори, норми та цінності, можуть бути основою для дискримінації і передаватися з покоління в покоління; негласні, не закріплені законодавчо, правила обмеження прав та свобод.	Соціальна ізоляція (виключення із загальних суспільних процесів, відчуття ізолюваності та відокремленості); погіршення фізичного та психічного здоров'я; економічні втрати; відчуття несправедливості і образи, що призводить до соціальної напруги; порушення прав і свобод; соціальні конфлікти і напруження; втрата потенціалу суспільства (втрата талановитих та обдарованих людей, які могли б приносити користь суспільству у різних галузях).

Складено автором на основі даних ООН [149]

Взаємодія між цими двома факторами має значний вплив на планування та створення стратегій розвитку міст. Для того, щоб місто було комфортним та успішним, необхідно зменшити рівень соціальної ексклюзії та сприяти соціальній інклюзії, що включає в себе мережу комплексно взаємопов'язаних факторів, які доповнюють одне одного та діючи у потрібному напрямку, можуть допомогти людям вибратися з соціальної ізоляції, пастки бідності та маргіналізації [151].

Центральним завданням при проектуванні інклюзивного міста є гарантування того, що кожен мешканець має рівні можливості і може повноцінно брати участь у міському житті.

Розглянемо вплив явища соціальної ексклюзії на суспільне життя в розрізі урбанізації.

Поняття *відчуження в урбанізації* стосується почуття ізоляції, дискримінації та "непотрібності", які люди часто відчують у міському середовищі. Швидка урбанізація та нелюдиноцентричне планування розвитку міст, призводять до відчуття відчуженості серед мешканців. Це пояснюється тим, що в густонаселених міських районах, незважаючи на фізичну близькість людей, часто бракує соціальних взаємодій і стосунків. Крім того, міські жителі можуть відчувати себе відчуженими через конкурентний характер міського життя, анонімність, яку воно пропонує, і віддаленість від природи. Великі міста створюють умови для економічного росту і можливостей, але водночас можуть викликати різні соціальні та психологічні проблеми, включаючи самотність, стрес, депресію та злочинність. Розуміння та вирішення проблеми ексклюзії має вирішальне значення для створення сталого, придатного для життя та інклюзивного міського середовища. Такий підхід не тільки покращить якість життя всіх міських жителів, але й сприятиме загальній стійкості та сталості міст. Тому для міських планувальників вкрай важливо віддавати пріоритет інклюзивній урбанізації у стратегіях розвитку міського середовища і політиці щодо цього.

Інклюзивний міський перехід має першочергове значення для формування кращого майбутнього та відіграє важливу роль у пом'якшенні несприятливих наслідків швидкої урбанізації, зокрема соціальної нерівності. Це процес, який гарантує, що всі жителі, незалежно від соціально-економічного статусу, статі, раси чи віку, можуть користуватися перевагами міського середовища, що включає рівний доступ до основних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та громадський транспорт, а також можливості для активної участі в соціальній та економічній діяльності. В результаті впровадження принципів інклюзивності в міське планування, міста можуть стати більш справедливими, комфортними, сталими та стійкими.

Оскільки держава відіграє ключову роль у формуванні політик, регулюванні процесів в середині країни, забезпеченні ресурсів для розвитку міст та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, варто розглянути вплив соціальної ексклюзії та інклюзії на створення інклюзивного міста через призму державного управління.

1. Розробка політик і законодавства для соціальної інклюзії. Держава відіграє важливу роль у розробці політик і законодавства, спрямованих на забезпечення соціальної інклюзії та боротьбу з соціальною ексклюзією, що охоплює широкий спектр діяльності, завдяки чому, уряд може створити умови, які сприяють рівним можливостям для всіх громадян, незалежно від їх соціального статусу, віку, статі, раси або інших характеристик.

2. Бюджетування і фінансування для створення інклюзивних міст. Бюджетування і фінансування є одними з основних інструментів, які держава використовує для просування соціальної інклюзії у містах, що включає плани розподілу бюджету та призначення фінансових ресурсів для реалізації конкретних стратегічних ініціатив. Соціальна інклюзія вимагає значних інвестицій та ресурсів, зокрема у сфері освіти, здоров'я, соціального захисту та інфраструктури. Роль бюджетування та фінансування для соціальної інклюзії не

можна недооцінювати, оскільки на відміну від традиційного підходу до бюджетування, який зосереджений на витратах, бюджетування для соціальної інклюзії зосереджується на результатах. Це означає, що бюджетні ресурси використовуються з метою досягнення конкретних соціальних цілей, особливо в контексті підтримки найбільш вразливих груп населення. Стратегії такого бюджетування допомагають забезпечити, що бюджет використовується як важливий інструмент для досягнення соціальної інклюзії через: розподіл ресурсів (розподіл ресурсів таким чином, щоб задовольняти потреби всіх сегментів суспільства, включаючи найбільш незахищені); моніторинг та оцінка (регулярний моніторинг та оцінка впливу бюджетних рішень на соціальну інклюзію є важливими інструментами для забезпечення ефективності бюджетування); участь громадян (залучення громадян до процесу бюджетування сприятиме врахуванню їх потреб та інтересів, що, у свою чергу, сприяє створенню бюджету, орієнтованого на соціальну інклюзію) [161].

3. Створення доступної інфраструктури. Держава відіграє важливу роль у створенні доступної інфраструктури, регулюючи будівництво та міське планування таким чином, щоб забезпечити доступність міської інфраструктури для всіх громадян, включаючи маломобільні групи.

4. Освіта і підтримка для створення інклюзивного міста. Держава відіграє важливу роль у розробці програм освіти та підтримки для різних груп населення, зокрема для дітей з особливими потребами, іноземців, літніх людей, що сприяє створенню інклюзивного міста, де кожен громадянин відчуває себе включеним в соціальне життя та відчуває причетність. Державна підтримка в даному сегменті є ключовою для створення інклюзивних міст. Через регулювання, фінансування та розробку відповідних програм, уряди гарантують, що всі громадяни, незалежно від їх віку, статі, етнічної належності або особливих потреб, мають рівний доступ до освіти та державної підтримки.

5. *Забезпечення рівних можливостей на робочих місцях.* Рівні можливості на робочому місці - це важливий аспект соціальної політики, який сприяє створенню справедливого та інклюзивного ринку праці.

6. *Сприяння громадській участі.* Громадська участь є елементом демократичного управління та інклюзивного розвитку міст, що забезпечується активним залученням громадян до процесу прийняття рішень, які впливають на їхнє життя та, відповідно, на створення інклюзивних міст.

Отже, інклюзивні міста створюються завдяки спільним зусиллям держави, громадянського суспільства, громад та інших зацікавлених сторін. Уряд відіграє вирішальну роль у сприянні соціальному залученню через формування відповідної політики. Політика, яка сприяє доступному житлу, рівним можливостям у працевлаштуванні та антидискримінаційним заходам, значною мірою сприяє формуванню інклюзивного міста.

Так, наприклад, якщо певні групи не мають доступу до якісного житла або інфраструктури (такої як транспорт, парки, установи охорони здоров'я, заклади освіти тощо), це може призвести до сегрегації та нерівності. Планування, спрямоване на соціальну інклюзію передбачає створення доступного житла та інфраструктури для всіх, хто цього потребує. Соціальна ексклюзія в освіті та на ринку праці, в свою чергу, може призвести до постійної бідності або "пастки бідності" та нерівності. Стратегії, спрямовані на соціальну інклюзію передбачають доступ до якісної освіти та роботи для всіх груп населення та зменшення дискримінації, що дасть можливість людям розвиватися та спробувати розірвати коло бідності. У випадку виключення певних соціальних груп з процесу прийняття рішень, останнє може призвести до відчуття відчуженості та незадоволення. Стратегії, спрямовані на соціальну інклюзію, передбачають активне залучення всіх груп населення до процесу прийняття рішень, що в свою чергу сприятиме більш реалістичному сценарію інклюзивного міського планування.

Створення інклюзивних міст і місцевого самоврядування, які сприяють інклюзії, є основоположним для забезпечення справедливого та сталого міського розвитку. Такі міста гарантують, що всі люди, незалежно від соціально-економічного статусу, раси, віку чи статі, мають рівний доступ до можливостей і ресурсів. Оскільки інклюзивні міста характеризуються наявністю інфраструктури та послуг, які задовольняють потреби різних груп населення, міське планування та політика спрямовані на сприяння різноманітності, соціальній згуртованості та рівноправній участі в соціальному, економічному та політичному житті, а місцеве управління відіграє вирішальну роль у даному процесі, впроваджуючи політику, яка сприяє інклюзивності. Зокрема, можливість брати участь у процесах прийняття рішень робить розвиток міста більш демократичним і таким, що відповідає потребам усіх його жителів. Таким чином, інклюзивна урбанізація є важливим аспектом підвищення якості життя та сприяння гармонії в містах, що робить значний внесок у досягнення Цілей сталого розвитку.

1.2. Передумови та потреба в розвитку інклюзивних міст

В глобальному розумінні, урбанізація ставить перед собою важливі виклики, зокрема зростання міського населення та, як наслідок, необхідність формування інклюзивних міст. Незважаючи на вагомий внесок у глобальний економічний розвиток, урбанізація створює проблеми управління, наслідки яких можна побачити у високому рівні бідності, нерівності та ексклюзії в міському середовищі.

Війна росії проти України виявилася нелегким випробуванням для українських міст та територіальних громад щодо їхньої здатності впоратися з поточною кризою: потоки біженців, розміщення внутрішньопереміщених осіб (ВПО), паливна криза, знищений і викрадений рухомий склад (транспортні одиниці), пошкоджена та/або знищена інфраструктура, постійне зростання кількості маломобільних груп населення та інвалідів через воєнні дії, а також спроби забезпечення досягнення енергетичної безпеки [100] та подолання екологічних наслідків війни. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року в поєднанні з основами сталої міської мобільності може стати одним з основних документів для інклюзивного розвитку України через: - сприяння доступності (стратегія передбачає впровадження стандартів доступності в усіх сферах суспільного життя, що сприятиме інтеграції людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення); - захист прав людини (стратегія спрямована на захист прав і свобод людей з обмеженими можливостями, що є важливим аспектом інклюзивного розвитку); - економічний розвиток (створення безбар'єрного простору відкриває нові можливості для економічного розвитку, включаючи робочі місця та додаткові ринки); - соціальна інтеграція (безбар'єрне середовище сприяє соціальній інтеграції, забезпечуючи рівні можливості для участі у суспільному житті); - заохочення екологічної стійкості (сприяння дизайну міст, які є не лише доступними та інклюзивними, але й екологічно чистими); - створення позитивного іміджу (реалізація стратегії може покращити міжнародний імідж України як країни, що дотримується принципів інклюзивності та рівності).

Стратегія «Інклюзивне місто» - це підхід, який спрямований на створення міського середовища, доступного для всіх та може бути впроваджена в містах України ґрунтуючись на засадах Національної стратегії створення безбар'єрного простору України та принципах сталої міської мобільності. Варто зазначити, реалізація даної стратегії може наштовхнутися на ряд викликів, включаючи обмежені

ресурси, відсутність політичної волі та обмежену обізнаність суспільства, однак домінантою є великі можливості для покращення якості життя громадян, створення більш справедливого суспільства та досягнення цілей сталого розвитку.

В Україні, як і в багатьох інших країнах, актуальність створення інклюзивних міст постійно зростає. Це можна обґрунтувати декількома ключовими причинами:

- *різноманітність населення*: Україна є домівкою для людей різних вікових груп, з різними фізичними, психологічними та іншими особливостями, що мають рівні права на доступ до міських послуг та комфортне проживання;

- *соціальна справедливість*: створення інклюзивних міст є важливим кроком у напрямку досягнення соціальної справедливості, що сприяє підвищенню добробуту населення;

- *законодавчі вимоги*: в Україні ухвалено ряд законодавчих документів, що зобов'язують створювати доступне середовище для всіх громадян;

- *економічні вигоди*: інклюзивні міста забезпечують можливості для всіх громадян робити внесок у економічний розвиток міста та країни в цілому;

- *наслідки війни росії проти України*: відновлення інфраструктури та створення відповідних умов для комфортного життя та переміщення, допомога у фізичній та психологічній адаптації осіб, постраждалих від воєнних дій та забезпечення інтеграції ветеранів у соціальне життя.

Отже, потреба в створенні інклюзивних міст в Україні є дуже актуальною і обґрунтованою з різних точок зору та підкреслює важливість забезпечення всеосяжної інклюзії в усіх аспектах життя громадян.

Існує чимало різновидів моделей створення стратегій міст, проте всі вони ґрунтуються на трьох основних блоках: аналіз, планування та реалізація [28]. Ми вже зазначали, що створення стратегії «Інклюзивне місто» вимагає комплексного та системного підходу. На нашу думку, сюди можна включити наступні етапи:

1. Аналіз потреб - перший етап створення стратегії інклюзивного міста повинен включати оцінку потреб місцевого населення, зокрема вразливих груп, таких як люди з інвалідністю, люди похилого віку, діти, малозабезпечені групи тощо.

2. Визначення візії та сценаріїв розвитку - оптимістичне бачення майбутнього розвитку території лежить в основі завдань, які будуть виконані згідно з місцевою стратегією. Визначення візії та сценаріїв розвитку міста може бути акцентоване на інклюзивному розвитку шляхом врахування потреб, інтересів та можливостей всіх груп населення. «Стратегічне бачення має бути реалістичним, специфічним, достатньо амбітним та бажаним для територіальної громади» [102]: потрібно враховувати реальні обмеження та можливості, з якими може зіткнутися громада (наприклад, фізичні бар'єри, соціальні та економічні обмеження тощо); конкретика щодо визначення візії, враховуючи її «доцільність» для всієї громади, включаючи вразливі верстви населення.

3. Розробка стратегії інклюзивного міста - на основі результатів аналізу потреб та визначених сценаріїв розвитку розробляється стратегія, що включає конкретні цілі, SWOT-аналіз, завдання та механізми їх досягнення. Важливою складовою даного етапу є залучення *стейкхолдерів* (залучення всіх зацікавлених сторін, включаючи представників влади, громадськості, бізнесу та інших організацій).

4. Реалізація стратегії - після затвердження стратегії починається етап її реалізації, що може включати розробку інклюзивної інфраструктури, надання послуг, організацію освітніх програм тощо.

5. Моніторинг та оцінка - особливо важливим є постійний моніторинг та поетапна оцінка результатів реалізації стратегії, що дозволяє вчасно виявляти та усувати проблеми та недоліки.

б. Корекція згідно проведеної оцінки - на етапі реалізації короткострокових та середньострокових планів стратегії, часто є актуальним внесення змін, задля пом'якшення або усунення виявлених недоліків.

Підсумовуючи, варто зазначити, що в Україні набуває все більшої актуальності потреба в створенні інклюзивних міст - міст, які були б доступними та комфортними для всіх громадян, незалежно від їх вікових, фізичних або психологічних особливостей. Створення таких міст передбачає не тільки архітектурні та інфраструктурні зміни, але й впровадження соціальних інновацій, розвиток громадського простору, а також формування в місцевих громадах культури інклюзії і взаємодопомоги. Механізми створення інклюзивних міст включають розробку та впровадження відповідних нормативно-правових актів, реалізацію місцевих проєктів, що спрямовані на забезпечення доступності міського середовища, а також впровадження освітніх та інформаційних програм, націлені на формування інклюзивної культури в суспільстві.

Архітектурні адаптації відіграють вагомую роль у створенні інклюзивного середовища. Це передбачає створення будинків, доступних для людей в інвалідних візках через пандуси або ліфти, встановлення тактильного покриття для людей із вадами зору або проектування громадських місць, які відповідають різноманітним потребам, наприклад зони відпочинку з тінню для людей похилого віку або батьків з маленькими дітьми.

Однак інклюзивність виходить за рамки простих фізичних модифікацій - важливо розглядати різні аспекти, що включає надання рівних можливостей людям з обмеженими можливостями чи особливими потребами для повної участі в житті громади шляхом усунення бар'єрів, які перешкоджають їх повній інтеграції в суспільство. Це вимагає комплексного підходу, який враховує не лише зміни інфраструктури, але й толерантне ставлення соціуму до різноманітності. Для створення інклюзивних міст в Україні необхідні комплексні стратегії та механізми.

Соціальні інноваційні ініціативи як підхід до сприяння інклюзивності

Одним із підходів до сприяння інклюзивності є впровадження соціальних інноваційних ініціатив, які розробляються для вирішення різних аспектів, таких як освіта, працевлаштування, охорона здоров'я та доступні громадські місця.

«Соціальні інновації – це широке поняття, яке охоплює і природно-історичні зміни, що ламають традицію і відкривають шлях новому, і нові ідеї, що перебудовують суспільство, і проектну діяльність суб'єктів управління, яка створює нові цілі і структури. Соціальні інновації є одним з основних генераторів соціально зумовленого розвитку» [47]. Соціальні інновації включають в себе нові стратегії, концепції, ідеї та організації, які відповідають на соціальні потреби і створюють нові соціальні відносини або співробітництва. В контексті створення інклюзивного міста до соціальних інновацій можна віднести наступні елементи:

- *Спільний громадський простір*: громадський простір - це відкрите місце для громади, що не має комерційних обмежень. Він має унікальні просторові, історичні, природні, соціальні та економічні характеристики. Ознаками успішного громадського простору в розрізі інклюзивності є: *орієнтованість на людину, створення умов для використання різними соціальними групами, не допускаючи розділення їх фізичними бар'єрами такими як паркани тощо; безпечний та дружній до вразливих груп населення; «адаптивний для активності у різні пори року/дні тижня/час доби»* [129]. Спільні простори, такі як комунальні сади або громадські площі, місця для спілкування та ігор, сприятимуть включенню різних груп населення. Вони створюють простір для взаємодії між людьми з різними потребами, сприяючи розумінню та взаємоприйняттю, обміну досвідом тощо.

- *Соціальне підприємництво*: соціальне підприємництво є підприємницькою діяльністю, що має на меті вирішення соціальних проблем та задоволення потреб суспільства. Воно поєднує соціальну місію з комерційною діяльністю, надаючи послуги та продаючи товари [98]. Соціальне підприємництво включає створення

підприємств, що працевлаштовують людей з обмеженими можливостями або інші соціально незахищені групи, які часто ігноруються на традиційному ринку праці, що сприяє їхньому економічному самовизначенню, соціальній інтеграції та фінансовій незалежності (на скільки це є можливим у кожному конкретному випадку). Можливості працевлаштування відіграють значну роль у сприянні інклюзивності. Створення доступних і зручних робочих місць для осіб з маргіналізованих груп може допомогти зменшити нерівність і сприяти соціальній інтеграції. Це включає впровадження політики позитивних дій (заходи, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для груп, що недостатньо представлені в певних сферах суспільства [164], а саме – квоти або пріоритет при наймі) або надання програм професійного навчання (надання спеціалізованого навчання та розвитку навичок, кар'єрного консультування та підтримки, а також ініціативи, спрямовані на створення професійних мереж та спільнот), спрямованих на недостатньо представлені групи населення.

- *Освітні програми:* «специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях» [21]. Інноваційні освітні програми включають навчання для вчителів та студентів, зосереджуючись на важливості інклюзивності, а також розвиток навичок, необхідних для співіснування з різними групами населення. Освіта відіграє вирішальну роль у створенні інклюзивного суспільства. Важливо забезпечити, щоб навчальні заклади були оснащені необхідними ресурсами та приміщеннями для розміщення студентів з різними потребами. Це включає в себе забезпечення систем підтримки для студентів з обмеженими можливостями або особливими потребами, а також впровадження інклюзивних методів навчання, які відповідають різним стилям навчання. Освітні програми є одним з ключових компонентів у сприянні інклюзивності та створенні інклюзивного суспільства.

Включаючи дані інноваційні освітні програми в навчальний план з акцентом на інклюзивність, навчальні заклади можуть сприяти створенню середовища, в якому кожен учень відчуває себе цінним і соціалізованим. Вчителі глибше розуміють, як створити інклюзивні класи, а учні розвивають емпатію та вчаться цінувати різноманітність, що допомагає подолати бар'єри у суспільстві, шляхом підвищення обізнаності про інклюзивність з раннього віку та сприяти створенню більш толерантної спільноти.

- *Технологічні інновації* – це «нові технології виробництва традиційних, удосконалених чи принципово нових продуктів, упровадження інформаційних систем, нових джерел енергії» [126]. Технологічні інновації відіграють вирішальну роль у створенні інклюзивного міста, надаючи людям з обмеженими можливостями доступ до інформації та послуг. Вони охоплюють нові технології або програми, які полегшують доступ для людей з обмеженими можливостями. Одним із таких прикладів є програмне забезпечення для перетворення тексту на мовлення, яке дозволяє особам із вадами зору читати їм вголос письмовий вміст. Крім того, адаптивні технології відіграють важливу роль у забезпеченні інклюзивності шляхом адаптації пристроїв та інтерфейсів до конкретних потреб користувачів з обмеженими можливостями. Наприклад [99], спеціалізовані клавіатури або сенсорні екрани можуть бути розроблені для людей, яким важко використовувати традиційні методи введення.

Впровадження даних технологічних досягнень в інфраструктуру міста, дасть можливість подолати цифровий розрив між працездатними людьми та особами з обмеженими можливостями. Це не тільки покращить їхню здатність отримувати доступ до інформації, але й розширить їх можливості в тому числі можливість працювати, збільшуючи їхню незалежність і автономію.

Крім того, інноваційні рішення виходять за рамки власне технології, вони також включають розробку зручних для користувача інтерфейсів, які враховують різноманітні можливості громадян. Фахівці з дизайну взаємодії з

користувачем (UX) [9] тісно співпрацюють з розробниками та інженерами, щоб створити інтуїтивно зрозумілі інтерфейси, якими легко керувати для всіх користувачів, незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних обмежень.

Інвестуючи в доступні технологічні рішення, міста можуть гарантувати, що жодна людина не залишиться позаду через бар'єри, створені інвалідністю.

-Кооперативи: «це самоврядне об'єднання осіб, які добровільно співпрацюють для їх взаємного соціального, економічного і культурного розвитку». Кооперативи засновані на цінностях самопомоги, особистої відповідальності, демократії, рівноправ'я, рівності та солідарності. Їх члени також дотримуються етичних принципів, таких як чесність, відкритість, соціальна відповідальність та турбота про інших [127]. Кооперативи створюють демократичні та справедливі робочі умови, що можуть сприяти економічній інклюзії та соціальній солідарності.

-Медичні послуги: надзвичайно важливо, щоб мед. послуги були адаптовані до конкретних потреб різноманітних спільнот, що означає не лише надання доступу до медичних закладів та послуг, але й забезпечення того, щоб ці заклади були укомплектовані кваліфікованими фахівцями, які глибоко розуміють культурні нюанси. Завдяки цьому, ми можемо допомогти подолати негативний досвід в результатах охорони здоров'я для різних груп населення. Коли люди з різним походженням звертаються за медичною допомогою, вони можуть зіткнутися з унікальними проблемами через культурні відмінності (наприклад, обмеження деяких медичних маніпуляцій за релігійними поглядами пацієнта) чи мовні бар'єри. Важливо, щоб постачальники медичних послуг брали до уваги ці фактори та прагнули створити інклюзивне середовище, де кожен почувався б комфортно, звертаючись за допомогою. Це позитивно вплине на спілкування пацієнта з лікарем, створить довірливе середовище, що призведе до співпраці, точніших діагнозів і кращих планів лікування.

Варто зазначити, що інклюзивний підхід до надання медичних послуг виходить за рамки просто вирішення вже фактичних нагальних проблем зі здоров'ям, він також відіграє вагомую роль у профілактичному догляді. Коли люди відчують довіру до медичних працівників, вони, швидше за все, братимуть участь у регулярних оглядах і скринінгах, які можуть виявити потенційні проблеми зі здоров'ям на ранніх стадіях. В даному напрямку, створення інклюзивного суспільства охоплює набагато більше, ніж просто надання якісної медичної допомоги. Це передбачає створення середовища, де люди з усіх верств суспільства відчують повагу, свою соціальну цінність, відчують себе потрібними.

Соціальні інновації втілені в різних формах, сприятимуть інклюзивності, оскільки пропонують новітні стратегії та підходи для вирішення сучасних та майбутніх соціальних викликів. Інтегруючи інноваційні рішення в міське планування, міста можуть стати більш інклюзивними, забезпечивши рівний доступ до ресурсів і послуг для всіх.

Пропагуючи різноманітність у наших спільнотах і враховуючи різні точки зору та досвід, ми відкриваємо двері для інновацій у різних секторах, включаючи освіту, можливості працевлаштування, інфраструктуру та соціальну інтеграцію.

Сильне інклюзивне суспільство приймає сторони кожної людини та допомагає адаптуватися в соціумі, незалежно від її походження чи здібностей.

В Україні стратегія «Інклюзивне місто» зосереджена на створенні умов для повноцінного життя і розвитку всього населення. Держава визначила ключові пріоритети і цілі цього напрямку, до яких належать: забезпечення рівного доступу до освіти, праці, культури, розваг, здоров'я; створення доступного житлового фонду; підтримка інклюзивної культури, толерантності та викорінення дискримінації [31], [71], [74]. Однак, в сьогоденнішніх реаліях - це виклик для всіх українців.

В умовах війни, державне управління стикається зі значними викликами у реалізації стратегії «Інклюзивне місто». Як вже неодноразово зазначалося, вона передбачає створення умов для участі всіх громадян, незалежно від їх фізичних, соціальних або економічних обмежень в життєдіяльності міста.

У зв'язку з воєнними діями, реалізація стратегії може бути ускладнена. Тому, державне управління мусить бути гнучким, адаптивним та відкритим для інновацій.

Законодавче регулювання відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективної реалізації принципів і цілей, визначених стратегією «Інклюзивне місто». Це передбачає розробку та прийняття законів, які сприяють інклюзивності та створюють правові рамки для вирішення різноманітних проблем, з якими стикаються маргіналізовані групи в міських районах.

Фінансова підтримка є одним з важливих механізмів для реалізації стратегії інклюзивного міста. Необхідно виділити належне фінансування для підтримки ініціатив, спрямованих на покращення умов життя для всіх мешканців: надання ресурсів для проектів розвитку інфраструктури, які покращують доступ до громадських місць або транспортних засобів тощо. Крім того, фінансова допомога може бути надана окремим особам або організаціям, які працюють над тим, щоб зробити житло доступнішим шляхом реконструкції або модифікації, пристосованої для задоволення конкретних потреб.

Організаційні заходи відіграють важливу роль у координації зусиль між різними державними департаментами та установами, відповідальними за впровадження інклюзивної політики на місцевому рівні. Сюди входить створення спеціальних комітетів або робочих груп, що складаються з представників відповідних секторів, таких як органи міського планування, агенції соціального забезпечення, освітні ради, постачальники медичних послуг тощо.

Війна в Україні вносить значні зміни в соціально-економічну структуру міст, включаючи збільшення кількості осіб з інвалідністю та значні руйнування інфраструктури. Це вимагає гнучкості в адаптації вже існуючих стратегій розвитку міст до нових реалій, розвитку інновацій та перегляду пріоритетів. Першорядним завданням стає створення інклюзивних міст, що забезпечують належну участь та доступність для всіх громадян, незалежно від їх фізичних можливостей та інших особливостей, що включає в себе розробку нових стратегій з реконструкції та відновлення інфраструктури, спрямованих на забезпечення максимальної доступності та комфорту для людей з обмеженими можливостями. Додатково, важливим є залучення спільноти в процес адаптації, планування та реалізації цих стратегій. Таким чином, громадяни, особливо ті, хто відчуває безпосередній вплив війни, повинні мати вплив на формування майбутнього свого міста. Впровадження такого підходу сприяє покращенню соціальної участі та зміцненню демократії на місцевому рівні.

Варто розуміти, що потреби міста змінюються під впливом війни і змінюються пріоритети в плануванні та створенні стратегій їх розвитку. Саме тому, державне управління має бути гнучким та адаптивним, щоб реагувати відповідно до поточної ситуації на змінювані обставини. А співпраця з міжнародними організаціями (технічна, консультаційна та фінансова підтримка, допомога в управлінні проектами, розробці нових стратегій, проведенні досліджень та підготовці персоналу), неурядовими організаціями (допомога інвалідам, допомога ВПО, реконструкція пошкодженої інфраструктури, надання послуг та необхідних ресурсів на місцевому рівні), обмін найкращими практиками, ресурсами та ідеями через партнерства та мережі міст, стане джерелом досвіду, інновацій, фінансової та технічної підтримки у важкий для нашої країни час та допоможе адаптуватися до нових реалій.

1.3. Глобальні та національні цілі сталого розвитку в контексті публічного управління впровадження стратегії інклюзивного міста

Сталий розвиток та інклюзія є двома основними концепціями, які набули значного поширення в сучасному світі. Вони є життєво важливі для формування суспільства і забезпечення процвітаючого майбутнього для всіх. Як добре освіченому, політично заангажованому українському громадянину, який турбується про майбутнє нашої країни, важливо розуміти роль інклюзії в Стратегії сталого розвитку України. Це не лише суттєво впливає на економіку, освіту, охорону здоров'я та соціальне забезпечення, але й впливає на загальне зростання та процвітання нашої країни. Україна, як і багато інших країн, бореться зі складним завданням інтеграції цих двох парадигм у свою стратегію розвитку. Відповідно актуалізується необхідність та важливість оцінки стану інклюзії в Стратегії сталого розвитку України.

Питання стану та ролі інклюзії в Стратегії сталого розвитку України досліджується у працях багатьох вітчизняних науковців, як А. Дем'янюк, К. Дригола, А. Хлівіцька, Л. Дейнеко, О. Ципліцька, С. Дідух, М. Войчук, Ю. Харченко, С. Науменкова, С. Міщенко, Л. Сергієнко, К. Войціцька, А. Іщенко, М. Нестерова та ін., які розглядають інклюзію в контексті трьох складових – економічній, соціальній та екологічній.

Так, наприклад, К. Дригола, А. Хлівіцька розглядають "зелене зростання" як забезпечення соціальної інклюзії [20]: «в соціальному аспекті зелене зростання забезпечує добробут населення за рахунок товарів і послуг «зеленого» сектору та створює нові «зелені» робочі місця на умовах соціальної інклюзії. Зелена економіка формує умови для досягнення високого рівня життя населення і забезпечення основних прав і свобод людини на умовах гендерної рівності та інклюзивності. Сталий розвиток передбачає

вирівнювання економічного добробуту та соціальної справедливості між всіма членами суспільства з одночасним підвищенням рівня людського капіталу».

Науменкова С., Міщенко С. [162] звертають увагу на те, що «значущість питань фінансової інклюзії, або «фінансового включення» населення в систему офіційного фінансового обслуговування зростає в контексті орієнтації на досягнення ... Цілей сталого розвитку».

Войчук М. обґрунтовує важливість інклюзії в економіці в розрізі цілей сталого розвитку [8]: «Локалізація глобальних цілей, яка дає змогу досягти інклюзивності – долучення кожного з членів громад до визначення дій, спрямованих на досягнення сталого розвитку – є критично важливою для практичної реалізації Цілей сталого розвитку». Та зазначає, що інклюзивний розвиток громади має включати залучення членів громади до економічного розвитку через створення робочих місць, розвиток підприємництва і забезпечення соціальних послуг, а також важливою є участь спільноти у прийнятті рішень. Харченко Ю. [124] зазначає, що «основою інклюзивного розвитку є рух знизу вгору, головною метою – побудова суспільства, пріоритетом – повне розкриття потенціалу людей і створення рівних можливостей для кожної людини завдяки доступній та якісній освіті, розвиненій інфраструктурі й послугам охорони здоров'я».

Дейнеко Л., Ципліцька О. у своїй праці відзначають, що «для забезпечення інклюзії регіонів держава має приділяти увагу інтеграційним заходам: від публічно-приватного партнерства із представниками малого, середнього і великого бізнесу для реалізації спільних проектів, спрямованих на створення нових «точок зростання» у відсталих регіонах, до розвитку транспортного міжрегіонального сполучення, підвищення доступу до освіти та медичного обслуговування, комунальних послуг тощо» [11].

Дем'янюк А. відзначає важливість модернізації управління для забезпечення соціальної справедливості та сталого розвитку країни [12]: «завдання щодо сталого розвитку територій передбачають модернізацію управлінських рішень як у сфері економічного зростання, так і соціальної справедливості та раціонального природокористування для поєднання вищезазначених факторів задля досягнення стратегічних цілей розвитку цих територій».

Україна наразі переживає значні трансформаційні процеси в рамках свого державотворення. В даному контексті, дослідження оцінки стану інклюзії в Стратегії сталого розвитку України стає особливо актуальним та своєчасним та допоможе оцінити, наскільки ефективно Україна реалізує свої зобов'язання щодо сталого розвитку, та чи враховує вона потреби всіх своїх громадян.

Інклюзія в Глобальних цілях сталого розвитку

Історія соціальної інтеграції відображає постійну боротьбу людства за те, щоб врівноважити різноманітність із єдністю, а також індивідуальність із спільнотою. Це динамічний процес, який продовжує розвиватися у відповідь на суспільні зміни.

Соціальна інтеграція – це соціально-психологічний та, певною мірою, антропологічний процес (процес становлення та розвитку людини), у якому учасники набувають переданих культурою, суспільних норм, цінностей і ролей. Це є важливою частиною ширшої концепції соціалізації. Сьогодні соціальна інтеграція є критичною проблемою в умовах глобалізації, урбанізації, міграції та зростання культурного розмаїття. Проблеми інтеграції різноманітних груп у суспільство, забезпечення соціальної єдності та уникнення маргіналізації залишаються значними. Організація Об'єднаних Націй [60], наприклад, визначила соціальну інтеграцію як ключовий фактор у досягненні цілей сталого

розвитку. Цілі сталого розвитку (ЦСР) – це набір із 17 глобальних цілей, встановлених Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році на 2030 рік. Вони є частиною Резолюції 70/1 Генеральної Асамблеї ООН: «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року». Інклюзивність є центральним аспектом цих цілей, і деякі з них безпосередньо стосуються питань, пов'язаних із соціальною, економічною та політичною інклюзивністю..

Розглянемо забезпечення інклюзивності через призму Цілей сталого розвитку [60].

Ціль 1. Подолання бідності

Основне завдання: «Подолання бідності у всіх формах та повсюдно». Наведемо приклади того, як інклюзія проявляється в Цілі 1:

- *соціальний захист та рівний доступ до послуг*: забезпечення соціального захисту та доступу до основних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, житло та питна вода для всіх, незалежно від їхнього соціального стану чи економічного положення;

- *розвиток інклюзивних економічних можливостей*: створення можливостей для економічного зростання та зайнятості для всіх груп населення, зокрема для тих, хто знаходиться у вразливому положенні, які мають обмежені можливості або досвід;

- *зменшення нерівності та виключення*: забезпеченню рівного доступу до можливостей, ресурсів та послуг, що включає заходи для забезпечення рівного статусу жінок, інвалідів, індігенних народів та інших вразливих груп;

- *захист прав та участь громад*: інклюзія передбачає захист прав людей, зокрема тих, хто знаходиться в бідності та їх участь у прийнятті рішень, що стосуються власного благополуччя та розвитку, що включає консультації з місцевими громадами та залучення їх до процесів планування та реалізації проектів з розвитку;

- *адаптація до зміни клімату та природних катастроф*: забезпечення можливостей для всіх адаптуватися до зміни клімату та природних катастроф, що включає розвиток імунітету, захисних механізмів та інфраструктури, які враховують потреби всіх груп населення.

Ціль 2. Подолання голоду

Основне завдання: «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, покращення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства».

Наступні приклади демонструють, як інклюзія проявляється в Цілі 2 сталого розвитку, сприяючи створенню справедливих умов для сталої харчової системи та забезпеченню продовольчої безпеки для всіх груп населення:

- *рівний доступ до харчових ресурсів*: забезпечення рівного доступу до харчових ресурсів, таких як доступ до землі, води та технологій, для всіх сільських господарств незалежно від їхнього розміру, статусу чи соціального походження;

- *підтримка малих сільських господарств*: забезпечення підтримки та ресурсів для малих сільських господарств, які відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки та сталого виробництва харчових продуктів;

- *включення жінок та молоді*: забезпечення участі жінок та молоді в сільському господарстві та харчових системах, що включає підтримку жінок-фермерів, забезпечення доступу до освіти та навчання для молоді у сільських громадах;

- *сприяння інклюзивному сільському розвитку*: розвиток інклюзивних сільських громад, де всі мешканці мають можливість брати участь у прийнятті рішень та розвитку сільського господарства;

- *поширення знань та навичок*: поширення знань та навичок у галузі сталого сільського господарства серед різних груп населення, щоб забезпечити високу якість продукції та ефективне використання ресурсів.

Ціль 3. Міцне здоров'я та благополуччя

Основне завдання: «Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку». Роль інклюзії в даній цілі наступна:

- *рівний доступ до медичної допомоги*: забезпечення рівного доступу до якісної медичної допомоги для всіх, незалежно від економічного стану, місця проживання чи соціального походження, що також доступ до профілактичних послуг, лікування та реабілітації;

- *забезпечення доступу до здоров'я для вразливих груп*: забезпечення особливої уваги до потреб вразливих груп, таких як люди з інвалідністю, індігенні народи, люди похилого віку тощо, включаючи адаптацію медичних послуг до їхніх потреб та забезпечення доступу до допомоги;

- *соціальний захист та здоров'я*: забезпечення соціального захисту щодо доступу до медичних послуг для всіх груп населення, зокрема для тих, хто знаходиться в бідності чи має обмежені можливості;

- *підтримка психічного здоров'я*: підтримка психічного здоров'я та добробуту для всіх людей, що включає доступ до психологічної допомоги, психотерапії та психосоціальних послуг;

- *гендерна рівність у здоров'ї*: інклюзія вимагає рівного доступу до здоров'я для чоловіків та жінок, включаючи доступ до репродуктивної та материнської охорони здоров'я, а також заходи для попередження насильства щодо гендеру та інших проблем.

Ціль 4. Якісна освіта

Основне завдання: «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх».

Роль інклюзії наступна:

- *рівний доступ до освіти*: забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей та молоді, незалежно від їхнього походження, статусу чи вікової групи, що включає заходи для забезпечення доступу до освіти для дітей з малозабезпечених сімей, інвалідів, індігенних народів тощо;

- *гендерна рівність у освіті*: забезпечення гендерної рівності у системі освіти, включно із заходами для підтримки дівчат у доступі до освіти, створення безпечного навчального середовища та забезпечення можливостей для розвитку лідерських навичок;

- *навчання для всіх вікових груп*: забезпечення можливостей навчання протягом усього життя для всіх груп населення, що включає розробку програм навчання для дорослих, поліпшення професійних навичок та підвищення кваліфікації;

- *спеціальні потреби та інклюзивна освіта*: забезпечення освітніх можливостей для дітей та молоді з особливими потребами, що включає розробку інклюзивних освітніх програм, доступ до спеціалізованих ресурсів та педагогічної підтримки;

- *забезпечення якісної освіти*: забезпечення якісної освіти для всіх, що включає розробку відповідних навчальних програм, оцінку та покращення якості навчання, забезпечення доступу до сучасних навчальних ресурсів; створення і модернізація навчальних закладів із забезпеченням інклюзивного та ефективного навчання для всіх; збільшення кількості стипендій, доступних для країн, що розвиваються для забезпечення можливостей доступу до вищої освіти; збільшення кількості кваліфікованих вчителів, зокрема за допомогою

міжнародного співробітництва для підготовки вчителів у країнах, що розвиваються.

Ціль 5. Гендерна рівність

Основне завдання: «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток». Інклюзія в даній цілі проявляється наступним чином:

- *гендерна рівність у суспільстві*: створення умов для гендерної рівності у всіх сферах суспільства, включаючи рівний доступ до освіти, роботи, здоров'я та інших можливостей незалежно від статі;

- *захист прав жінок та дівчат*: забезпечення захисту прав жінок та дівчат, включаючи заходи для запобігання насильству на гендерній основі, боротьбу з дискримінацією та покращення їх статусу у суспільстві; позбавитись від шкідливих практик, такі як дитячі шлюби, жіноче обрізання тощо;

- *гендерна чутливість у політиках та програмах*: врахування гендерних аспектів у політиках та програмах розвитку, що включає розробку спеціальних заходів для підтримки жінок у сільському господарстві, підприємництві та інших галузях; забезпечення загального доступу до сексуального та репродуктивного здоров'я; реалізація реформ для забезпечення жінкам рівних прав на економічні ресурси, а також доступ до власності та контролю над землею та іншими формами власності; розширення використання технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних, для сприяння розширенню прав і можливостей жінок;

- *роль жінок у прийнятті рішень*: інклюзія вимагає більш активної участі жінок у прийнятті рішень на різних рівнях - від сімейного до політичного, включаючи підтримку жінок-лідерів, забезпечення їхнього доступу до позицій влади та впливу;

- *гендерне освічення та свідомість*: підвищення гендерної свідомості та освіченості в суспільстві, що включає освітні програми, які сприяють розумінню

гендерних нерівностей та проблем, пов'язаних з ними, а також сприяють позитивним змінам у ставленні до них.

Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови

Основне завдання: «Забезпечення наявності та сталого управління водними ресурсами та санітарією». Роль інклюзії в даній Цілі спрямована на забезпечення доступу до чистої води та санітарії для всіх людей, а саме:

- *рівний доступ до питної води*: забезпечення рівного доступу до безпечної та питної води для всіх груп населення, включаючи вразливі групи, такі як інваліди, населення в сільських районах тощо;

- *забезпечення санітарії для всіх*: в даному контексті, інклюзія означає забезпечення належних санітарних умов та доступу до санітарії для всіх, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання;

- *спеціальні потреби та вразливі групи*: посилена увага до потреб осіб з особливими потребами, включаючи забезпечення доступу до води та санітарії для людей з обмеженими можливостями;

- *екологічна інклюзія*: збереження природних водних ресурсів та екосистем для майбутніх поколінь, включаючи заходи для забезпечення рівноваги між використанням води для людських потреб та збереженням водних екосистем;

- *гендерна рівність*: врахування гендерних аспектів у забезпеченні доступу до води та санітарії, зокрема, це заходи для забезпечення рівного доступу до цих ресурсів жінок, дівчат та чоловіків;

- *сприяння громадській участі*: залучення місцевих громад до прийняття рішень та управління водними ресурсами, які сприяють забезпеченню відповідності їх потребам та здоров'ю.

Ціль 7. Доступна та чиста енергія

Основне завдання: «Забезпечення доступу всіх людей до прийнятних за ціною, надійних, сталих і сучасних джерел енергії». Інклюзія передбачена наступними заходами:

- *енергетична доступність для всіх*: забезпечення доступу до надійних та доступних джерел енергії для всіх груп населення, включаючи вразливі та віддалені громади;

- *соціальна справедливість у енергетичному секторі*: рівний доступ до можливостей у сфері енергетики, включаючи робочі місця, освіту та підприємництво в енергетичній галузі;

- *відновлювана енергія для всіх*: забезпечення використання відновлюваних джерел енергії, що сприяє забезпеченню доступу до сталої та екологічно чистої енергії для всіх груп населення;

- *захист вразливих груп*: забезпечення захисту інтересів вразливих груп у енергетичному секторі, таких як люди з низьким доходом, інваліди та інші;

- *енергоефективність та енергозбереження*: підтримка енергоефективних та енергозберігаючих рішень для всіх груп населення, що сприяє економії енергоресурсів та зниженню впливу на навколишнє середовище;

- *гендерна рівність у енергетичному секторі*: гендерні аспекти у розвитку та управлінні енергетичним сектором, забезпечуючи рівні можливості для жінок та чоловіків.

Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання

Основне завдання: «Сприяння безперервному, всеохопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх». Основна роль інклюзії в Цілі 8 полягає у наступних заходах:

- *достойна праця для всіх*: створення можливостей для отримання достойної та гідно оплачуваної праці для всіх груп населення, включаючи молодь, інвалідів, мігрантів та інших;

- *боротьба з безробіттям*: прийняття заходів для зменшення рівня безробіття та сприяння створенню якісних робочих місць для всіх;
- *захист прав працівників*: забезпечення належних умов праці, включаючи права на безпеку, охорону здоров'я та соціальний захист;
- *економічне підприємництво для всіх*: сприяння розвитку підприємництва та підтримка малих та середніх підприємств для всіх груп населення.
- *гендерна рівність у сфері праці*: забезпечення рівних можливостей та рівної оплати праці для чоловіків та жінок, а також заходи для підтримки жінок у лідерських позиціях;
- *соціальна інклюзія у сфері праці*: забезпечення доступу до праці та підтримки для вразливих груп, таких як інваліди, молодь та мігранти, особливо, жінки-мігранти.

Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура

Основне завдання: «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям». Роль інклюзії полягає у розвитку ефективної, стійкої та інклюзивної індустріалізації, сприяння інноваціям та забезпечення доступності інфраструктури через:

- *рівний доступ до індустріального розвитку*: забезпечення рівних можливостей для участі у індустріальному розвитку для всіх груп населення, включаючи вразливі та маргіналізовані групи;
- *підтримку малих та середніх підприємств (МСП)*: підтримка МСП та забезпечення їхньої участі в індустріальному розвитку, що сприяє створенню робочих місць та підвищенню економічної активності. Зокрема, в країнах, що розвиваються, розширення доступу до фінансових послуг, включаючи доступні кредити та доступ до ринків;

- *технологічну інклюзію*: забезпечення доступу до новітніх технологій та інновацій для всіх груп населення (значно збільшити доступ до інформаційно-комунікаційних технологій і створення можливостей забезпечити загальний доступ до інтернету в найменш розвинених країнах);

- *інфраструктурну доступність*: створення та розвиток якісної, надійної, стійкої інфраструктури, включаючи регіональну та транскордонну інфраструктуру, для підтримки економічного розвитку та добробуту людей, зосереджуючись на справедливому доступі для всіх, включаючи людей з обмеженими можливостями та вразливі групи;

- *соціальна відповідальність бізнесу*: забезпечення підтримки соціально відповідальних бізнес-практик, включаючи врахування соціальних та екологічних аспектів у діяльності підприємств;

- *гендерна рівність у промисловості*: інклюзія враховує гендерні аспекти у розвитку та управлінні промисловістю, забезпечуючи рівні можливості для жінок та чоловіків.

Ціль 10. Скорочення нерівності

Основне завдання: «Скорочення нерівності всередині країн і між ними». Інклюзія відіграє важливу роль у досягненні Цілі 10 сталого розвитку. Основна мета полягає в забезпеченні рівних можливостей для всіх та зменшенні нерівності щодо рівня доходів, соціальної позиції та інших аспектів шляхом:

- *соціальна рівність і недискримінація*: забезпечення рівних прав та можливостей для всіх, незалежно від їхнього походження, раси, статі, віку, інвалідності чи інших характеристик, включаючи скасування дискримінаційних законів та сприяння належному законодавству та політиці в цьому напрямку;

- *забезпечення рівних можливостей*: розробка програм та політик, що сприяють рівному доступу до освіти, здоров'я, роботи та інших сфер життя; покращення регулювання глобальних фінансових ринків, забезпечення

розширеного представництва країн, що розвиваються у міжнародних економічних установах;

- *боротьба з бідністю та нерівністю в доходах*: здійснення заходів для зменшення бідності та нерівності в доходах, включаючи соціальні програми підтримки та забезпечення рівності через фіскальну політику, заробітну плату та соціальний захист;

- *забезпечення доступу до базових послуг*: забезпечення доступу до базових послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та житло, для всіх груп населення;

- *підтримка вразливих груп*: заходи для підтримки вразливих груп, таких як діти, інваліди, мігранти та інші, зокрема, забезпечення їхнього доступу до рівних можливостей та захисту; сприяння керованій, безпечній міграції та мобільності населення через впровадження добре спланованої міграційної політики; зменшення витрат на грошові перекази мігрантів та ліквідація дорогих коридорів подібних переказів;

- *гендерна рівність і відповідність*: розробка стратегій для забезпечення рівних можливостей та прав для жінок та чоловіків, в тому числі у сфері роботи та прийняття рішень.

Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад

Основне завдання: «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів». Основна мета полягає в забезпеченні доступу до безпечного, резилієнтного (стресостійкого) та сталого середовища для всіх громадян. Інклюзією передбачено наступні заходи:

- *доступні та стійкі транспортні системи*: розробка транспортних систем з доступом для всіх, включаючи людей з обмеженими можливостями, людей похилого віку та тих, хто має низькі доходи та включає інфраструктуру, як то пандуси, тактильне покриття та звукові сигнали світлофора для людей з

обмеженими можливостями, доступний громадський транспорт та безпечні пішохідні та велосипедні мережі;

- *інклюзивне містобудування*: сприяння інклюзивній та сталій урбанізації через розвиток процесів міського планування, які передбачають активне залучення мешканців до прийняття рішень щодо житла, громадських місць і громадських об'єктів, включно з маргіналізованими групами;

- *рівний доступ до житла*: забезпечення доступу до якісного та доступного житла для всіх, включаючи вразливі групи населення, такі як малозабезпечені та бездомні;

- *збереження культурної спадщини*: збереження та підтримка культурної спадщини міст та її доступність для всіх мешканців;

- *громадська інфраструктура для всіх*: усі люди, незалежно від віку, статі, інвалідності, раси, етнічного походження чи доходу, повинні мати рівний доступ до відкритих, зелених і громадських місць, таких як парки, майданчики, спортивні об'єкти тощо, що має вирішальне значення для дозвілля, відпочинку та культурної діяльності, а також сприяє фізичному та психічному здоров'ю членів громади;

- *стійкість і нарощування потенціалу*: забезпечення можливостей адаптації усіх членів спільноти, особливо вразливих, до несприятливих ситуацій (катастрофи та стихійні лиха) та відновлення після них, шляхом впровадження ініціатив з розбудови потенціалу, таких як освітні та навчальні програми;

- *соціальна рівність у містах*: створення умов для соціальної рівності у містах, включаючи доступ до освіти, охорони здоров'я, робочих місць та інших послуг для всіх мешканців;

- *гендерна рівність у містах*: рівні можливості та права для жінок та чоловіків у міському середовищі, включаючи участь у прийнятті рішень та доступ до ресурсів;

- *зменшення розриву між селом та містом*: зміцнення позитивних економічних, соціальних та екологічних зв'язків між міськими, приміськими та сільськими районами, шляхом вдосконалення національного та регіонального планування розвитку;

- *впровадження політики інклюзії*: збільшення числа міст і населених пунктів, що приймають і впроваджують інклюзивну політику для ефективного використання ресурсів, адаптації до змін клімату, стійкості до катастроф і розробляють та впроваджують управління ризиками стихійних лих на всіх рівнях (відповідно до Сендайської рамкової програми 2015-2030 [179]);

- *сприяння та допомога в будівництві бідним країнам*: допомога найбіднішим країнам в будівництві стійких та міцних будівель за допомогою місцевих матеріалів, включаючи надання фінансової підтримки та технічної допомоги.

Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво

Основне завдання: «Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва». Інклюзія в даній Цілі забезпечується через:

- *доступність та рівний доступ*: можливість для усіх груп суспільства брати участь у сталому споживанні та виробництві. Наприклад, це може означати забезпечення доступу до сталої продукції (товари або послуги, які мають постійний попит: хліб, молоко, послуги зв'язку тощо) та послуг для людей з різними потребами, незалежно від їхнього стану здоров'я, віку чи соціального статусу;

- *екологічна грамотність*: поширення знань та усвідомлення щодо сталого споживання та виробництва серед різних груп населення. Освіта та навчання можуть бути адаптовані до різних потреб та можливостей, щоб забезпечити розуміння важливості екології для якості життя та впливу власних вчинків на навколишнє середовище;

- *залучення виробників та споживачів*: включення різних груп у процеси прийняття рішень щодо сталого виробництва та споживання, шляхом діалогу між

виробниками, споживачами, громадськими організаціями та урядовими структурами з метою забезпечення різноманітності поглядів та врахування потреб різних сторін;

- *підтримка малих підприємств та місцевого виробництва*: забезпечення можливостей для малих підприємств, місцевих виробників та громадських ініціатив брати участь у сталому виробництві та споживанні через підтримку, навчання та доступ до ресурсів для розвитку сталого бізнесу;

- *соціальна справедливість*: забезпечення соціальної справедливості у сфері споживання та виробництва означає, що всі мають рівний доступ до ресурсів, можливостей та користь від сталого розвитку, без дискримінації та виключення.

Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату

Основне завдання: «Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками». Інклюзія відіграє важливу роль у забезпеченні інформованості та просвіти громадян щодо зміни клімату, а також їх активне залучення до боротьби з наслідками даних змін. А саме:

- *гендерна рівність*: інклюзією забезпечується рівний доступ жінок та чоловіків мають до ресурсів, інформації та можливостей у сфері зміни клімату, що включає участь жінок у прийнятті рішень, рівний доступ до фінансування та технологій для адаптації до зміни клімату та зниження викидів парникових газів;

- *включеність маргіналізованих груп*: забезпечення участі для всіх громад щодо можливості брати участь у діалозі та процесах, пов'язаних із зміною клімату. Це означає, що маргіналізовані групи, такі як індігенні народи, місцеві спільноти, люди з інвалідністю тощо, мають можливість зробити свій внесок у планування та виконання заходів щодо адаптації та зменшення впливу зміни клімату;

- *освіта та громадський діалог*: поширення знань про зміну клімату серед широкого спектра громадян через освітні програми, семінари, робочі групи, публічні лекції тощо, які дозволяють різним групам населення отримати доступ до інформації та висловити свої думки та погляди щодо цього питання;

- *звітність та відкритість*: забезпечення відкритого обміну інформацією та даними про зміну клімату: різні групи громадян, особливо ті, які можуть бути вразливі до наслідків зміни клімату, мають доступ до актуальних даних та можуть брати участь у моніторингу та оцінці ситуації.

Ціль 14. Збереження морських ресурсів

Основне завдання: «Збереження та стале використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку». Основною метою є збереження морського середовища та сприяння сталому використанню його ресурсів, а також забезпечення участі всіх зацікавлених сторін у цьому процесі через:

- *спільне управління морськими ресурсами*: врахування інтересів та участі всіх зацікавлених сторін у процесі прийняття рішень з питань сталого використання морських ресурсів;

- *підтримка традиційних морських спільнот*: визнання прав та інтересів традиційних морських спільнот у використанні морських ресурсів; збільшення прибутків малих острівних та малорозвинених країн від сталого використання морських ресурсів, включаючи рибальство, аквакультуру та туризм; надання дрібним кустарним рибалкам доступу до морських ресурсів і ринків;

- *гендерна рівність у використанні морських ресурсів*: рівний доступ до можливостей та користування морськими ресурсами для жінок та чоловіків;

- *екологічна освіта та участь громадян*: розробка програм екологічної освіти та залучення громадян до процесів прийняття рішень щодо охорони та

сталого використання морських ресурсів (покращення збереження та сталого використання океанів та їх ресурсів за допомогою впровадження міжнародного права, згідно з Конвенцією ООН з морського права).

Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші

Основне завдання: «Захист і відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та повернення назад процесу деградації земель і зупинення втрати біорізноманіття». Основна роль інклюзії в даній Цілі сталого розвитку полягає у забезпеченні рівного доступу для всіх до природних ресурсів і їх раціонального використання, а також включення всіх сторін в процес прийняття рішень, щодо використання та збереження екосистем. А саме:

- *інклюзивні процеси прийняття рішень*: забезпечити процеси прийняття рішень, які включають усі зацікавлені сторони, включаючи корінні народи, місцеві громади та маргіналізовані групи, знання, погляди та права яких слід визнавати та поважати в управлінні наземними екосистемами;

- *рівний доступ до землі та ресурсів*: забезпечити справедливий доступ до земельних і лісових ресурсів для всіх, особливо для тих, хто від них залежить, що вимагає захисту прав малих фермерів, корінних громад тощо через відповідні закони та політику;

- *розбудова потенціалу та освіта*: надання допомоги окремим особам і громадам, особливо в країнах, що розвиваються, у контексті збільшення їх знань і зміцненні спроможності керувати наземним біорізноманіттям через освітні та навчальні програми, передачу технологій та зміцнення потенціалу дослідницьких установ у цих країнах;

- *сприяння гендерній рівності*: забезпечення жінкам рівних прав і можливостей брати участь у процесах прийняття рішень та доступу до ресурсів;

- *інтеграція цінностей біорізноманіття в процеси розвитку*: інклюзивність тут стосується інтеграції цінностей біорізноманіття в національне та місцеве планування, процеси розвитку, стратегії скорочення бідності та облікові записи. Це означає, що при формуванні політики або прийнятті рішень на всіх рівнях (від місцевого до глобального) враховуються не тільки наукові та екологічні аспекти біорізноманіття, але й його вплив на економіку (біорізноманіття має велику економічну цінність, оскільки забезпечує продуктами (напр. дерево, риба, медичні рослини тощо), соціальні структури (вплив на соціальну стабільність, оскільки конфлікти можуть виникати через доступ до природних ресурсів) та культурні цінності (для багатьох культур біорізноманіття має глибоке символічне або духовне значення: певні види рослин або тварин можуть бути важливими для релігійних обрядів або традицій тощо).

Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститут

Основне завдання: «Сприяння розбудові миролюбного і всеохопного суспільства задля сталого розвитку, забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях». Основною метою є сприяння мирним та інклюзивним суспільствам для сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях. Наведемо приклади інклюзії в даній Цілі:

- *інклюзивні процеси прийняття рішень*: інклюзивність тут є фундаментальною, її можна відслідкувати в процесах прийняття рішень, які залучають усіх зацікавлених сторін (місцеві громади, маргіналізовані групи, жінки, діти та люди з обмеженими можливостями), участь яких гарантує, що політика та закони відображають потреби та права всіх членів суспільства;

- *доступ до правосуддя*: передбачає недороге та доступне надання юридичних послуг, а також забезпечення справедливості, неупередженості та зрозумілості судових систем для кожного;

- *недискримінаційні закони та політика*: створення та застосування законів і політики, які захищають людей від дискримінації, включаючи закони, які захищають права маргіналізованих і вразливих груп, таких як етнічні меншини, біженці, мігранти, люди з обмеженими можливостями та ЛГБТК+ особи;

- *прозорість і підзвітність*: інклюзія вимагає прозорості та підзвітності в усіх установах. Це означає, що процеси прийняття рішень мають бути відкритими та зрозумілими для кожного, а державні службовці мають нести відповідальність за свої дії;

- *захист основоположних свобод*: забезпечення захисту основних свобод кожного, таких як свобода слова, свобода зібрань і свобода преси, що включає створення безпечного та сприятливого середовища для громадянського суспільства, правозахисників і журналістів;

- *інклюзивна освіта*: забезпечення доступу до якісної освіти, яка сприяє розвитку культури миру та відмови від насильства, глобального громадянства та прививання цінності культурного розмаїття.

Інклюзія в контексті миру, справедливості та міцних інституцій є широкою та складною проблемою, яка передбачає забезпечення повноцінної та на рівних умовах участі у житті суспільства для всіх.

Ціль 17. Партнерство заради сталого розвитку

Основне завдання: «Сприяння розбудові миролюбного і всеохопного суспільства задля сталого розвитку, забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях». Основна роль інклюзії – на глобальному, регіональному, національному та місцевому рівнях

забезпечити інклюзивні партнерства, засновані на принципах і цінностях, спільному баченні та спільних цілях. А саме:

- *рівноправне та інклюзивне партнерство*: забезпечення участі урядів, громадянського суспільства, приватного сектору та інших недержавних суб'єктів, включаючи маргіналізовані та вразливі групи, у прийнятті рішень, пов'язаних зі сталим розвитком, де всі зацікавлені сторони мають рівний голос і роль;

- *співробітництво «Північ-Південь» і «Південь-Південь»*: інклюзивність можна розглядати у просуванні ефективного та інклюзивного партнерства між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються (співпраця «Північ-Південь»), а також між країнами, що розвиваються (співпраця «Південь-Південь»), що передбачає обмін знаннями, досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами.

- *партнерство з багатьма зацікавленими сторонами*: створення партнерства з багатьма зацікавленими сторонами, яке мобілізує та ділиться знаннями, досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами та включає забезпечення участі всіх відповідних зацікавлених сторін, включаючи громадянське суспільство та приватний сектор;

- *доступ до науки, технологій та інновацій*: сприяння розвитку, передачі та розповсюдженню екологічно чистих технологій у країнах, що розвиваються для забезпечення доступу до науки, технологій та інновацій для сталого розвитку для усіх країн, особливо найменш розвинених та найбільш вразливих;

- *інклюзивна торгівля*: сприяння універсальній, заснованій на правилах, відкритій, прозорій, передбачуваній, інклюзивній, недискримінаційній і справедливій багатосторонній торговій системі, що гарантує справедливу можливість брати участь у світовій торгівлі для всіх країн;

- *партнерство для досягнення цілей*: забезпечення для усіх зацікавлених сторін, незалежно від розміру їх територій, багатства чи впливу можливості брати участь і отримувати вигоду від глобального партнерства для сталого розвитку.

Підсумовуючи, варто зазначити, що концепція інклюзії є фундаментальною для Цілей сталого розвитку ООН (ЦСР), головний принцип яких — «нікого не залишити осторонь» - означає забезпечення того, щоб кожна людина, незалежно від її особливостей, здібностей чи обставин, могла отримати вигоду від сталого розвитку та мати рівні можливості зробити свій внесок у нього. Акцентуючи на інклюзії, ЦСР спрямовані на зменшення нерівності та забезпечення того, щоб кожен міг жити здоровим і продуктивним життям та брати участь у процесах прийняття рішень, які впливають безпосередньо на їх життя, мати змогу протистояти потрясінням. Цілі сталого розвитку спрямовані на підтримку прав усіх людей, включаючи право на недискримінацію, право на участь у суспільному житті, право на освіту та право на достатній рівень життя. Сприяючи інклюзії, ЦСР сприяють реалізації цих та інших прав людини, а отже, є дорожньою картою для досягнення більш інклюзивного та справедливого світу.

Національні цілі сталого розвитку.

За сприяння Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду рамках проекту "Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України", вітчизняні експерти проаналізували Цілі сталого розвитку (ЦСР) щодо адаптації їх до контексту розвитку України. Проект Стратегії розроблено, спираючись на 17 міжнародних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, «Україна – 2020» та Оновлену Стратегію сталого розвитку ЄС, з акцентом на програмах та планах у 8 сферах: економіка, соціальна політика, природокористування та охорона довкілля, сільське господарство, енергетика, транспорт, регіональний та місцевий розвиток, освіту та науку.

Основною метою Стратегії сталого розвитку України [121] є: «забезпечення високого рівня та якості життя населення України, створення сприятливих умов для діяльності нинішнього та майбутніх поколінь та припинення деградації природних екосистем шляхом впровадження нової моделі економічного зростання, що базується на засадах сталого розвитку. Досягнення цієї мети відповідає світоглядним цінностям і культурним традиціям українського народу та міжнародним зобов'язанням України». Створений проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та Національний план дій до 2020, повинні стати дійовими інструментами для реалізації положень збалансованого розвитку на державному рівні.

Варто зазначити, що Стратегія сталого розвитку України має важливе значення для України. Вона спрямована на підвищення якості життя всіх громадян, покращуючи освіту, здоров'я та соціальні послуги, а також розглядає потреби майбутніх поколінь, підтримуючи баланс між економічним зростанням та збереженням природних ресурсів.

В даному контексті, інклюзія є критично важливою, як гарантія, що всі громадяни, незалежно від їхніх особистих обставин, мають рівні можливості для участі в житті суспільства та доступу до його ресурсів, а перешкоди, які можуть заважати повноцінній участі в суспільстві, такі як дискримінація або соціальна ізоляція, повинні бути усунуті.

Отже, інклюзія не лише сприяє досягненню цілей сталого розвитку, але і створює основу для міцного, здорового та процвітаючого суспільства, яке може адаптуватися та процвітати в умовах постійних зміни.

Ключові принципи, якими керувалися розробники Стратегії, наведені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Керівні принципи Стратегії сталого розвитку України до 2030 року

Принцип	Характеристика
1	2
Захист прав людини	- захист права на життя, з підтриманням людської гідності та здоров'я; - «ні» дискримінації; - забезпечення рівних можливостей, мінімізація нерівності у доходах.
Верховенство права	- забезпечення дотримання прозорості та демократичного порядку в прийнятті законів та під час введення їх в дію; - забезпечення рівності перед законом усіх (інституцій, фізичних, юридичних осіб); - забезпечення здійснення незалежного, вільного та неупередженого правосуддя
Належне врядування	- сприяння в управлінському процесі результативності, ефективності, відкритості та інклюзивності; - забезпечення підзвітності та відповідальності суб'єктів управління; - заохочення впровадження горизонтальної системи суспільної координації у прийнятті та виконанні управлінських рішень. з участю всіх заінтересованих сторін на рівнях національного, регіонального та місцевого масштабу
Участь громадськості	- сприяння участі громадян у процесі прийняття рішень; - впровадження належних методик для забезпечення інформування, консультування та участі всіх зацікавлених сторін та громадських організацій
Участь представників бізнесу та соціальних партнерів	- сприяння в забезпеченні формування соціального діалогу; - реалізація корпоративної соціальної відповідальності та партнерства між державою та приватним сектором, з метою підтримки співпраці та виконання спільних обов'язків для досягнення сталого споживання та виробництва
Інтеграція політики та управління	- підтримка злагодженості економічних, соціальних і екологічних політик, галузевих та регіональних стратегій на всіх рівнях управління для збільшення їхнього внеску у сталий розвиток
Солідарність всередині поколінь і між поколіннями	- можливість задовольняти потреби теперішнього покоління, забезпечуючи умови для можливостей наступних поколінь реалізовувати свої потреби
Використання найкращих з наявних знань	- створення всіх необхідних передумов для розробки, оцінки та впровадження політики на основі найкращої доступної інформації, забезпечуючи її ефективність у сферах економіки, соціуму та екології

Продовження Таблиці 1.3

Принцип запобігання	- сприяння в застосуванні процедури оцінки впливу на довкілля/стратегічної екологічної оцінки; - використання превентивних заходів на стадії планування щодо запобігання негативним наслідкам для довкілля та здоров'я людини
Принцип «користувач платить»	- забезпечити зобов'язання обов'язкової плати користувачами за використання будь-яких природних ресурсів та за їх подальше відновлення
Принцип «забруднювач платить»	- забезпечити обов'язкову плату забруднювачем, відповідно до реальних витрат на відшкодування заподіяної шкоди суспільству та довкіллю; - забезпечити цільове спрямування даних відшкодувань на відновлення екології та на охорону здоров'я.

Згруповано на основі [121].

Варто зазначити, що документ складається з 7 Стратегічних цілей, кожна з яких містить певні Операційні цілі. Розглянемо їх в контексті інклюзії та проєкцію на Глобальні цілі сталого розвитку.

Стратегічна ціль 1. Сприяння інклюзивному збалансованому низьковуглецевому економічному зростанню та життєстійкій інфраструктурі:

Операційна ціль 1.1. «Сприяти тривалому інклюзивному збалансованому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх» включає наступні інклюзивно орієнтовані складові:

- інклюзивне економічне зростання: зниження нерівності, забезпечення доступу до роботи для всіх груп населення, включаючи молодь, людей похилого віку, людей з інвалідністю, та інших маргіналізованих груп;

- повна та продуктивна зайнятість: створення робочих місць, які не тільки допомагають людям заробляти на життя, але й дають можливість використовувати та розвивати їх навички та здібності, а також сприяють збільшенню можливостей для самозайнятості та підприємництва;

- гідна праця для всіх: забезпечення безпечних та здорових умов праці, а також захисту прав працівників; сприяння соціальному діалогу, включаючи

колективні переговори та участь працівників у прийнятті рішень на робочому місці;

Наведені елементи Операційної цілі 1.1. відображають зобов'язання України до виконання Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 8: «Гідна праця та економічне зростання».

Операційна ціль 1.2. «Створити життєстійку інфраструктуру, сприяти інклюзивному енергоефективному та інноваційному промисловому розвитку» має на увазі декілька ключових пріоритетів, пов'язаних із інклюзивністю:

- створення життєстійкої інфраструктури: створення інфраструктури, яка служить потребам всіх громадян, незалежно від їхнього соціального та економічного статусу, віку, статі, інвалідності або місця проживання, що включає доступ до якісних транспортних послуг, інтернет-зв'язку, водопостачання та санітарії;

- сприяння інклюзивному енергоефективному та інноваційному промисловому розвитку: створення промисловості, яка є доступною та відкритою для всіх, включаючи маргіналізовані та вразливі групи, акцентуючи на енергоефективності промислового розвитку, тобто використовувати енергію якомога більш ефективно, щоб зменшити вплив на довкілля та боротися зі зміною клімату.

Ці пріоритети сприяють виконанню Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 9: «Інновації та інфраструктура».

Стратегічна ціль 2. Забезпечення сталого галузевого та регіонального розвитку:

Операційна ціль 2.1. «Сприяти сталому розвитку агропромислового комплексу» включає інклюзію в наступних аспектах:

- рівний доступ до ресурсів та можливостей: створення умов, за яких всі фермери та агропромисловий комплекс (від великих корпорацій до малих

сімейних господарств) - мають рівний доступ до ринків, землі, технологій, фінансування та інших ресурсів;

- сприяння збалансованому розвитку: забезпечення умов для розвитку агропромислового комплексу та сприяння економічному зростанню в усіх регіонах України, а не лише в окремих районах;

- врахування потреб маргінальних груп: агропромисловий комплекс повинен відображати потреби маргінальних та вразливих груп, таких як малозабезпечені фермери, жінки-фермерки, внутрішньо переміщені особи та інші, забезпечуючи їх участь та доступ до переваг сектора.

Зазначені пріоритети відображають загальне зобов'язання до інклюзивного розвитку, яке є важливим аспектом Цілей сталого розвитку ООН.

Операційна ціль 2.2. «Забезпечити доступ до економічно прийнятних, надійних, низьковуглецевих джерел енергії для всіх та підвищити ефективність використання енергії» відображає інклюзію в наступних складових цілі:

- рівний доступ до енергії: всі громадяни, незалежно від їхнього соціального та економічного статусу, мають мати доступ до надійних та економічно прийнятних джерел енергії, що особливо важливо для віддалених, сільських та вразливих груп населення, які часто стикаються з найбільшими перешкодами у доступі до енергії;

- ефективне використання енергії: сприяння ефективному використанню енергії у всіх секторах суспільства, включаючи різні групи населення та галузі економіки, що включає заходи для підвищення енергоефективності в будівлях, промисловості та транспорті.

Описані елементи Операційної цілі 2.2. відображають зобов'язання України до виконання Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 7: "Відновлювана енергія".

Операційна ціль 2.3. «Забезпечити сталий розвиток регіонів на основі збереження національних культурних цінностей і традицій» забезпечується інклюзією через:

- врахування культурного розмаїття: врахування та повагу до культурного розмаїття різних регіонів України, що передбачає включення різних культурних груп у процес прийняття рішень та врахування їхніх цінностей та традицій при плануванні стратегій розвитку;

- збереження культурних цінностей і традицій: збереження та підтримка національних культурних цінностей і традицій, що включає заходи з охорони культурної спадщини, підтримки місцевих мистецтв та ремесел та збереження традиційних знань та практик;

- сприяння регіональному розвитку: розвиток регіонів повинен бути збалансованим, враховуючи потреби всіх громадян цих регіонів, що передбачає доступ до освіти, охорони здоров'я, роботи та інших можливостей для всіх, незалежно від їх культурного або етнічного походження та територіального розташування.

В даній Операційній цілі відображено зобов'язання України до виконання Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 11: «Сталий розвиток міст та спільнот».

Стратегічна ціль 3. Подолання бідності та скорочення нерівності, зокрема гендерної

Стратегічна ціль 3 складається з трьох операційних цілей, кожна з яких являє собою ключовий елемент інклюзивності уже в своїй назві:

- Операційна ціль 3.1. «Подолати бідність»: забезпечення для всіх людей, незалежно від їхнього соціального та економічного статусу, доступу до основних матеріальних ресурсів та можливостей для повноцінного життя, що включає

доступ до їжі, якісної освіти, охорони здоров'я, гідного житла, роботи та соціального захисту;

- Операційна ціль 3.2. «Скоротити нерівність»: зменшення нерівностей між різними групами населення, включаючи нерівності за критеріями статі, віку, етнічної належності, релігії, інвалідності, соціального та економічного статусу тощо;

- Операційна ціль 3.3. «Забезпечити гендерну рівність»: забезпечення рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків у всіх сферах суспільного життя, що включає рівність у доступі до освіти та роботи, участі в прийнятті рішень, доступу до ресурсів, а також захист від насильства та дискримінації.

Дані операційні цілі відображають зобов'язання України до виконання Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 1: «Подолання бідності» і Ціль 5: «Гендерна рівність».

Стратегічна ціль 4. Забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах

Операційна ціль 4.1. «Забезпечити охорону громадського здоров'я та сприяти благополуччю для всіх у будь-якому віці» відображає принцип інклюзії через свій універсальний підхід до охорони здоров'я через:

- універсальність доступу до охорони здоров'я: всі люди, незалежно від їх віку, статусу, раси, етнічної приналежності або будь-яких інших особливостей, мають право на охорону здоров'я та добробут;

- забезпечення охорони здоров'я та благополуччя для всіх: охорона здоров'я та благополуччя повинні бути доступні для всіх, включаючи найбільш вразливі та маргіналізовані групи (доступ до якісних базових медико-санітарних послуг і до безпечних, якісних і недорогих основних лікарських засобів і вакцин для всього населення, надання рівного доступу чоловікам і жінкам до служб охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, у тому числі планування сім'ї та

освітніх програм, інтегруючи це питання в національні стратегії та програми; розробка програм сприяння здоровому способу життя, які враховують потреби різних вікових груп; забезпечення доступу до фізичної культури та спорту для всіх громадян; створення умов для психологічного благополуччя громадян, включаючи боротьбу зі стресом та депресією).

Дана Операційна ціль відповідає Цілі 3 сталого розвитку ООН: «Міцне здоров'я та благополуччя».

Операційна ціль 4.2. «Забезпечити інклюзивну та справедливу якісну освіту і сприяти можливостям навчатися впродовж усього життя для всіх» включає принцип інклюзії в своїй суті:

- універсальність доступу до освіти: забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх людей, незалежно від їх віку, статусу, раси, етнічної приналежності або будь-яких інших особливостей;

- повага до різноманіття: інклюзивне навчання означає, що освіта повинна бути доступною і корисною для всіх, включаючи індивідумів з особливими потребами та/або маргіналізовані верстви населення;

- прийняття принципу навчання впродовж всього життя: навчання є постійним процесом, який відбувається протягом всього життя, а не лише в дитячому та юнацькому віці.

Операційна ціль 4.2. відповідає Цілі 4 сталого розвитку ООН: «Якісна освіта».

Операційна ціль 4.3. «Зробити міста та населені пункти інклюзивними, безпечними, життєстійкими та збалансованими», включає принцип інклюзії через:

- інклюзивність міст та населених пунктів: всі люди, незалежно від їх статусу, віку, статі, раси, релігії або інвалідності, мають право на активну участь в житті своєї громади та використання міської інфраструктури;

- безпечність та рівність: міста та населені пункти повинні бути безпечними для всіх їх мешканців, а також забезпечувати рівні можливості для всіх;

- стійкість та збалансованість: міста та населені пункти повинні бути здатні витримувати різні виклики, включаючи природні катастрофи, соціально-економічні кризи та інші виклики, а також забезпечувати збалансоване використання ресурсів.

Завданнями також є:

- покращення житлових умов для усіх, хто цього потребує, зокрема уразливих груп, за допомогою механізмів змішаного фінансування для будівництва та придбання житла, включаючи тимчасове соціальне житло;

- забезпечення доступу до безпечних, доступних та екологічних транспортних систем для всіх, зосереджуючись на безпеці дорожнього руху та збільшенні використання громадського транспорту, з урахуванням потреб усіх груп населення;

- оновлення громадського транспорту, забезпечивши його доступність для осіб з особливими потребами;

- збільшення числа міст, що втілюють стратегії розвитку з метою усунення соціальних проблем, підвищення ефективності використання ресурсів, зменшення впливу зміни клімату та реагування на природні катаклізми;

- забезпечення збалансованого розвитку міст і сіл через інтегроване планування з участю громадськості та їх управління;

- забезпечення ефективності систем раннього оповіщення, запобігання та ліквідації наслідків лих у населених пунктах;

- забезпечити загальний доступ до безпечних зелених зон та громадських місць.

Дана операційна ціль відповідає Цілі 11 сталого розвитку ООН «Сталий розвиток міст та спільнот».

Стратегічна ціль 5. Забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення заходів реагування на зміну клімату

Стратегічна ціль містить в своєму складі три операційні цілі: - Операційна ціль 5.1. «Забезпечити перехід до моделей збалансованого споживання та виробництва», - Операційна ціль 5.2. «Забезпечити інтегроване управління водними ресурсами і доступ до санітарії для всіх», - Операційна ціль 5.3. «Вжити невідкладних заходів для боротьби зі зміною клімату та наслідками зміни клімату» та забезпечує принцип інклюзії через:

- участь різних груп населення: перехід до збалансованого споживання і виробництва вимагає активної участі всіх секторів суспільства, включаючи громадськість, бізнес та уряд.

- рівний доступ до ресурсів: перехід до збалансованого управління природними ресурсами передбачає, що всі люди мають рівний доступ до природних ресурсів, а також можливості їх використання (забезпечити рівноправний доступ до безпечної і недорогої питної води для всіх; забезпечити централізованим водопостачанням населення міст та сіл);

- захист вразливих груп: зміцнення заходів реагування на зміну клімату означає визнання та захист вразливих груп, які найбільше страждають від наслідків зміни клімату (сприяти підвищенню опірності та рівня адаптації всіх секторів економіки до стихійних лих та/або небезпечних погодних явищ, які спричинені зміною клімату; адаптація фермерських методів господарювання під можливу зміну клімату та до збільшення ризику виникнення екстремальних погодних умов, використовуючи для цього наукові дослідження; здійснити зміни до містобудівного планування з науковим обґрунтуванням, враховуючи рекомендації щодо адаптації міського населення до кліматичних змін).

Ця стратегічна ціль відповідає декільком Цілям сталого розвитку ООН, включаючи: Ціль 6: «Чиста вода та належні санітарні умови», Ціль 12: «Відповідальне споживання та виробництво», Ціль 13: «Пом'якшення наслідків зміни клімату», Ціль 15: «Захист та відновлення екосистем суші».

Стратегічна ціль 6. Збереження наземних і морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їхніх ресурсів включає три операційні цілі: - Операційна ціль 6.1. «Забезпечити збереження, відновлення та збалансоване використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем та їхніх екосистемних послуг»; - Операційна ціль 6.2. «Забезпечити збалансоване використання та захист морських і прибережних екосистем»; - Операційна ціль 6.3. «Мінімізувати деградацію природних середовищ існування та припинити втрати біологічного та ландшафтного різноманіття».

Стратегічна ціль 6, яка включає збереження наземних та морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їх ресурсів, відображає принцип інклюзії через врахування потреб всіх видів живих організмів, що взаємодіють у цих екосистемах та підкреслює важливість управління ресурсами таким чином, щоб забезпечити їх доступність для всіх видів, включаючи людину, а також для підтримки біологічного різноманіття та стійкості екосистем.

Дана стратегічна ціль відповідає декільком Цілям сталого розвитку ООН, включаючи: Ціль 14. «Збереження морських екосистем», Ціль 15. «Захист та відновлення екосистем суші».

Стратегічна ціль 7. Забезпечення безпеки та доступу до правосуддя, створення підзвітних та інклюзивних інституцій
Розглянемо операційні цілі в контексті інклюзії.

Операційна ціль 7.1. «Сприяти мирним та інклюзивним спільнотам для сталого розвитку та забезпечити безпеку держави» відображає прагнення до побудови мирних та інклюзивних спільнот, що є важливим аспектом сталого

розвитку. Інклюзія тут означає активне та повноцінне включення всіх членів суспільства у процеси прийняття рішень, доступ до ресурсів та можливостей, а також забезпечення безпеки держави, що включає в себе захист прав і свобод громадян, підтримку міжнародного миру та безпеки, протидію злочинності та впровадження заходів щодо запобігання конфліктам.

Дана операційна ціль відповідає Цілям сталого розвитку ООН і відображає зобов'язання України до побудови мирного, інклюзивного суспільства та забезпечення безпеки, що відповідає принципам сталого розвитку, зокрема Цілі 16 «Мир і справедливість» та Цілі 10 «Зменшення нерівності».

Операційна ціль 7.2. «Забезпечити доступ до правосуддя і захист прав для всіх» відображає принцип інклюзії через гарантування універсального доступу до правосуддя та захисту прав для всіх громадян, що передбачає розробку та впровадження політик та законодавчих актів, які забезпечують безперешкодний доступ до судових та інших механізмів правосуддя, а також захист від будь-яких форм дискримінації, пов'язаних з цим.

Операційна ціль 7.2 відповідає Цілям сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 16 «Мир і справедливість».

Операційна ціль 7.3. «Створити ефективні, підзвітні та інклюзивні інституції на всіх рівнях» направлена на створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях. Інклюзія тут означає, що всі люди, незалежно від їхнього соціального, економічного статусу, віку, статі, раси, релігії, стану здоров'я або будь-яких інших характеристик, повинні мати можливість активно та повноцінно брати участь у громадському житті, включаючи участь в інституціях влади на всіх рівнях, а також забезпечення широкого доступу до інформації та захисту основних прав громадянськості, які встановлені українськими законами і міжнародними угодами. Це передбачає розробку та впровадження політик та законодавчих актів, що сприяють участі

громадян в управлінні, включаючи участь у виборах та інших формах громадської участі.

Операційна ціль 7.3 відповідає Цілі 16 Цілей сталого розвитку ООН, в якій зосереджено вирішення питань сприяння мирним та інклюзивним суспільствам для сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх та створення ефективних, відповідальних та відкритих інститутів на всіх рівнях. Таким чином, Операційна ціль 7.3 відображає зобов'язання України до побудови ефективних, відкритих та інклюзивних інституцій, що відповідає принципам сталого розвитку.

Отже, сталий розвиток відноситься до цілісного підходу до задоволення наших поточних потреб без заподіяння шкоди здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні. Йдеться про досягнення балансу між економічним зростанням, соціальною інтеграцією та захистом навколишнього середовища.

У контексті сталого розвитку інклюзія є ключовою та означає забезпечення рівних можливостей для кожного, незалежно від походження чи інших особливостей. Йдеться про залучення всіх членів суспільства до процесів прийняття рішень і надання їм рівного доступу до ресурсів і можливостей.

Інклюзія відіграє вирішальну роль у будь-якій стратегії сталого розвитку. Це забезпечує врахування інтересів всіх верств суспільства під час прийняття рішень, які формуватимуть майбутнє, що є особливо важливим в таких секторах, як економіка, освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення.

Перетин сталого розвитку та інклюзії має вирішальне значення, оскільки підкреслює фундаментальний принцип, що сталого розвитку можна досягти лише тоді, коли всі члени суспільства залучені до процесу та отримують користь від його результатів.

Висновки до 1-го розділу

У процесі вивчення теоретичних основ публічного управління сталого розвитку інклюзивного міста були отримані наступні висновки.

1. Теоретичну основу дослідження побудовано на комплексі методів пізнання, які дозволять в повному обсязі розуміти процеси формування інклюзивних міст, визначати теоретичні моделі, а також виявляти потенційні ризики та загрози. В процесі дослідження домінантно проаналізовано праці вітчизняних вчених, присвячені питанням публічного управління сталого розвитку інклюзивного міста. Розглянуто трактування поняття «місто», «інклюзія», «інклюзивне місто», які є найбільш узагальнюючі і презентують філософський, економічний, державно-управлінський підходи. Визначено важливість дослідження суміжних в контексті опанування понятійної категорії «інклюзивне місто» до нього понять як: Інклюзивне суспільство (inclusive society), Інклюзивна економіка/Інклюзивне зростання (inclusive growth), Інклюзивна освіта (inclusive education), Інклюзивна урбанізація (inclusive urbanization), Інклюзивне житло (inclusive housing), Інклюзивне прийняття рішень (inclusive decision-making), Інклюзивні інституції (inclusive institutions), Інклюзивна інфраструктура (Inclusive infrastructure). Визначено роль у досягненні соціальної інтеграції державного управління як законодавчої сторони та зазначено про важливість практичного застосування законодавчої бази в співпраці з громадянами. Сформовано авторські визначення сутності понять: «інклюзивне місто» - це відповідна адміністративно-територіальна одиниця, що згідно конституційного права країни ідентифікується як місто, яка являє собою складну безбар'єрну систему, що охоплює соціальний, політичний, культурний, економічний, екологічний, безпековий та інші сегменти життя сучасного суспільства, об'єднані ідеями цінності, рівності, унікальності, правомочності та

причетності кожного індивідуума на тлі розбудови громадянського суспільства; та виокремлено поняття «інклюзивне місто майбутнього» під яким пропонується розуміти безпечне та комфортне для життя місце, де кожен житель відчуває причетність, де всі голоси враховуються, і де кожен має рівні можливості та права для успіху та благополуччя із збереженням ресурсного потенціалу для майбутніх поколінь. Зважаючи на загальні підходи до визначення поняття «публічне/державне управління» запропоновано під публічним управлінням сталим розвитком інклюзивного міста розуміти керуючу, цілеспрямовану, суцільну та системну діяльність органів державної та місцевої влади, інституцій громадянського суспільства, а також членів територіальної громади такого міста, повністю або частково спрямовану на досягнення та підтримку сталого розвитку вказаної адміністративно-територіальної одиниці, враховуючи потреби всіх груп населення та створюючи справедливе, інклюзивне середовище.

2. Визначено важливість ролі процесів соціальної інклюзії та соціальної ексклюзії та їх взаємозв'язок в побудові стратегії інклюзивного міста. Окреслено причини та наслідки впливу соціальної ексклюзії на розвиток суспільства в контексті урбанізації. Зазначено критерії впливу соціальної ексклюзії та інклюзії на створення інклюзивного міста через призму державного управління через: розробку політик і законодавства для соціальної інклюзії; бюджетування і фінансування для створення інклюзивних міст; Створення доступної інфраструктури; освіту і підтримку для створення інклюзивного міста; забезпечення рівних можливостей на робочих місцях; сприяння громадській участі. Обґрунтовано актуальність та наведено причини створення інклюзивних міст в Україні, підкреслено важливість забезпечення інклюзії в усіх аспектах життя громадян через: - різноманітність населення; - соціальна справедливість; - законодавчі вимоги; - економічні вигоди; - наслідки війни росії проти України. Зазначено, що створення стратегії «Інклюзивне місто» вимагає комплексного та

системного підходу та запропоновано послідовність етапів створення стратегії інклюзивного міста: 1. Аналіз потреб; 2. Визначення візії та сценаріїв розвитку; 3. Розробка стратегії інклюзивного міста; 4. Реалізація стратегії; 5. Моніторинг та оцінка; 6. Корекція згідно проведеної оцінки. Визначено важливість впровадження соціальних ініціатив для створення інклюзивного середовища та наведено їх елементи: спільний громадський простір; соціальне підприємництво; освітні програми; технологічні інновації; кооперативи; медичні послуги. Вказано на важливість законодавчого регулювання, фінансової підтримки та організаційних заходів з боку державного управління у забезпеченні ефективної реалізації принципів і цілей, визначених стратегією «Інклюзивне місто».

3. З метою ефективного управління сталим розвитком інклюзивного міста визначено роль інклюзії в Глобальних цілях сталого розвитку та Стратегії сталого розвитку України до 2030 року.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ПОЛОЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО МІСТА: НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

2.1. Оцінка та напрями реалізації «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в контексті забезпечення сталої міської мобільності

Оскільки міська мобільність стає все більш критичним елементом для соціального та економічного розвитку міст, важливо забезпечити, що всі громадяни мають рівний доступ до транспортних послуг та інфраструктури. «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» є ключовим інструментом для досягнення цієї мети.

Оцінка ефективності і напрямів реалізації даної стратегії надає цінну інформацію для політичних рішень, які сприятимуть сталій міській мобільності. Дослідження допомагає виявити проблеми, з якими зіштовхуються люди з інвалідністю або інші вразливі групи при спробах доступу до міських транспортних послуг, та можливі шляхи їх вирішення.

«Національну стратегію безбар'єрного простору в Україні до 2030 року» в різних контекстах розглядали такі вітчизняні вчені як Г.В. Лещук, С.С. Сидоренко, Р.С. Мохнюк та ін. Стала міська мобільність, її роль в сталому розвитку та створенні безбар'єрного середовища вивчалася І. Прокопчук, В. Гладких, Ю. Жук, І. Бухта, Н. Маргіта, Р. Вороніна, Р. Гакенгаймер, Ф. Роуд, Ейнхоа Серна та ін.

Згідно з Конституцією України [31], «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Однак, багато громадян стикаються з бар'єрами у доступі до публічних послуг, повноцінній участі у суспільному житті та працевлаштуванні.

Тривалі військові дії призвели до підвищення числа громадян України, які зазнали фізичних та психологічних травм від російської військової агресії. В результаті цього, спостерігається збільшення числа осіб із інвалідністю та хронічними станами здоров'я, що вимагають постійного догляду та підтримки. Певна частина ветеранів, які були активними учасниками бойових дій, повернулися із відчутними фізичними та психологічними травмами, включаючи ПТСР. Ці люди зробили значний внесок у захист своєї країни, але зараз потребують спеціалізованої підтримки для адаптації до цивільного життя.

Враховуючи в тому числі ці вимоги, уряду необхідно встановити як пріоритетний напрямок створення інклюзивного суспільства, що задовольняє потреби всіх громадян. Сергієнко Л.В. зазначає, що «до головних ініціатив побудови інклюзивного міста варто віднести: розробку та впровадження системи управління, яка сприяє доступності та універсальному дизайну; покращення доступу до міських районів, доступу до житла та транспорту; вдосконалення мобільності; безпечні громадські місця та програми соціальної інтеграції» [94].

«Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» [51] (далі – Національна стратегія) призначена для вирішення цих викликів. Національна стратегія акцентує увагу на розробці політики, яка сприятиме забезпеченню рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їх стану здоров'я або статусу та передбачає посилення заходів щодо доступності різних секторів, ґрунтуючись на 6 ключових напрямках: 1) Фізична безбар'єрність, 2) Інформаційна безбар'єрність, 3) Цифрова безбар'єрність, 4) Суспільна та громадянська безбар'єрність, 5) Освітня безбар'єрність, 6) Економічна безбар'єрність.

Національна стратегія [51] базується на ключових документах щодо формування безбар'єрного середовища, включаючи Конвенцію про права осіб з інвалідністю, яку ратифіковано Законом України від 16 грудня 2009 р. № 1767-VI, переглянуту Європейську соціальну хартію, яку ратифіковано Законом України від 14 вересня 2006 р. № 137-V, Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, та міжнародну ініціативу “Партнерство Біарріц”. Були також вивчені кращі світові практики формування інклюзивного простору, таких країн як Канада, Японія, Сінгапур, країни Європейського Союзу, Великобританія та США та враховано раніше напрацьовані стратегічні документи щодо розвитку України, включаючи створення доступного середовища для інвалідів, розвиток молоді, захист прав людини і подолання нерівностей, включаючи гендерні. Проте, недостатня статистична інформація ускладнює визначення точної кількості осіб, які щодня зіштовхуються з різними перешкодами. Що, в свою чергу, впливає на складність формування та виконання державної політики, спрямованої на усунення цих перешкод.

Розглянемо «Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» через призму забезпечення Цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад» Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна 2030» [50]. Варто зазначити, дана доповідь визначає напрями розвитку України до 2030 року і є результатом інклюзивного процесу адаптації ЦСР для нашої країни.

В таблиці 2.1. проаналізовано «Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в контексті Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна 2030» та наведено важливість значення інклюзії для кожного завдання даної Цілі.

Таблиця 2.1.

**Аналіз «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року»
в контексті забезпечення Цілі 11 Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна 2030» з
акцентом на значення інклюзії**

Завдання Цілі 11	Заходи Національної стратегії безбар'єрного доступу із забезпечення ЦСР України та способи їх реалізації*	Значення інклюзії(визнач. автором)
1	2	3
Завдання 11.1. Забезпечити доступність житла	<i>Підвищення доступності:</i> спрямованість на сприяння підвищенню доступності всіх типів будівель і споруд, у тому числі житла, що досягається за рахунок впровадження універсальних принципів дизайну та стандартів доступності. <i>Правовий захист.</i> Заходи та законодавчі ініціативи щодо захисту прав осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп, включаючи право на доступне та комфортне житло. <i>Державно-приватне партнерство.</i> Заохочення розвитку державно-приватного партнерства для підвищення доступності житла (збільшення пропозиції фізично доступного та матеріально доступного житла, залучення приватного сектору до створення безбар'єрного житлового простору). <i>Розвиток потенціалу (вмін, можливостей) та підвищення обізнаності.</i> Впровадження заходів для розвитку потенціалу та збільшення обізнаності серед адресних груп та зацікавлених сторін, включаючи архітекторів, будівельників та постачальників послуг (навчання та підвищення обізнаності серед архітекторів, будівельників про важливість створення безбар'єрного простору, сприяння культурі інклюзивності та доступності в житловому секторі)	забезпечення можливості всім верствам населення отримати доступне та належне житло, включаючи низькодоходні групи, осіб з інвалідністю та інших вразливих категорій
Завдання 11.2. Забезпечити розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадянськості	<i>Участь громадськості.</i> Наголошення на важливості залучення громадськості до планування та прийняття управлінських рішень через: - регулярні громадські консультації; - представництво в органах прийняття рішень. <i>Планування та управління.</i> Акцент на необхідності ретельного планування та управління розвитком населених пунктів і територій, що включає: - оцінку потреб; - пріоритет доступності; - моніторинг та оцінку.	залучення всіх зацікавлених сторін, до процесу управління розвитком поселень і територій, що сприяє забезпеченню участі всіх груп населення у визначенні пріоритетів та створенні сталого та інклюзивного середовища для всіх мешканців

Продовження Таблиці 2.1.

1	2	3
Завдання 11.3. Забезпечити збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору	<i>Залучення приватного сектору.</i> З метою збереження культурної та природної спадщини у Національній стратегії акцентовано увагу на залученні приватного сектору за допомогою: - партнерства між державою та суб'єктами приватного сектору; - заохочення приватного сектору до участі щодо забезпечення збереження культурної та природної спадщини. <i>Збереження культурної та природної спадщини.</i> Наголос на важливості збереження культурної та природної спадщини через наступні заходи: - політика захисту; - освітні програми; - сталі практики, спрямовані на збереження ресурсів, з метою зменшення негативного впливу на навколишнє середовище і забезпечення сталого розвитку	включення приватного сектору в процес збереження культурної і природної спадщини, що передбачає спільну участь громадськості, владних структур та приватних компаній у розробці та реалізації стратегій з охорони спадщини. Інклюзивний підхід дозволяє забезпечити більш широку участь у прийнятті рішень та врахування різноманітних поглядів і інтересів для збереження цінних аспектів культурної та природної спадщини
Завдання 11.4. Забезпечити своєчасне оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій	<i>Використання інноваційних технологій.</i> Підтримка використання інноваційних технологій для покращення передачі інформації про надзвичайні ситуації, що включає: - цифрові платформи; - системи оповіщення (SMS-сповіщення, системи екстреного мовлення або сповіщення на смартфоні). <i>Забезпечення своєчасного оповіщення.</i> Акцент на необхідності своєчасних повідомлень про небезпеку за допомогою: - протоколів реагування на надзвичайні ситуації ("як?", "коли?" та "у яких випадках?" слід надсилати сповіщення); - навчання та підвищення кваліфікації відповідальних за надсилання оповіщень; - регулярного тестування систем сповіщень	врахування потреб різних груп населення при розробці та впровадженні систем оповіщення про надзвичайні ситуації, що включає використання різних інноваційних технологій, які забезпечують доступ до інформації для людей з різними потребами і можливостями. Інклюзивний підхід гарантує, що інформація про надзвичайні ситуації буде доступною та зрозумілою для всіх груп населення, включаючи осіб з інвалідністю, літніх людей та інші вразливі категорії

Продовження Таблиці 2.1.

1	2	3
Завдання 11.5. Зменшити негативний вплив забруднюючих речовин, у т.ч. на довкілля міст, шляхом використання інноваційних технологій	Національна стратегія підкреслює необхідність збільшення інвестицій в екологічно чисті технології (стала мобільність), що допоможе зменшити негативний вплив забруднюючих речовин, підвищить доступність екологічно чистого транспорту та стимулюватиме економічний розвиток через створення нових робочих місць і просування інновацій.	врахування потреб та інтересів всіх верств населення, зокрема вразливих груп, при впровадженні інноваційних технологій для зменшення негативного впливу забруднення на довкілля міст, що означає розробку та впровадження екологічно чистих ініціатив, які не лише зменшують забруднення, але й забезпечують доступ до чистого довкілля та здорового середовища для всіх жителів міст, незалежно від їхніх можливостей та потреб
Завдання 11.6. Забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції	<i>Стратегії місцевого розвитку.</i> Заохочення до розробки та впровадження стратегій місцевого розвитку за допомогою: - розвитку потенціалу (розробка освітніх програм та забезпечення ресурсів для місцевих управлінських структур, а також зацікавлених сторін, які б сприяли професійному підходу до розробки та впровадження ефективних стратегій місцевого розвитку); - планування за участю. <i>Економічне зростання та створення робочих місць.</i> Сприяння економічному зростанню та створенню робочих місць через: - інвестиції в інфраструктуру; - підтримка МСП. <i>Розвиток туризму, відпочинку, місцевої культури та місцевих продуктів.</i> Підтримка розвитку туризму, відпочинку, місцевої культури та місцевих продуктів за допомогою: - просування культурної та природної спадщини (в т.ч. забезпечення доступу до місць культурної спадщини осіб з інвалідністю та маломобільних груп та забезпечення збереження пам'яток; - підтримки місцевих виробників; - розвитку рекреаційних просторів та культурних центрів.	залучення всіх громадян та зацікавлених сторін до процесу розробки і реалізації стратегій місцевого розвитку, що означає врахування потреб та думок різних груп населення, зокрема вразливих, під час планування економічного зростання, робочих місць, туризму, культурної та виробничої діяльності. Інклюзивний підхід сприяє забезпеченню рівних можливостей для всіх жителів регіону та забезпечує їхню активну участь у визначенні та реалізації стратегій розвитку.

*Згідно [51] /Складено автором на основі [50]

Зазначимо, що термін «безбар'єрність» в Національній стратегії створення безбар'єрного простору [51] вживається у наступному значенні: «безбар'єрність – загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності».

Отже, «Національна стратегія створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» є ключовим інструментом у досягненні Цілі сталого розвитку (ЦСР) 11 «Сталий розвиток міст і громад», яка спрямована на те, щоб зробити міста та населені пункти інклюзивними, безпечними, стійкими та сталими.

Варто зазначити про доцільність розгляду «Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в розрізі забезпечення досягнення Стратегічної цілі 4. "Забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах", визначеної в «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» [121], яка безпосередньо перетинається із концепцією інклюзивного розвитку міст та населених пунктів. Зазначимо основні індикатори забезпечення Стратегічної цілі:

1. Забезпечення доступних та якісних послуг з охорони здоров'я населення через:

- доступність (захищаючи безбар'єрні простори, Національна стратегія гарантує, що всі громадяни, включно з інвалідами та маломобільними групами, мають доступ до медичних установ і послуг);

- *готовність до надзвичайних ситуацій* (своєчасне сповіщення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій може допомогти зменшити ризики для здоров'я, пов'язані з такими ситуаціями);

2. Благополуччя та якісна освіта.

Підвищення добробуту і забезпечення якісною освітою за допомогою:

- забезпечення доступності та інклюзивності через сприяння загальному добробуту громадян (доступ до якісної освіти, охорони здоров'я, достатнього харчування та безпечного житла, створення політик та програм, що сприяють економічній стабільності, забезпеченню робочими місцями), дозволяючи їм повною мірою брати участь у суспільній діяльності);

- забезпечення доступності навчальних закладів та можливості навчання для всіх (не лише фізичний доступ до навчальних установ, але й доступ до відповідних освітніх ресурсів та матеріалів для всіх), сприяючи таким чином якісній освіті).

3. Безпечні та життєздатні поселення.

Сприяння розвитку безпечних та життєздатних поселень шляхом забезпечення:

- безпеки (пропагування безбар'єрного дизайну для гарантування створення безпечних та інклюзивних міст та поселень для всіх громадян, у тому числі для людей з обмеженою мобільністю).

- життєздатності (сприяння стійкості та сталості міського планування для створення життєздатних поселень, які можуть ефективно пристосовуватися до викликів та змін без негативних наслідків змін/пошкодження інфраструктури, економіки або якості життя мешканців).

Не дивлячись на те, що конкретні деталі та програми виконання можуть варіюватися, ключові елементи Національної стратегії включають покращення інфраструктури, доступу до послуг, участі в громадському житті та підвищення обізнаності, що вимагає зусиль на всіх рівнях — від місцевих органів влади до національного уряду, від приватного сектору до громадських організацій; а також - це ряд ініціатив та політичних рішень, спрямованих на забезпечення доступності та можливості участі для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних можливостей, віку, гендеру або соціального становища та є важливим кроком у

напрямку створення інклюзивного суспільства в Україні для забезпечення можливостей для кожної людини повноцінно долучитися до громадського життя, отримати доступ до послуг та ресурсів і відчутися себе частиною суспільства.

Згідно з проведеними дослідженнями «Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в контексті інклюзивності, варто зазначити, що міська мобільність була визначена як важливий елемент реалізації стратегії.

Міська мобільність ідентифікується не просто як елемент, а як критичний чинник, який може вплинути на реалізацію інклюзивної стратегії. Важливість ефективних, доступних та сталих систем міського транспорту в сучасному міському середовищі неможливо переоцінити, особливо в контексті Національної стратегії, спрямованої на підвищення доступності.

Дослідження підкреслює необхідність подальшого вивчення цієї теми та розробки комплексного набору заходів для її реалізації. Таким чином, в рамках «Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» стала міська мобільність відіграє ключову роль у створенні інклюзивного міста. Для цього необхідно зосередитися на додаткових дослідженнях та реалізації ряду ініціатив, спрямованих на покращення міської мобільності в Україні, що можуть включати розробку нових політик, впровадження нових технологій, проведення кампаній з підвищення обізнаності та ініціювання партнерства з ключовими зацікавленими сторонами.

Варто зазначити, що у сучасному світі *процес урбанізації та стала міська мобільність* стають ключовими факторами, які визначають форму та функціонування наших міст. Урбанізація - це процес, в якому все більше населення переходить від сільського до міського життя, що в свою чергу веде до підвищення попиту на ефективні транспортні системи. З іншого боку, «стала мобільність - це надання послуг та інфраструктури для пересування людей і товарів»,

це процес, що сприяє економічному та соціальному прогресу поточного та наступних поколінь, гарантуючи безпеку, фізичну та економічну доступність, ефективність та стійкість до змін. З акцентом на мінімізацію вуглецевих та інших викидів, а також на зменшення негативного впливу на довкілля [100].

Інклюзивна урбанізація та стала міська мобільність

Зазначені поняття тісно взаємопов'язані та відіграють важливу роль у формуванні інклюзивного міста майбутнього. Розглянемо, як ці два процеси взаємодіють та впливають один на одного.

Вплив урбанізації на міську мобільність: зростання міст вимагає більш надійних методів переміщення та ефективних транспортних систем, що включає розвиток громадського транспорту, просування велосипедного та пішохідного руху, а також впровадження інтелектуальних транспортних систем. Так, наприклад, інженери часто працюючи над розробкою транспортних систем, не приділяють достатньої уваги потребам пішоходів щодо можливості їх комфортного та безпечного пересування, знижуючи таким чином загальну «привабливість» пішого пересування. В контексті війни та відновлення пошкоджених територій, постійно зростає необхідність врахування потреб усіх користувачів інфраструктури, особливо з огляду на збільшення кількості ветеранів та цивільних осіб з травмами та пораненнями в міських та сільських зонах. Пішохідна інфраструктура відіграє критичну роль в пересуванні осіб з обмеженими можливостями, допомагаючи їм дістатися до магазинів, медичних установ та громадського транспорту та є невід'ємною складовою концепції інклюзивного міста. Відсутність належної пішохідної інфраструктури може замкнути тисячі ветеранів та цивільних в їхніх домівках, позбавляючи можливості адаптації та повноцінного життя [100].

Вплив міської мобільності на урбанізацію: ефективні транспортні системи сприяють розвитку міських районів, поліпшуючи доступність до робочих місць, освіти та інших необхідних послуг та місць, що приводить до

більшої зайнятості та економічного розвитку, поліпшення якості життя місцевих мешканців, а також сприяє їх соціальній та культурній інтеграції; сприяння зростанню міст.

Стала міська мобільність як рішення проблем інклюзивної урбанізації.

Використання сталого транспорту сприяє зменшенню проблем, пов'язаних з урбанізацією, такі як забруднення повітря (використання сталого транспорту, такого як електромобілі, велосипеди, які зменшують викиди вуглецю), шум, пробки (зменшення пробок за допомогою розвитку альтернативних форм транспорту), зниження якості життя (зменшення забруднення, шуму та стресу, пов'язаного з пробками, може покращити здоров'я громадян) та ексклюзія (посилення доступності та мобільності може допомогти забезпечити рівні можливості для всіх громадян, незалежно від їх фізичних можливостей, віку чи соціального статусу). Важливо залучати громадськість до процесу прийняття рішень, щоб забезпечити, що стратегії міської мобільності відповідають потребам громадян (як приклад, пропозиції щодо створення велодоріжок, пішохідних зон та інших засобів для підтримки немоторизованого транспорту).

Отже, стала міська мобільність є потужним інструментом для рішення проблем інклюзивної урбанізації, сприяючи створенню здорових, справедливих та стійких міст.

Стала міська мобільність — це концепція, що передбачає створення та підтримку системи транспорту, яка балансує між економічним прогресом, соціальною справедливістю, комфортом та збереженням навколишнього середовища та може вирішити специфічні проблеми, пов'язані з інклюзивною урбанізацією.

Інклюзивна урбанізація передбачає процес створення інклюзивного міста, «яке без шкоди для економічного статусу, статі, раси, етнічної приналежності чи релігії забезпечує рівний доступ до соціальних, економічних і політичних можливостей для широкого кола мешканців міст. Це також місце, де жителі міста

мають змогу брати участь у зростанні та процвітанні міста, уникаючи маргіналізації з точки зору доступу до основних міських послуг, соціальної участі та участі в політичному житті» [140]. Однак, саме процес становлення інклюзивного міста часто супроводжується рядом наступних проблем:

Таблиця 2.2

Проблеми інклюзивної урбанізації та їх вирішення за допомогою сталої міської мобільності

	Проблема	Можливі шляхи вирішення
1	Перенаселеність і перевантаження транспортних систем/недоступність транспорту	Створення ефективних та доступних транспортних систем забезпечує доступ усіх громадян до основних послуг та можливостей міста, сприяючи зменшенню перевантаження
2	Погіршення якості навколишнього середовища	Надання переваги публічному транспорту, велосипедам, пішоходам та іншим екологічно чистим видам транспорту зменшує викиди та поліпшує якість навколишнього середовища.
3	Нерівномірний розподіл ресурсів.	Ефективна транспортна система забезпечує рівномірний розподіл ресурсів, забезпечуючи доступ до послуг та можливостей для всіх районів міста.
4	Енергетична неефективність	Використання енергоефективних технологій може знизити споживання енергії та відповідно зменшити викиди шкідливих речовин
5	Невідповідність інфраструктури реальним потребам	Стала міська мобільність сприяє покращенню та оптимізації існуючої транспортної інфраструктури, що, в свою чергу, поліпшить доступність та комфорт пересування для всіх громадян.
6	Соціальна нерівність	Сталий розвиток мобільності може забезпечити більш доступний та інклюзивний транспорт, сприяючи соціальній справедливості шляхом забезпечення рівного доступу до транспорту для всіх груп суспільства через покращення публічного транспорту, розвиток інфраструктури для пішоходів та велосипедистів, використання технологій, таких як каршеринг (прокат автомобілів) або мобільні додатки для оренди транспорту
7	Загроза безпеці	Стала міська мобільність має потенціал зменшення ризиків дорожньо-транспортних пригод за рахунок впровадження безпечних технологій та підвищення культури безпеки на дорогах через впровадження безпечних технологій, таких як автономні транспортні засоби, асистенти водія, системи попередження зіткнень та інтелектуальні системи управління трафіком; освіта водіїв, пішоходів і велосипедистів щодо культури безпеки на дорогах, розвиток та дотримання правил дорожнього руху, заохочення відповідальної поведінки на дорозі.

Визначено автором на основі [100]

Стала міська мобільність відіграє критичну роль в урбанізації, роблячи міста більш доступними, справедливими, сталими та безпечними для всіх мешканців. Це ключовий елемент створення інклюзивного міста. Так, наприклад, доступ до надійного транспорту є основним елементом мобільності мешканців. Це забезпечує можливість дістатися роботи, навчання, медичних послуг та інших ключових ресурсів. Розвиток пішохідної та велосипедної інфраструктури значно покращить мобільність мешканців, особливо в густонаселених районах, що також сприяє сталому розвитку, знижуючи залежність від автомобілів та зменшуючи шкідливий вплив на навколишнє середовище. Інтеграція різних видів транспорту забезпечить гнучкість та можливість вибору для мешканців, що означає поєднання автобусів, трамваїв, метро, велосипедів та іншого транспорту в одну цілісну сполучну мережу. Мобільні додатки та інші цифрові технології надають важливу інформацію про розклади, маршрути та інші аспекти міського транспорту, що полегшує мобільність для всіх громадян, особливо для тих, хто має обмежені можливості.

Таким чином, стала міська мобільність не просто покращує доступність та якість життя для мешканців, але й відіграє важливу роль у створенні рівних умов для всіх громадян, незалежно від їх фізичних можливостей, віку або соціально-економічного статусу. Це ключ до вирішення проблем, пов'язаних з інклюзивною урбанізацією, та до створення міст, які є доступними, справедливими, сталими та безпечними для всіх.

В свою чергу, публічне управління відіграє центральну роль у підтримці сталої міської мобільності та інклюзивної урбанізації, оскільки несе відповідальність за формування та реалізацію політик, які сприяють розвитку даних напрямів, їх регулювання та контроль, а також надання ресурсів для впровадження таких ініціатив.

2.2. Аналіз та оцінка стратегії розвитку найбільших міст України в контексті інклюзії

В сучасному суспільстві розуміння та реалізація стратегії інклюзивного міста відіграє важливу роль у вдосконаленні державного управління на місцевому рівні. Забезпечення рівних можливостей, доступності, участі та справедливості для всіх мешканців міста, включаючи людей з різними особливими потребами, є складною та актуальною проблемою. Дослідження в цій галузі сприяє розробці ефективних стратегій та заходів державного управління, спрямованих на підвищення рівня інклюзивності міст, розбору проблемних аспектів та розробці оптимальних рішень. Враховуючи динаміку суспільного розвитку, зміни в демографічній структурі населення та потреби різних груп населення, дослідження з питань інклюзивного містобудування має велике наукове та практичне значення для розвитку сучасного державного управління та досягнення сталого розвитку міст.

Крім того, «інклюзивне місто» впливає на різні аспекти життя населення, такі як доступ до житлового фонду, транспортної інфраструктури, освіти, здоров'я, культури та розваг. Розуміння та аналіз різних аспектів стратегії інклюзивного міста, таких як соціальна інклюзія, економічна інклюзія, екологічна сталість, гендерна рівність, технологічна інклюзія та інші, може сприяти розробці та впровадженню ефективних стратегій державного управління, спрямованих на створення більш інклюзивних міст.

Варто зазначити, що зростання урбанізації та глобалізація вимагає нових підходів до державного управління містами, зокрема в контексті «розумного розвитку міст». Дослідження інклюзивного міста вносить вагомий внесок у розуміння ролі технологій, інновацій та цифрових рішень у вдосконаленні державного управління містами з фокусом на включеності всіх груп населення.

Враховуючи різноманітність культур, етнічностей, релігій, мов та інших складових сучасного міського середовища, дослідження стратегії інклюзивного міста враховує моменти культурної різноманітності, взаємодії та включення різних культур у міському контексті, що має важливе значення для розвитку міст, які враховують різні культурні потреби мешканців.

Отже, дослідження стратегії інклюзивного міста має великий потенціал для покращення державного управління на рівні міст, забезпечення сталого розвитку, підвищення якості життя громадян та забезпечення рівних можливостей для всіх та сприятиме розробці політик, стратегій та програм, спрямованих на вдосконалення міського середовища, розвиток соціальної інфраструктури, забезпечення доступності та рівної участі всіх груп населення у міському житті.

Варто враховувати, що інклюзивне місто є вигідним економічно, створюючи можливості для розвитку бізнесу, підприємництва та інновацій, просуваючи концепцію «успішного економічного розвитку та ділової активності для всіх», що розкриває потенціал розвитку міської економіки та сприяє розробці ефективних економічних стратегій в контексті інклюзії на рівні державного управління.

Отже, в даний час вивчення стратегії інклюзивного міста є актуальним завданням державного управління, що має значний вплив на покращення якості життя мешканців міст, розвиток бізнесу та економіки, забезпечення рівних можливостей для всіх груп населення, включаючи людей з різними вимогами та потребами, а також забезпечення сталого розвитку міст, впровадженню політик, програм та проектів, спрямованих на створення більш інклюзивного, справедливого та сталого міського середовища.

Одним із ключових аспектів дослідження стратегії інклюзивного міста є визначення потреб різних груп населення, таких як люди з інвалідністю, молодь, люди похилого віку, мігранти, жінки, представники різних культур

та релігій, а також розробка стратегій та заходів, спрямованих на задоволення цих потреб. Інклюзивне місто прагне забезпечити рівні можливості для всіх груп населення, уникати дискримінації, забезпечувати фізичну та соціальну доступність, сприяти соціальному включенню та розвитку людського потенціалу для кожного.

Зважаючи на складну ситуацію в Україні, яка перебуває у стані війни, реалізація стратегії інклюзивного міста допоможе створити сприятливі умови для рівного доступу до різних ресурсів та послуг.

Значення міст у розвитку України неможливо переоцінити. Будучи основними центрами економічної діяльності, культурного життя та освіти, ці міські "майданчики" знаходяться в авангарді прогресу та інновацій у країні. З їх різноманітним населенням і багатою історією, українські міста пропонують унікальне поєднання традицій і сучасності, що робить їх яскравими центрами для розвитку творчості та підприємництва.

Від Києва до Львова та Харкова, кожне місто має свої сильні сторони та проблеми, коли йдеться про зростання та розвиток. Деякі з них можуть зосередитися на відродженні центральних районів або залученні нових галузей промисловості для створення робочих місць для мешканців. Інші можуть інвестувати в покращення інфраструктури, як от громадський транспорт чи зелені зони, щоб покращити якість життя громадян.

Незалежно від їхніх конкретних стратегій, очевидно одне: українські міста мають величезний потенціал як двигуни національного прогресу. Підтримуючи місцеві ініціативи, заохочуючи підприємництво та сприяючи співпраці між різними секторами, органи місцевої влади та структури, дотичні до розробки стратегії розвитку міст, можуть допомогти розкрити цей потенціал і забезпечити, щоб усі українці отримували вигоду від процвітаючого міського ландшафту.

За останні кілька десятиліть урбанізація у всьому світі суттєво прискорилася: згідно з даними Світового банку, сьогодні близько 56% населення світу, що становить 4,4 мільярда мешканців, проживають у містах. Прогнозується, що цей тренд продовжиться до 2050 року, кількість міського населення збільшиться більш ніж удвічі і тоді майже 7 з 10 людей будуть жити у містах [58].

Як глобальна тенденція, урбанізація вплинула на Україну так само, як і на інші країни світу. Згідно з даними Державної служби статистики України [57], наразі понад 69% українців проживають у містах. Цей швидкий перехід до міського життя створює унікальні виклики та можливості для міст по всій країні. Таким чином, стає ще важливішим, щоб українські міста розробили ефективні стратегії зростання, які можуть врахувати такі зміни.

Добре спланований підхід до міського розвитку приведе до покращення якості життя мешканців завдяки кращому доступу до основних послуг, таких як медичні заклади, школи чи парки; сприяти створенню робочих місць шляхом залучення приватних інвестицій у сектори, що розвиваються; покращити захист навколишнього середовища шляхом просування екологічно чистих видів транспорту або зниження рівня забруднення серед іншого.

Однак не кожне місто матиме однакові потреби, коли справа доходить до планування їхнього зростання. Деяким може знадобитися більший акцент на освіті, тоді як іншим можуть знадобитися інвестиції в інфраструктурні проекти, які сприятимуть міграції промисловості, створюючи таким чином робочі місця та інші переваги. Тому адаптація рішень, специфічних для кожної місцевості, буде мати вирішальне значення для досягнення бажаних результатів.

Варто зазначити, що не існує універсальної моделі для міст, що розвиваються, а скоріше є індивідуальні підходи, які відображають розуміння того, що найкраще працює на місцевому рівні, у поєднанні з готовністю до участі зацікавлених сторін, включаючи самих громадян, урахуванням їх потреб та цілей сталого розвитку.

Сталий розвиток полягає у забезпеченні потреб сучасного покоління, не завдаючи шкоди можливостям майбутніх поколінь і є важливим індикатором міського планування. У контексті глобальних викликів економічного зростання, соціального добробуту та збереження навколишнього середовища, сталий розвиток має велике значення для місцевого планування.

Для країн, які розвиваються вагомою допомогою у створенні стратегій міст постають міжнародні організації.

В Україні Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) [56] співпрацює з місцевими муніципалітетами, щоб розробляти стратегії сталого розвитку міст за допомогою проектів технічної допомоги. Вирішальним елементом цієї співпраці є проектування та впровадження міської інфраструктури, яка сприяє економічному зростанню, надає соціальні послуги та зберігає природні ресурси. Це включає програми зеленої енергії та покращення громадського транспорту з метою зменшення забруднення та підвищення мобільності. Іншим важливим елементом є залучення громади, що передбачає тісну співпрацю з місцевими зацікавленими сторонами, щоб забезпечити задоволення їхніх потреб протягом усього міського розвитку. Залучаючи громадян до процесів прийняття рішень і надаючи можливості брати участь у формуванні спільнот, GIZ сподівається з часом сприяти інклюзивним і справедливим результатам. Зрештою, ці зусилля спрямовані на створення довгострокової стійкості в багатьох вимірах – від захисту навколишнього середовища та економічного процвітання до покращення якості життя, таких як покращення результатів здоров'я чи розширення доступу до культурних зручностей. Оскільки Україна продовжує свій шлях до модернізації, прийняття цих принципів має важливе значення для процвітання міст у глобальному ландшафті, що постійно змінюється. За сприяння Федерального уряду Німеччини та Державного секретаріату Швейцарії з економічних питань (SECO), цей проект

спрямований на покращення умов проживання у різних містах, зокрема Львові, Чернівцях, Вінниці, Житомирі, Подільському районі Києва, Полтаві, Мелітополі та Харкові. Та має бути реалізований з 2019 – 2023рр. GIZ співпрацює з представниками органів місцевого самоврядування, державними установами, громадським суспільством, а також міжнародними й місцевими експертами для вдосконалення загальних умов, необхідних для успішної реалізації політики щодо інтегрованого розвитку міст.

Оптимізація процесів і процедур міського управління здійснюється шляхом розробки та застосування сучасних планувальних інструментів, таких як концепція інтегрованого розвитку міст (КІРМ) або план сталої міської мобільності (ПСММ).

З метою підтримки термінової реконструкції міст та інших населених пунктів, Міністерство розвитку громад та територій України розробило основу проекту для Планів комплексної реабілітації населених пунктів (територій) [181]: з метою перевірки запропонованого підходу, Міністерство взяло на себе ініціативу запровадити пілотні проекти з розробки реконструкційних планів у містах Харкові та Миколаєві. Очікується, що ці плани послужать основою для реконструкції інших українських міст і селищ. Проект "UN4Mykolaiv" та "UN4Kharkiv" - спільна ініціатива чотирьох агенцій Організації Об'єднаних Націй — ПРООН, ЮНІСЕФ, ООН-Жінки та UNFPA — для підтримки сталого міського розвитку та покращення якості життя в містах. Проект спрямований на вирішення різноманітних міських проблем, включаючи управління, соціальну інтеграцію, економічний розвиток та екологічну стійкість.

Цей проект має на меті підтримати зусилля національного уряду України, міського уряду Миколаєва та міжнародних організацій, які працюють над відбудовою та реконструкцією Миколаєва. Робоча група UN4Mykolaiv, координувана УЄКОН, об'єднує 16 агентств та програм ООН та інших

міжнародних організацій. Вона підтримує роботу міського уряду у розробці нового Генерального плану міста та співпрацю з One Works, міжнародною дизайнерською компанією з Мілана, Італія. Генеральний план розробляється у тісному співробітництві з українськими архітекторами та експертами. One Works надає свої послуги міському уряду безоплатно.

Що стосується міста Харків - очікується, що План стане схемою для реконструкції інших українських міст і селищ. Метою проекту є підтримка зусиль національних і місцевих органів влади в Україні щодо планування та підготовки до відбудови та реконструкції міст для підтримки досягнення цілей сталого розвитку та базується на принципі «відбудувати краще». Проект передбачає: - розробку генерального плану під керівництвом та за значного експертного внеску Фонду Нормана Фостера на безоплатній основі; - доопрацювання проекту національного рамкового плану комплексної реабілітації населених пунктів (територій) та відповідні супровідні документи до нього; - пропозицію щодо створення механізму фінансування інфраструктурних проектів на рівні міста та перелік потенційних донорів для підтримки проектів на рівні міста в Україні [59].

Найбільш пріоритетними стратегіями розвитку міст, основою яких стали і концепції розвитку міст України є: «Стале місто», «Розумне місто», «Креативне місто», «Інклюзивне місто» та «Еластичне місто».

Стале місто (*Sustainable cities*) – це місто, яке прагне до гармонійного розвитку в економічному, соціальному та екологічному аспектах. Таке місто формує ефективне середовище для життя, праці та відпочинку своїх мешканців, шляхом застосування інноваційних технологій, розвитку громадського транспорту, створення зелених зон та покращення соціальної інфраструктури. Ключовими особливостями стратегії є: збереження історичних міських центрів і відновлення місць історичного значення в поєднанні з інвестиціями в підвищення

енергоефективності; енергоефективність та зміна клімату; Браунфілд-девелопмент; розширення фінансового впливу місцевих органів влади; збільшення відновлення ресурсів шляхом сортування та переробки; модернізація міської інфраструктури та послуг, включаючи водопостачання та водовідведення; покращення міського транспорту; інклюзивний міський розвиток [58].

Розумне місто (Smart City). Стратегія Smart City передбачає використання інформаційних технологій та інновацій для покращення якості життя мешканців, ефективності міської інфраструктури та забезпечення сталого розвитку. Ключові особливості Smart City: підключена інфраструктура (використання передових технологій для моніторингу та управління міською інфраструктурою); прийняття рішень на основі даних; екологічна стійкість (шляхом впровадження енергоефективних систем, відновлюваних джерел енергії та зелених насаджень); транспорт і мобільність (використання інтелектуальних транспортних систем, дані про дорожній рух у реальному часі та інтелектуальні рішення для мобільності); електронне врядування та послуги громадянам (в т.ч. інтелектуальна система охорони здоров'я); громадська безпека (використання передових систем спостереження); економічний розвиток (створення сприятливого для бізнесу середовища); залучення громади до процесу прийняття рішень [141]. Британський інститут стандартів (The British Standards Institution) визначає розумне місто як «ефективну інтеграцію фізичних, цифрових та людських систем у побудоване середовище для забезпечення сталого, процвітаючого та інклюзивного майбутнього для громадян» [175].

Креативне місто (The Creative City)– це місто, яке створює сприятливе середовище для розвитку креативних індустрій, таких як дизайн, архітектура, медіа, реклама та інші. Розвиток креативних індустрій сприяє створенню нових робочих місць, покращенню якості життя його мешканців та збільшенню

привабливості міста для туристів. Ключовими особливостями стратегії «Креативного міста» є: креативні індустрії (підтримання та процвітання креативної економіки); культурна активність; інновації та підприємництво; освіта та розвиток навичок; інклюзивне управління (інклюзивний підхід до міського розвитку) [42].

Інклюзивне місто (Inclusive city) – місто, що забезпечує рівний доступ до ресурсів, послуг та можливостей для всіх мешканців, незалежно від статі, віку, національності чи особливих потреб. Включає доступне житло, інклюзивну освіту та забезпечення рівних умов для всіх. Інклюзивне місто - це місто, яке без упереджень щодо економічного статусу, статі, раси, етнічності чи релігії забезпечує рівний доступ до соціальних, економічних та політичних можливостей для широкого кола жителів. Мешканці міста мають змогу сприяти його росту та процвітання, уникаючи маргіналізації в доступі до базових послуг, соціального залучення та політичної участі [140].

Еластичне місто (Стійке місто) – це місто, яке має здатність адаптуватися та відновлюватися після різних викликів, таких як стихійні лиха, зміна клімату, соціально-економічні проблеми та інші потенційні кризи. Стратегія зосереджується на розбудові потужної міської інфраструктури, просуванні екологічних практик і розвитку сильних громад для забезпечення добробуту їхніх жителів. Стійкі міста сприяють сталому розвитку, добробуту та інклюзивному зростанню. Ключовими особливостями стратегії «Еластичне місто» є: надійна інфраструктура, екологічний розвиток, економічна стійкість, соціальна згуртованість, адаптивність (постійний розвиток), інклюзивне управління [172].

В таблиці 2.3 наведено види стратегій найбільших міст України та періоди їх реалізації (з включенням або виключенням окупованих територій на момент аналізу).

Таблиця 2.3

Найбільші міста України та стратегії їх розвитку

№	Назва міста	Наявність стратегії так/ні	Назва стратегії	Теорія розвитку стратегії	Період реалізації стратегії
<i>Міста України з населенням понад 1 000 000 осіб</i>					
1	Київ	так	Стратегія розвитку міста Києва до 2025 року (нова редакція)	Стале місто	2015-2025 [115]
2	Харків	так	Стратегія розвитку міста Харкова до 2030 року	Креативне місто	2020-2030 [117]
3	Одеса	так	Інтеркультурна стратегія м. Одеси на 2022-2024 роки; Міські цільові програми розвитку	Креативне місто, інклюзивне місто	2022-2024; 2021-2027 [26], [46]
<i>Міста України з населенням від 500 000 до 999 999 осіб</i>					
4	Львів	так	Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025 рр.	Стале місто	2012-2025 [30]
5	Дніпро	так	Стратегія Дніпра 2030	Розумне місто	2020-2030 [106]
6	Запоріжжя	так	Стратегія розвитку міста Запоріжжя до 2028 року	Креативне місто	2017-2028 [113]

Розглянемо ключові цілі стратегій розвитку міст України з населенням від 500 000 до понад 1 000 000 осіб в контексті інклюзивності.

Київ - 2025: Стале місто

Міжнародна підтримка в розробці стратегії: Експерти програми «УК-UA: Підтримка реформ в Україні», що фінансується урядом Великої Британії, ГО «Німецько-Польсько-Українське товариство в Україні».

Згідно стратегії, Київ – це місто [115]:

- динамічне, стимулює інновації;
- відкрите для бізнесу;
- комфортне, підвищує якість життя;
- зелене та збалансоване;

- зрозуміле, із прозорим управлінням;
- Smart City;
- унікальне, зберігає та розвиває свою самобутність.

Розберемо Оперативні цілі стратегії міста щодо інклюзивності за секторами.

Промисловість та розвиток підприємництва: перетворення Києва на місто, що сприяє бізнесу шляхом спрощення адміністративних процедур, пов'язаних з відкриттям, веденням та закриттям бізнесу.

Розбудова міста і земельні відносини: забезпечення прозорості у сфері земельних відносин та гармонійному розвитку міста, що враховує інтереси громади, бізнесу та влади.

Житлово-комунальне господарство: залучення власників квартир до управління житловим фондом, що сприятиме покращенню умов проживання.

Транспорт та міська мобільність: розвиток громадського транспорту та забезпечення якісної транспортної пропозиції включає впровадження нічних маршрутів та маршрутів вихідного дня на основі аналізу попиту.

Соціальна підтримка та допомога: підвищення соціальної захищеності мешканців, поліпшенні доступності та комфортності міста для людей з інвалідністю, створенні додаткових установ з піклування про незахищених та малозабезпечених осіб. Також враховується потреба в поліпшенні житлових умов для громадян, зокрема дітей-сиріт.

Підвищення ефективності функціонування системи соціальної допомоги, підготовка спеціалістів і розвиток толерантного, рівноправного ставлення до людей з інвалідністю, посилена співпраця з приватним сектором, неприбутковими та неурядовими організаціями для сприяння працевлаштуванню людей з інвалідністю та забезпечення послуг для малозахищених верств населення також є частиною Оперативних цілей стратегії розвитку Києва.

Охорона здоров'я та здоровий спосіб життя: забезпечення якісної та доступної медицини в місті Києві, а також допомоги киянам, які потребують додаткової медичної допомоги, що включає створення місцевих механізмів забезпечення доступності медикаментів та допомогу мешканцям міста, які потребують лікування за кордоном.

Освіта: підвищення рівня забезпеченості освітньою інфраструктурою та її оновлення з урахуванням сучасних вимог (трансформація мережі інтернатних закладів, розвиток спеціальних та інклюзивних класів у загальноосвітніх навчальних закладах).

Стратегія інклюзивного міста в стратегії розвитку Києва 2025 реалізується через різноманітні заходи, спрямовані на сприяння соціальній згуртованості, доступності та рівних можливостей для всіх громадян, реалізуючи які, Київ прагне створити більш інклюзивне, доступне та справедливе місто для всіх мешканців до 2025 року.

Харків 2030: Креативне місто

Стратегію було розроблено за сприяння GIZ та міжнародного проєкту UN4Kharkiv, згідно якої Харків 2030 – це: комфортне місто; цифрове та безпечне середовище; креативні індустрії [117].

Стратегія розвитку міста Харків до 2030 року – це довгостроковий план, який спрямований на досягнення сталого зростання та розвитку Харкова. Інклюзія є важливою складовою цієї стратегії, яка забезпечує всім жителям рівні можливості та доступ до ресурсів, послуг і процесів прийняття рішень. Зазначимо ключові аспекти інклюзії в Стратегії розвитку Харкова 2030.

Соціальна інтеграція: стратегія спрямована на створення інклюзивного суспільства шляхом усунення соціальної нерівності та забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та працевлаштування для всіх жителів, незалежно від їх віку, статі, етнічного походження чи статусу інвалідності.

Економічна інтеграція: стратегія зосереджена на сприянні рівним економічним можливостям шляхом підтримки підприємництва, створення робочих місць та сприяння інноваціям, що включає навчання та ресурси для маргіналізованих груп для розширення їх економічних можливостей.

Культурна інклюзія: наголошення на важливості збереження та популяризації різноманітної культурної спадщини міста (підтримка різноманітних культурних подій і заходів, які задовольняють інтереси різних громад і сприяють інклюзивному середовищу).

Залучення до навколишнього середовища: сталий розвиток і охорона навколишнього середовища є ключовими компонентами стратегії. Впроваджуючи зелені ініціативи та політику, місто прагне створити інклюзивне та стійке середовище для всіх мешканців.

Урядкування за участю: заохочення до участі громадян у процесах прийняття рішень, гарантуючи, що всі мешканці мають право голосу у формуванні майбутнього Харкова, включаючи створення майданчиків для громадського діалогу, консультацій та співпраці між місцевою владою та громадянами.

Стратегія розвитку Харкова до 2030 року спрямована на створення більш інклюзивного, сталого та процвітаючого міста шляхом вирішення соціальних, економічних, культурних та екологічних проблем.

Одеса 2024: Креативне місто, Інклюзивне місто.

Інтеркультурна візія Одеси [26], [46]: «Одеса прагне стати найбільш гостинним, інклюзивним, гармонійним та інноваційним містом України». Одеська спільнота, що пропагує інтеркультурні цінності, ставить на перший план:

- відкритість і глобальні зв'язки, сприяючи одночасно міжнародній конкуренції та позиціонуванню міста як соціально інклюзивного інтеркультурного середовища з активним партнерством;

- повагу та гордість щодо різноманітних культур, мови, спадщини та традицій;

- активне залучення та участь громади в житті міста.

Одеса з 2017 року є містом-учасником Програми інтеркультурних міст Ради Європи та Української національної мережі інтеркультурних міст (ІСС-Україна). Інтеркультурна стратегія міста Одеса впишеться у вже прийняту Стратегію економічного та соціального розвитку міста, забезпечуючи її цінним доповненням, а також стане важливою складовою Програми соціально-економічного та культурного розвитку Одеси.

Ключовими заходами в контексті інклюзивності, які включені до Стратегії міжкультурного розвитку міста Одеси на 2022-2024 роки є:

Сприяння міжкультурному діалогу та співпраці: - організація міжкультурних заходів, майстер-класів і семінарів для об'єднання різних спільнот і сприяння взаєморозумінню; - заохочення співпраці між місцевими організаціями, НУО та навчальними закладами для сприяння міжкультурному обміну та навчанню.

Підвищення доступності державних послуг та ресурсів: - забезпечення доступності багатомовної інформації про державні послуги та ресурси; - забезпечення навчання та підтримки професіоналів державної служби для ефективного обслуговування різноманітних громад.

Підтримка культурної різноманітності та груп меншин: - реалізація програм збереження та популяризації культурної спадщини та традицій різних громад (напр. співпраця зі ЗМІ з ціллю протидії стереотипам та дискримінаційним інтерпретаціям, висловам ненависті та нетолерантності у соціальних медіа та ін.); - заохочення створення інклюзивних культурних просторів, заходів і виставок, які демонструють різні культури.

Сприяння інклюзивній освіті та можливостям навчання впродовж життя: - розробка інклюзивних та культурно адаптованих навчальних програм у школах та навчальних закладах; - надання підтримки для програм вивчення мови та культурного обміну, орієнтованих як на дітей, так і на дорослих.

Заохочення економічного розвитку та підприємництва: - пропонувано бізнес-підтримку та програми наставництва для підприємців із різним професійним становищем; - створення інклюзивних стратегій економічного розвитку для забезпечення рівного доступу до можливостей і ресурсів.

Посилення залучення та участі громади: - створення платформ та ініціатив, які сприяють діалогу та співпраці між членами громади, місцевою владою та іншими зацікавленими сторонами; - підтримка розвитку проектів та ініціатив, спрямованих на вирішення місцевих потреб і пріоритетів.

Боротьба з дискримінацією та сприяння соціальній єдності: - проведення інформаційно-просвітницьких кампаній для боротьби зі стереотипами та упередженнями; - розробка та впровадження антидискримінаційної політики та законодавства для забезпечення рівних прав і ставлення до всіх.

Впровадження інклюзивної політики призводить до покращення таких аспектів, як соціальна згуртованість, довіра до влади, безпека, якість надання послуг, благополуччя, ефективне управління та економічне зростання.

Запоріжжя 2028: Креативне місто

Стратегія розвитку міста Запоріжжя була розроблена за допомогою проекту міжнародної технічної підтримки «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), який реалізується Федерацією канадських муніципалітетів (ФКМ) за фінансової підтримки Уряду Канади.

Згідно стратегії розвитку, Запоріжжя 2028 – це [113]: місто здорового довкілля та ресурсозбереження; місто підприємництва та креативної економіки; місто зручної, безпечної та креативної урбаністики; місто високої якості життя.

Відзначимо основні акцентами щодо інклюзивності у стратегії розвитку міста:

Доступна інфраструктура: впровадження заходів для створення доступної інфраструктури, включно з громадським транспортом (напр. збільшення відсотку покриття потреб у громадському транспорті електротранспортом шляхом впровадження програми «Запорізький трамвай», гендерно чутлива система транспортного сполучення), пішохідними доріжками та громадськими об'єктами (напр. створення дитячої мапи міста з зазначенням дружніх до сімей з дітьми закладів, створення зон інформаційної доступності на територіях вокзалів, університетів, парків, місць громадського відвідування та громадського транспорту, що включають WI-Fi та місця для підзарядки гаджетів, створення системи «розумного» забезпечення міського освітлення з застосуванням альтернативних джерел енергії), щоб гарантувати, що всі громадяни, включно з людьми з обмеженими можливостями, можуть легко пересуватися містом і мати доступ до нього.

Інклюзивна освіта: розроблення освітніх програм, які сприяють інклюзивності та враховують потреби всіх учнів, у тому числі тих, хто має особливі потреби. Це передбачає навчання вчителів, забезпечення доступними навчальними матеріалами, адаптацію шкільних приміщень для більшої інклюзивності, розбудова умов для он-лайн освіти, впровадження програм «сімейної освіти», впровадження програм з питань гендерної рівності, соціалізація незахищених верств населення через освіту, освіта для учасників АТО, надання соціально-педагогічних послуг в «Університеті третього віку» громадянам похилого віку та особам з інвалідністю.

Можливості працевлаштування: створення інклюзивних можливостей працевлаштування для всіх громадян, включаючи маргіналізовані групи та людей з обмеженими можливостями за допомогою ефективної соціальної політики, професійного навчання та програм підтримки.

Соціальна інтеграція: заохочення до соціальної інтеграції та участь усіх громадян у громаді через інклюзивні культурні, спортивні та розважальні заходи, що допоможе створити відчуття причетності та сприяти взаєморозумінню між різними групами.

Доступне житло: розробка рішень щодо створення доступного житла для гарантування всім громадянам, включно з малозабезпеченими та людьми з обмеженими можливостями, доступ до належних умов життя.

Медичні послуги: надавати доступні медичні послуги всім громадянам, забезпечуючи задоволення потреб осіб з обмеженими можливостями та інших маргіналізованих груп (напр. впровадження програм «Поліклініка без черг», «Доступні ліки», впровадження програми медичної реабілітації після техногенних навантажень для окремих верств населення, розвиток мережі закладів соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, соціальна адаптація молоді з інвалідністю, соціалізація бездомних осіб).

Залучення зацікавлених сторін: залучення всіх громадян, у тому числі маргіналізовані групи та людей з обмеженими можливостями, до процесів прийняття рішень, пов'язаних з міським плануванням і розвитком (напр. запуск в дію системи комунікації «влада – громадськість», активне інформування населення щодо можливостей реалізації проектів в рамках державної програми «Тепла оселя», покращення поінформованості місцевого бізнесу щодо інституційних, ресурсних можливостей тощо). Цього можна досягти шляхом громадських консультацій, семінарів та інших методів участі.

Львів - 2025: Стале місто

Проект розроблено за сприяння міжнародної організації GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit), згідно з яким Львів – це [30]:

- місто, в якому комфортно жити, навчатись, працювати;
- місто, в якому розвинута, конкурентоздатна та інноваційна економіка;

- місто-твердиня національних цінностей. Місто традицій, знань, культури, туризму та спорту.

В даній стратегії інклюзія реалізується через декілька ключових підходів та ініціатив.

Забезпечення рівних можливостей та соціальної інтеграції для всіх мешканців: розробка та реалізація соціальних програм підтримки незахищених верств населення, таких як люди з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї, люди похилого віку; забезпечення доступу до якісної освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг для всіх жителів, незалежно від їх соціального та економічного статусу.

Сприяння інклюзивному міському плануванню та розвитку: просування принципів універсального дизайну в громадських місцях, інфраструктурі та транспортних системах для забезпечення доступності для всіх мешканців, включаючи людей з обмеженими можливостями та людей похилого віку; заохочення багатофункціональної забудови та різноманітних варіантів житла для створення інклюзивних районів, які обслуговують різні рівні доходу та соціальні групи.

Підтримка економічної інклюзії: впровадження політики та програм, які сприяють рівним можливостям працевлаштування та підтримують розвиток малих та середніх підприємств (МСП) для створення більш інклюзивного ринку праці; заохочення підприємництва та забезпечення навчальних програм для підвищення кваліфікації робочої сили з акцентом на маргіналізованих групах.

Посилення участі громади та громадянської активності: залучення мешканців до процесу прийняття рішень, особливо тих, хто належить до малопредставлених груп, через публічні консультації, семінари та інші методи участі; підтримка розвитку громадських організацій і груп громадянського суспільства, які захищають права та потреби маргіналізованих верств населення.

Сприяння культурному різноманіттю та інклюзії: підтримка культурних заходів та ініціатив, які відзначають різноманітну спадщину Львова та сприяють міжкультурному діалогу та порозумінню; забезпечення доступності культурних закладів, таких як музеї, театри та бібліотеки, для всіх жителів і гостей міста.

Дніпро - 2030: Розумне місто (Smart City)

Згідно стратегії міста, Дніпро 2030 – це [106]:

- один з 10 космічних центрів світу;
- один із 100 ІТ-хабів світу;
- один з 600 глобальних міст світу;
- амбітний, глобальний, комфортний.

Місто Дніпро визнало важливість інклюзії у своїй стратегії розвитку на 2030 рік в наступних ключових напрямках.

Освіта та культура: місто прагне забезпечити рівний доступ до якісної освіти та культурних можливостей для всіх громадян, що включає створення інклюзивних навчальних закладів, сприяння культурному різноманіттю та забезпечення доступності культурних закладів.

Охорона здоров'я та соціальний захист: стратегія наголошує на забезпеченні рівного доступу до послуг охорони здоров'я та соціального захисту для всіх громадян, включаючи вразливі групи, такі як люди похилого віку, люди з обмеженими можливостями та малозабезпечені сім'ї.

Економічний розвиток: місто прагне сприяти інклюзивній економіці, підтримувати підприємництво та інновації та забезпечувати рівний доступ до можливостей працевлаштування, що передбачає сприяння розвитку малих і середніх підприємств, підтримку цифрової трансформації бізнесу та створення робочих місць для всіх громадян.

Міське планування та інфраструктура: місто зосереджено на створенні інклюзивного міського середовища з доступними та безбар'єрними

громадськими просторами, транспортом і житлом (розвиток доступних парків, тротуарів і систем громадського транспорту, сприяння будівництву доступного та інклюзивного житла).

Участь і залучення: місто визнає важливість залучення всіх громадян до процесів прийняття рішень, забезпечення того, щоб їхні голоси були почуті, а потреби задоволені, шляхом створення можливостей для участі громадськості, сприяння волонтерству та сприяння партнерству між урядом, громадянським суспільством і приватним сектором.

Зосереджуючись на цих ключових сферах, місто Дніпро прагне створити більш інклюзивне та справедливе суспільство до 2030 року, гарантуючи, що всі громадяни зможуть насолоджуватися високою якістю життя та робити внесок у сталий розвиток міста.

Продовжуючи наш дослідницький шлях, варто зосередитися на пошуку нових інноваційних рішень та взаємодії з міжнародними партнерами для обміну досвідом та найкращими практиками в сфері інклюзивного розвитку, що допоможе вирішувати виклики більш ефективно.

2.3. Аналіз та оцінка стратегії розвитку обласних центрів України в контексті інклюзії

Аналіз та оцінка стратегії розвитку обласних центрів України в контексті інклюзії є надзвичайно актуальною темою для наукових досліджень, зокрема з точки зору державного управління. Розуміння того, як регіональні центри розвиваються та просувають інклюзивність, стає все більш важливим, оскільки суспільство прагне створити більш справедливі умови для всіх людей. Вивчаючи

стратегії, які використовують обласні центри України, ми отримаємо цінну інформацію про ефективну політику, яка сприяє соціальній інтеграції та згуртованості для кожного конкретного міста.

Одним із ключових аспектів, який слід розглянути, є те, як регіональні центри сприяють соціально-економічній рівності та безбар'єрності. У багатьох випадках великі міста, як правило, мають кращий доступ до таких ресурсів, як освіта, охорона здоров'я та можливості працевлаштування, ніж сільські поселення чи менші міста. Завдяки дослідженню даної теми, ми можемо визначити на скільки місцеве управління є орієнтованим на інклюзивність стратегіях міст та яким чином прагнуть забезпечити рівний доступ для всіх жителів.

Вивчення ролі державного управління в реалізації стратегій інклюзивного розвитку забезпечує суттєвий погляд на реалізацію політики на різних рівнях управління. А міжнародні порівняння підходів різних країн до інклюзивного розвитку можуть пролити світло на інноваційні рішення, які можна адаптувати або прийняти в регіонах у всьому світі.

В таблиці 2.4 наведено види стратегій обласних центрів України та періоди їх реалізації (з включенням або виключенням окупованих територій на момент аналізу).

Таблиця 2.4

Міста України та стратегії їх розвитку

№	Назва міста	Наявність стратегії так/ні	Назва стратегії	Теорія розвитку стратегії	Період реалізації стратегії
1	2	3	4	5	6
<i>Міста України з населенням від 100 000 до 499 999 осіб</i>					
1.	Івано-Франківськ	так	Стратегія розвитку міста Івано-Франківська на період до 2028 року	Креативне місто (елементи стратегії стале місто)	2017-2028 [114]

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6
2.	Тернопіль	так	Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року	Еластичне місто	2020-2029 [103]
3.	Вінниця	так	Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року – Стратегія 3.0	Розумне місто, Креативне місто	2021-2030 [107]
4.	Луцьк	ні	Стратегічні цілі розвитку міста Луцька до 2030 року	Розумне місто, креативне місто	2019-2030 [105]
5.	Полтава	Так	Концепція інтегрованого розвитку міста Полтава 2030	Креативне місто	2018-2030 [33]
6.	Хмельницький	Так	Стратегічний план розвитку Хмельницької міської територіальної громади на 2021-2025 роки	Розумне місто, креативне місто	2021-2025 [104]
7.	Рівне	так	Стратегія розвитку Рівненської територіальної громади на період до 2027 року /Стратегія розвитку Рівного на період до 2040 року	Креативне місто/Еластичне місто	2020-2027/2020-2040 [119], [120]
8.	Житомир	так	Концепція інтегрованого розвитку м. Житомира до 2030 року	Еластичне місто	2018-2030 [32]
9.	Черкаси	Так	Стратегія розвитку міста Черкаси до 2032 року	Креативне місто	2022-2032 [118]
10.	Миколаїв	Ні (в розробці)	Розпочато роботу по створенню нової стратегії з розвитку Миколаївської міської територіальної громади на період до 2027 року		

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6
11.	Чернівці	Так	Чернівці 2030: Інтегрована концепція розвитку міста, Концепція «Smart City Чернівці 2025»	Стале місто, Креативне місто, Розумне (smart) місто	2019-2030 [125]
12.	Кропивницький	Ні (в розробці)	Стратегія розвитку Кропивницької міської територіальної громади на період до 2030 року ("Кропивницький – 2030")	Креативне місто, розумне місто	2022-2030 [109]
13.	Суми	Так	Стратегія розвитку міста Суми 2030	Креативне місто	2020-2030 [116]
14.	Чернігів	ні	Стратегія розвитку міста Чернігів до 2020 року	Сталий розвиток	2017-2020 [112]
15.	Ужгород	Так	Стратегія розвитку міста «Ужгород – 2030»	Креативне місто, розумне місто	2018-2030 [111]
16.	Херсон	Ні (в розробці)	Стратегія розвитку Херсонської міської територіальної громади до 2030 року		
17.	Донецьк/Донецька область (частина тимчасово перебуває в окупації в т.ч. м. Донецьк)	Ні/Так	Стратегія розвитку Донецької області до 2027 року	Еластичне місто	2020-2027 [108]
18.	Луганськ/Луганська область (тимчасово перебуває в окупації в т.ч. м. Луганськ)	Ні/Так	Стратегія розвитку Луганської області на 2021-2027 роки	Розумне місто, креативне місто	2021-2027 [110]
19.	Автономна Республіка Крим (тимчасово перебуває в окупації)	Ні/можливі сценарії розвитку			

Тернопіль 2029: Еластичне місто

Тернопільська міська територіальна громада 2029 – це [103]: «молода прогресивна громада, яка забезпечує високу якість життя й безпеку її мешканців, популяризує українські традиції та європейські цінності, духовність та культурний розвиток, громада з конкурентоспроможною економікою, що базується на підприємницькому, рекреаційно-туристичному та інформаційно-технологічному потенціалі». Стратегічними напрямками в побудові стратегії є:

- висока якість життя мешканців громади;
- конкурентоспроможна економіка громади;
- громада з якісною соціальною сферою, різноформатним культурним та спортивним середовищем.

Інклюзивність є невід’ємною складовою даної стратегії, яка містить заходи для повноцінної участі громади у її розвитку. Основні заходи, пов’язані з інклюзивністю наступні:

Доступна інфраструктура: покращення доступності громадських місць і об’єктів, зокрема шкіл, лікарень, парків і транспорту (оновлення світлофорних об’єктів, їх озвучення для людей з вадами зору), щоб задовольнити потреби людей з обмеженими можливостями, людей похилого віку та інших уразливих груп.

Програми соціальної інтеграції: реалізація соціальних програм, спрямованих на сприяння інтеграції маргінальних груп, таких як біженці, мігранти та етнічні меншини, у ширшу спільноту.

Освіта та навчання: пропонування інклюзивних освітніх можливостей і програм професійної підготовки для осіб із різним досвідом і здібностями, щоб забезпечити рівний доступ до якісної освіти та розвитку кар’єри (*створення в навчальних закладах належних умов для учнів з особливими потребами, реалізація проектів різносторонньої допомоги соціально вразливим верствам населення напр. «Соціальне таксі» тощо*).

Розширення економічних можливостей: підтримка створення робочих місць і сприяння підприємництву серед незахищених груп, щоб вони могли активно робити внесок у місцеву економіку.

Участь у прийнятті рішень: заохочення залучення маргіналізованих груп до процесу прийняття рішень на місцевому рівні для забезпечення того, щоб їхні голоси були почуті та їхні потреби враховані (створення мобільного офісу ЦНАП для надання виїзних адміністративних послуг).

Кампанії з підвищення обізнаності громадськості: проведення кампаній з підвищення обізнаності громадськості для просування цінностей інклюзивності, толерантності та взаємної поваги серед членів громади.

Партнерство: встановлення партнерства з місцевими та міжнародними організаціями, НУО та іншими зацікавленими сторонами для розробки та впровадження інклюзивної політики, програм та ініціатив.

Івано-Франківськ 2028: Креативне місто/Стале місто

Стратегія розвитку міста Івано-Франківська до 2028 року була розроблена з участю проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), який впроваджує Федерація канадських муніципалітетів (ФКМ) за фінансової підтримки уряду Канади.

Згідно стратегії розвитку міста, Івано-Франківськ 2028 – це [114]:

- місто підтримки інвестицій та розвитку бізнесу;
- місто енергоефективної та дружньої до довкілля інфраструктури;
- місто відкритої влади і сучасного управління;
- місто якісної освіти, медицини, різноформатного культурного середовища.

Ключовими заходами щодо інклюзивності у стратегії розвитку міста Івано-Франківськ до 2028 року є:

Розвиток соціальної інфраструктури: - покращення умов і послуг для людей з обмеженими можливостями, включаючи доступні громадські місця та транспорт (закупівля нових низькопідлогових автобусів, будівництво веломережі з облаштуванням велосипедної інфраструктури, організація роботи «Соціального таксі» в місті, встановлення пандусів на усіх об'єктах соціальної сфери та житлових будинках, облаштування громадських вбиралень, які пристосовані до потреб осіб з особливими потребами, озвучення світлофорних об'єктів для осіб з вадами зору); - забезпечення рівного доступу до якісної освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг для всіх жителів, незалежно від їх походження та здібностей (облаштування місць в аудиторіях ЗВО міста для комфортного навчання людей з особливими потребами, проведення інфокампаній серед людей з особливими потребами щодо можливості навчання у ЗВО міста, реалізація дистанційної системи навчання для осіб із особливими потребами, запровадження додаткових клубів за інтересами для дітей у період літніх канікул, облаштування пандусів та ліфтів в закладах охорони здоров'я для комфорту та доступу до закладу людей з особливими потребами).

Економічна інтеграція: - сприяння інклюзивним можливостям працевлаштування шляхом підтримки підприємств та ініціатив, які сприяють різноманітності та рівним можливостям (створення інкубатору для стартапів, розробка інтерактивної бази муніципальної нерухомості та забезпечення доступу суб'єктів підприємництва до неї, збір та поширення інформації щодо грантових програм та проектів для підтримання розвитку МСП в Україні); - реалізація програм професійного навчання та перекваліфікації для задоволення потреб неповно зайнятих та безробітних, у тому числі людей з обмеженими можливостями (напр. проведення круглих столів та зустрічей з жінками, що перебувають на обліку в міському центрі зайнятості, щодо започаткування власної справи).

Залучення спільноти: - заохочення активної участі громадян у процесах прийняття рішень для забезпечення включення різноманітних точок зору (напр. проведення відкритих консультацій з громадськістю з питань розробки основної містобудівної документації, проведення інформаційних заходів для громади з метою залучення до участі в програмі «Партиципаторне бюджетування», створення Ради рівних можливостей та просування ініціативи залучення на рівних правах жінок та чоловіків до процесів містотворення, розробка новітніх методик залучення громади до процесів планування місцевого розвитку, беручи до уваги зарубіжний досвід); - підтримка культурних, спортивних заходів і заходів, які сприяють соціальній єдності та інклюзивності.

Екологічна стійкість: - реалізація політики та ініціатив для забезпечення справедливого доступу до зелених насаджень, чистого повітря та водних ресурсів; - сприяння сталому міському розвитку та використанню відновлюваних джерел енергії для створення здорового та інклюзивного середовища для всіх мешканців.

Зміцнення партнерства: - співпраця з місцевими та міжнародними організаціями, НУО та іншими зацікавленими сторонами для сприяння інклюзивності та обміну передовим досвідом; - забезпечення фінансування та ресурсів для підтримки реалізації проектів інклюзивного розвитку.

Вище зазначені заходи спрямовані на створення інклюзивного та доступного міста для всіх мешканців, забезпечення рівних можливостей та високої якості життя для кожного в Івано-Франківську.

Вінниця (Вінницька територіальна громада «Велика Вінниця») 2030: Розумне місто, Креативне місто

Вінниця 2030 – це [107] «місто-магніт, сучасне та комфортне місто; громада, в якій хочеться жити і працювати; простір відкритих можливостей та перспектив». Реалізація стратегії розвитку Вінниці базуватиметься на таких принципах:

- принцип важливості кожного вінничанина: кожен мешканець Вінниці, незалежно від віку, статі, місця проживання, етнічного походження, релігійних переконань та соціального статусу, знайде своє місце в змінах, що відбуватимуться у місті;

- прозорість і нульова терпимість до корупції: інформація про діяльність місцевих органів влади має бути відкритою, доступною та відповідати нормам доступу до публічної інформації;

- сталість: розвиток міста повинен забезпечувати баланс між потребами сьогодення та захистом інтересів майбутніх поколінь;

- залученість і співпраця: громадськість має бути максимально залучена до прийняття ключових рішень та їх реалізації, розширення діалогу в громаді сприяє соціальному капіталу та розвитку міста.

Стратегія розвитку Вінницької територіальної громади до 2030 року (Стратегія 3.0) спрямована на сприяння сталому розвитку з акцентом на соціальні, економічні, екологічні та культурні аспекти. У контексті інклюзивності Стратегія зосереджена на таких заходах:

Соціальна інтеграція: забезпечення рівних можливостей і доступності для всіх членів громади, включаючи людей з обмеженими можливостями, дітей, людей похилого віку та інші вразливі групи; допомога швидкої реінтеграції у звичне соціальне середовище особам, які опинилися у складних життєвих обставинах (отримання базової психологічної, медичної, матеріальної, організаційної допомоги)

Сприяння інтеграції людей поважного віку в активне життя через клуби за інтересами, долучення до соціальних активностей, догляду за дітьми, менторства тощо.

Допомога дітям та молоді: громада забезпечуватиме дітям, які залишилися без батьківської опіки, підтримку в пошуку родини та вихованні їх у сімейному оточенні, а також гарантуватиме допомогу й підтримку, коли вони

стануть дорослими. Молоді буде надана підтримка для самореалізації, яка полягатиме у сприянні їх активній участі в житті громади, підтримці проектів та створенні умов для працевлаштування молодих людей за плідної співпраці з університетами та підприємствами міста (напр. право дитини на сімейне виховання та допомога не втратити це право сім'ям, які перебувають у скруті, інформування дітей про їх права та про організації, служби, до яких можна звернутись у складних життєвих обставинах, розширення практики залучення дітей та молоді органами влади та ін. організаціями до планування, створення інтернет-платформи з інформацією про працевлаштування).

Якісна та інклюзивна освіта, посилення зв'язку системи освіти з потребами бізнесу: громада повинна забезпечити високу якість освітніх закладів, таких як дитячі садки і школи, на всій своїй території. Освіта повинна набувати нового змісту, з фокусом на розвиток життєво важливих навичок, а також враховувати принцип інклюзивності для інтеграції осіб з інвалідністю в загальний освітній простір, сприяння рівному доступу до якісної освіти для всіх, незалежно від їхнього соціального статусу, етнічного походження чи особливих потреб.

Взаємодія та спільна відповідальність громадянського суспільства та влади: заохочення участі громадськості в процесах прийняття рішень, покращення комунікації між членами громади та місцевою владою та сприяння громадянській активності серед різних соціальних груп (інструменти, якими жителі громади можуть скористатися для участі в ухваленні рішень є: бюджет громадських ініціатив, електронні петиції, громадські слухання, громадські експертизи, місцеві ініціативи, публічні консультації тощо)

Інфраструктура та екологія: розвиток доступних та інклюзивних міських просторів, громадського транспорту та інших об'єктів для задоволення потреб усіх громадян, у тому числі людей з обмеженими можливостями; розвиток та під'єднання до загальної системи каналізаційної мережі у районах, де вона

відсутня; організація системного поводження з рідкими побутовими відходами (у місцях, де централізоване каналізування відсутнє); забезпечення, незалежно від локації, жителів громади доступом до якісної питної води (модернізація систем водопостачання, будівництво водогінних мереж в райони приватних забудов, проведення наукових досліджень щодо прогнозування запасів питної води).

Економічний розвиток та зелена економіка: сприяння інклюзивному економічному зростанню шляхом підтримки підприємництва (програми, спрямовані на вирівнювання оплати праці чоловіків і жінок, сприяння самозайнятості та підприємництва жінок, зокрема тренінгами, консультаціями та менторством з питань ведення бізнесу й маркетингу), створення робочих місць і зменшення рівня бідності серед незахищених груп.

«Сприяння інклюзивному збалансованому низьковуглецевому економічному зростанню та життєстійкій інфраструктурі»: сприяння економічному зростанню має бути інклюзивним, тобто має бути місце залученню всіх груп населення та різних секторів економіки.

«Вирощування зеленого бізнесу: ініціативи Green Business Gardening (такі, як інкубатори, think-tankss тощо), які дають можливість місцевим підприємцям отримувати доступ до різноманітних сервісів і найновішої інформації про ринки, клієнтів, конкурентів (збирати яку, як правило, можуть дозволити собі тільки великі компанії». Презентація міста як відповідального бізнес-партнера, який активно співпрацює з місцевими підприємствами для спільного розвитку громади та вирішення екологічних і соціальних проблем.

Охорона здоров'я: місто забезпечить якісну та доступну медичну допомогу для всіх жителів, незалежно від місця проживання. Громадяни матимуть свободу вибору свого сімейного лікаря та доступ до електронного кабінету пацієнта для контролю за своїм здоров'ям, доступ до програми «Доступні ліки» та вакцинації. Також буде забезпечено доступ до базових аналізів та первинної медичної допомоги.

Культурне різноманіття: сприйняття культурного різноманіття в суспільстві, повага до прав і традицій різних етнічних і соціальних груп.

Таким чином, реалізуючи зазначені заходи, Вінницька територіальна громада прагне до 2030 року створити більш інклюзивну та процвітаючу громаду.

Полтава 2030: Креативне місто [33].

Стратегія розвитку міста Полтава була розроблена за співпраці та фінансової підтримки Німеччини (GIZ) та Швейцарської Конфедерації в рамках проекту "Інтегрований розвиток міст в Україні", згідно якої Полтава 2030 - це:

- місто, в якому реалізовано різноманітне виробництво, спрямоване на чистоту екології;
- місто, яке є центром наукових досліджень, освіти, економіки знань та креативних індустрій;
- регіональний центр та осередок розвитку української культури, а також збереження культурної спадщини;
- приваблива туристична локація, центр рекреації та реабілітації;
- місто, в якому комфортне життя є пріоритетом.

Стратегія комплексного розвитку міста Полтава до 2030 року в контексті інклюзивності акцентує увагу на таких заходах:

Інклюзивне міське планування: забезпечення інклюзивності політики міського планування та розвитку та забезпечення врахування потреб всіх громадян, включаючи людей з обмеженими можливостями, людей похилого віку та інші вразливі групи, забезпечення відкритого доступу до інформації щодо розвитку житлового будівництва в місті, підготовка місцевих програм будівництва доступного (соціального) житла (створення прозорих умов для будівельного бізнесу, як наслідок - поліпшення реалізації житлових програм "доступне соціальне житло"), розроблення цільових програм для вразливих груп населення як "Житло для молодих" "Житло для учасників АТО", "Полтавський

дім" з подальшою адаптацією до державних іпотечних програм, розробка пілотних проектів моделей доступного житла - "Доходні будинки", "Енергоефективні кампуси", смарт- та економ-класи; створення Візит-центру в міському парку з парковкою поряд, яка облаштована необхідними зручностями для людей з особливими потребами.

Доступна інфраструктура: створення безбар'єрного доступу до громадських місць, транспорту (Програма поліпшення мобільності: забезпечення транспортних послуг для всіх верств населення, зокрема осіб з інвалідністю та маломобільних груп, пріоритетність врахування інтересів всіх учасників дорожнього руху) та об'єктів з акцентом на покращення доступності для людей з обмеженими можливостями та інших уразливих груп (забезпечення доступу до оглядових точок міста, створення сучасних мультиспортивних локацій, доступних для всіх верств населення).

Інклюзивна освіта: впровадження практик інклюзивної освіти в усіх навчальних закладах, щоб забезпечити рівні можливості для всіх учнів, незалежно від їхніх здібностей чи особливих потреб (доступність творчої освіти для всіх верств населення та вікових груп). Бібліотеки: вільний доступ до інформації, забезпечення можливостей для культурного, інтелектуального та творчого розвитку для громадян будь-якого віку, етнічної чи гендерної приналежності.

Залучення громади: заохочення участі різних груп населення, включно з людьми з обмеженими можливостями та іншими вразливими групами, у процесах прийняття рішень, пов'язаних з міським плануванням і розвитком.

Державно-приватне партнерство та працевлаштування: залучення бізнесу та інших зацікавлених сторін до створення інклюзивного середовища та підтримки ініціатив, спрямованих на покращення якості життя для всіх громадян, незалежно від їхніх здібностей чи особливих потреб (створення робочих місць для людей з особливими потребами (так звана "інклюзивна економіка").

Реалізуючи ці заходи, місто Полтава прагне до 2030 року стати більш інклюзивним, доступним та справедливим містом, забезпечуючи кращу якість життя для всіх своїх громадян.

Хмельницький 2025: Розумне місто, Креативне місто

Хмельницька міська територіальна громада [104] – це «комфортний, екологічно безпечний для проживання простір, з сучасною архітектурою, культурою, енергоефективною інфраструктурою, сприятливий для ведення бізнесу, розвитку економіки та новітніх технологій». Стратегічними цілями є: економічно стала громада; комфорт та безпека; відповідальна громада.

Основна мета стратегічного планування розвитку громади полягає в тому, щоб забезпечити гармонію між економічним, екологічним та соціальним прогресом, забезпечити високу якість життя для мешканців, створити комфортні, безпечні та соціально захищені умови проживання в екологічно збалансованому середовищі. Щодо інклюзивного середовища розвитку міста зазначено наступне:

Діалог довіри між бізнесом та владою: підтримка в доступі до фінансових ресурсів суб'єктами підприємництва, сприяння в отриманні кредитних та грантових ресурсів.

Легкість ведення бізнесу: зменшення бюрократії, інноваційна підтримка бізнесу, впровадження програм з підтримки підприємців-початківців (навчальна програма «Школа молодого підприємця», проведення навчань з основ підприємництва в школах), підтримка виходу місцевих підприємств на зовнішні ринки (розвиток системи маркетингу та брендингу, втілення в життя маркетингової стратегії проєкту «Купуй Хмельницьке!»)

Розумне управління: прозоре та ефективне управління наявними ресурсами громади, забезпечення доступу до зручних та сучасних муніципальних електронних сервісів, забезпечення відкритого безперешкодного доступу громадян до містобудівної документації.

Розумне містобудування та інфраструктура: розвиток інфраструктури та інженерних комунікацій у відповідності до сучасних європейських критеріїв і норм енергоефективного будівництва, створення доступу до центрального водопостачання та зовнішнього освітлення в місцях, де воно відсутнє.

Зручна та сучасна транспортна інфраструктура: покращення якості та доступності транспортних послуг для усіх верств населення (забезпечення транспортного обслуговування для людей з особливими потребами; впровадження smart-технологій в управлінні транспортною системою міста; збільшення доступності та комфортності громадського транспорту, у тому числі для малозахисених верств населення; співпраця щодо відкриття Міжнародного аеропорту «Хмельницький» та створення інтермодального торговельно-логістичного хабу (доступність авіасполучень з іншими містами та країнами).

Розвиток культури, спорту, мистецтва: створення нових культурних просторів і сучасних майданчиків для спілкування та взаємодії різних соціальних, етнічних і культурних груп населення, а також для навчання і особистісного розвитку, сприяння соціальному становленню молоді (у т. ч. розвиток неформальної освіти та соціальної інклюзії), залучення громади та створення умов для регулярних занять спортом, у т. ч. дітей та дорослих з обмеженими можливостями та вадами здоров'я.

Охорона здоров'я та освіта: будівництво нових закладів освіти з урахуванням потреб дітей з особливими освітніми потребами, впровадження сучасних SMART-рішень (підвищення якості та доступності освітніх, медичних, послуг для населення громади).

Соціальна відповідальність: підвищення рівня надання соціальних послуг і соціального захисту населення, надання соціальних послуг за принципом «Єдиного вікна (заходи, які спрямовані на надання цільової допомоги особам, які потребують захисту, підтримка також включає соціально-правову та трудову

реабілітацію осіб з інвалідністю), підтримка розвитку соціального підприємництва (основними аспектами є сприяння розвитку партнерських відносин з комерційними підприємствами, які мають соціальну спрямованість, а також спільна реалізація цільових соціальних проектів з громадськими організаціями та підприємствами), розвиток інклюзивної освіти (забезпечення високоякісної освіти в рамках інклюзивної освіти, включаючи створення медіатек, ресурсних кімнат і центрів, що спрямовані на інклюзивну підтримку дітей з особливими освітніми потребами. Головна мета цих заходів полягає у соціалізації цих дітей, розвитку їх талантів і подальшій інтеграції у суспільство).

Рівне 2027: Креативне місто/Рівне 2040: Еластичне місто

Рівне 2040 [120] – «один з найбільших у Східній Європі логістично-торгівельних центрів з розвинутою інфраструктурою, сучасним та конкурентним економічним потенціалом. Місто, яке створює можливості для самореалізації, відкрите, екологічне». Також в стратегії розвитку міста визначено:

- Рівне, як діловий та бізнесовий центр;
- Рівне, як культурний та спортивний центр;
- місто, соціально-орієнтоване на мешканців, у якому безпечно та затишно.

Рівне 2027 - є найбільш комфортною громадою північно-західної частини країни, яка сприяє створенню можливостей для самореалізації, є відкритою та творчою. Стратегічні цілі:

- Громада зручна для бізнесу;
- Громада, яка турбується про мешканців та гостей [119].

На разі, згідно опитування містян, серед інших критеріїв, Рівне є [119] «найменш зручним для людей з обмеженими можливостями, велосипедистів та людей з дитячими колясками».

Розглянемо цілі Стратегії в розрізі інклюзивності.

Розвиток підприємництва: забезпечення прозорості та спрощення процедур реєстрації бізнесу та отримання дозволів (розширення електронних комунікацій та надання бізнесу більш широкого спектру послуг, створення ділових та бізнес-центрів, хабів, просторів для створення відповідних умов підприємцям - початківцям (розробка освітніх програм)) [120]; полегшення доступу до фінансових ресурсів для малого та мікро-бізнесу (максимально проста процедура участі в конкурсі на безповоротну фінансову допомогу та/або кредитування для підприємців-початківців та неупереджене визначення переможців); більш відкритий доступ до інформації про об'єкти для можливих інвестицій та оренди комунальних активів (створення двомовного (українська, англійська) інвестиційного сайту, де розміщуватимуться пропозиції щодо інвестування (вільні земельні ділянки з геолокацією, вільні виробничі площі) та/або можливість користування наявними каналами комунікації з інвесторами урядової агенції UkraineInvest, а також ЕВА, AmCham).

Соціальна інтеграція молоді: залучення молодих чоловіків і жінок до активної участі в суспільному житті місцевих громад і пропагування волонтерства серед молоді з метою запобігання соціальній ізоляції вразливих груп молоді, поліпшенням професійної підготовки молоді, розвиток підприємницького мислення, креативності та планування в школах Рівненської громади.

Стосунки «влада – громада»: забезпечення права містян брати участь у громадському житті та місцевому розвитку громади (впровадження різних способів взаємодії та структурованого суспільного діалогу між міською владою та інституціями громадянського суспільства (ІГС) з метою розвитку політичного і соціального діалогу.

Місто дружнє до дітей та людей з особливими потребами: реалізація принципів Конвенції ООН «Про права дитини» на місцевому рівні, що включає недопущення будь-якої форми дискримінації та надання переваг дітям з вразливих груп, пріоритет забезпечення інтересів дитини, гарантування права на життя та розвиток, а також повагу до думки дітей і їх право бути почутими на всіх адміністративних і правових рівнях (особлива увага приділятиметься дітям, сім'ї яких перебувають у складних життєвих обставинах, дітям з інвалідністю та дітям з неблагополучних сімей. Також має місце розвиток інституту дитячих омбудсменів, дитячої дорадчої ради при міському голові, інші форми залучення дітей до прийняття важливих для міста рішень).

Оптимізація системи міської мобільності: забезпечення доступності громадського транспорту, створення доступної та якісної інфраструктури для велосипедистів та пішоходів; формування доступної для громади ефективної сучасної транспортної системи в т.ч. для комфорту пересування осіб з інвалідністю.

Забезпечення доступності первинної медичної допомоги: розбудова мережі місць надання первинної медичної допомоги у межах пішої доступності (відкриття і оснащення нових амбулаторій, місць надання ПМД та забезпечення доступу до зазначених місць осіб з особливими потребами); використання електронних сервісів, таких як електронні черги, е-рецепту, е-відгуки тощо.

Культура та дозвілля: забезпечення доступного інформування жителів та гостей міста про події та заходи з культурного дозвілля.

Житомир 2030: Еластичне місто

Стратегія в рамках проекту "Інтегрований розвиток міст в Україні" є його частиною, що виконується німецькою урядовою компанією (GIZ) та за фінансової підтримки спільно з Федеральним міністерством економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ) і Державним секретаріатом Швейцарії з економічних питань (SECO).

Згідно стратегії, Житомир 2030 – це [32]:

- ефективне місто (Розвиток конкурентоспроможної економіки);
- інноваційне місто (Розвиток людського капіталу, інфраструктури та управління через впровадження нових підходів і технологій);
- розумне місто(використання інформативно-комунікативних технологій в усіх сферах життя);
- активне місто (створення середовища для самореалізації та змістовного дозвілля);
- комфортне місто (сучасна інфраструктура для проживання, ділових людей та відвідувачів міста);
- зелене місто(впровадження принципів сталого міського розвитку та адаптація до змін клімату);
- інклюзивне місто (рівні можливості доступу для всіх категорій мешканців, співпраця та відповідальне врядування, якісна медицина і високий рівень безпеки).

Щодо інклюзивності в стратегії міста зазначені наступні проекти та заходи.

Формування та розвиток людського капіталу: доступна та якісна освіта для всіх, підтримка людей різного віку, які мають потребу в навчанні (як адаптація людини до змін), адаптація освітньо-професійних напрямків до реальних потреб сучасного ринку праці.

Запровадження партнерських відносин влади, громади, бізнесу та впровадження e-урядування: "включення" громадян у процеси прийняття рішень щодо розвитку міста та громади (проведення форумів та опитувань), спрощений доступ до діалогу з органами влади, до публічної інформації (впровадження клієнтоорієнтованої системи надання послуг), залучення до реалізації суспільних послуг, у т.ч. на конкурсній основі, такі суб'єкти як громадські організації та бізнес.

Забезпечення високого рівня громадської безпеки міського середовища: забезпечення підвищення рівня громадської безпеки завдяки плануванню, інфраструктурним та організаційним рішенням; сприяння в забезпеченні оперативній діяльності екстрених служб; сприяння в забезпеченні безпечного співіснування людей і тварин у місті (відео нагляд, створення оперативних маршрутів, освітлення міста, підвищення контролю за занедбанними територіями та будівлями, міська політика щодо безпритульних тварин).

Забезпечення підтримки здоров'я жителів міста: підтримка та розвиток мережі медичних закладів первинної та вторинної медичної допомоги (амбулаторії, сімейна медицина, мед.заклади міжрегіонального та всеукраїнського значення, підтримка Житомирського обласного перинатального центру та Обласного медичного центру вертебрології та реабілітації), формування дієвих механізмів профілактики інфекційних захворювань та травм (профілактичні огляди, проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній, вакцинація), створення медико-соціальних центрів "для підтримки особливих категорій жителів міста" (центри паліативної допомоги, хоспіси).

Досягнення сталої мобільності в компактному місті: розвиток пішохідних та велопросторів, забезпечення доступності міського простору, розвиток різного рівня (приміські, міжміські, міжнародні) пасажирських та логістичних центрів перевезень, розвиток залізничного та авіаційного сполучення, розвиток мереж громадського електротранспорту (трамвай, тролейбус, електробус), забезпечення комфортного перебування та проведення дозвілля категоріям мешканців з різними запитами та потребами, забезпечення доступності простору для маломобільних груп населення.

«Потребоорієнтоване» забезпечення нерухомістю: ревіталізація житлових кварталів в поєднанні з підтримкою різних типів житла для задоволення потреб вразливих груп населення (студенти, молоді сім'ї, люди похилого віку, особи з інвалідністю).

Формування та забезпечення культурних запитів: створення інфомережі для доступу до інформації про різні культурні, наукові, спортивні та туристичні події; облаштування громадських просторів для організації дозвілля з урахуванням запитів різних цільових, вікових та соціальних груп; створення в окремих мікрорайонах передумов для самореалізації житомирян у культурній сфері з забезпеченням запитів та потреб людей різних вікових та соціальних груп.

Збалансований розвиток зелених зон міста: створення ландшафтного дизайну, який крім забезпечення природного різноманіття, стане зручним та доступним для дітей, батьків з дитячими візочками, людей похилого віку, людей з особливими потребами.

Забезпечення рівних можливостей для всіх: доступність міської інфраструктури (використання принципів універсального дизайну: все повинно відповідати вимогам спільного користування), здійснення заходів щодо роз'яснень концепції інклюзивності та підвищення загального рівня толерантності серед суспільства (запобігання та боротьба сексизму та гендерній дискримінації, насильству в сім'ях тощо), забезпечення рівності участі чоловіків та жінок у соціально-економічному житті, об'єднання та адаптація через розвиток центрів підтримки та соціального підприємництва (створення робочих місць для вразливих категорій населення та/або спрямування частини прибутків на вирішення гострих суспільних потреб).

Черкаси 2032: Креативне місто

Черкаси 2032 [118]: «Місто води - місто життя».

Черкаси – місто, яке акцентує особливу увагу на гідності людини, ідеях розвитку особистості та самовдосконаленні, а також вільному вираженні думок. Це місто зосереджене на забезпеченні високої якості життя мешканців, збереженні українських традицій та духовності, і має конкурентоспроможну економіку, яка ґрунтується на науковому та культурному потенціалі.

Черкаси є безпечним та комфортним містом, де люди можуть реалізовувати себе в усіх сферах життя протягом усього життя.

Щодо інклюзивності, Стратегією передбачено наступне:

Економічне зростання: створення сприятливого середовища для розвитку малого та середнього підприємництва через такі інструменти як вдосконалення надання фінансової підтримки (часткове відшкодування витрат суб'єкту підприємницької діяльності (далі-СПД) (за залученими кредитами, на участь у виставково-презентаційних заходах, підтримка відшкодування витрат на створення сайтів, онлайн продажі, енергоефективні заходи тощо; - підтримка пріоритетних проектів з міського бюджету (на умовах співфінансування), підтримка проектів соціального підприємництва; – мікрогрантування стартапів для початківців; – фінансова підтримка СПД для проведення спільних маркетингових кампаній на нових цільових ринках та проектів з просування продукції; - сприяння у залученні суб'єктів малого і середнього бізнесу до участі у програмах з надання фінансово-кредитної підтримки, у тому числі міжнародної технічної допомоги, а також за рахунок донорських організацій), популяризації підприємництва (організація фестивалів, івентів, виставкових заходів, форумів, конференцій бізнес спрямування, поширення історій успіху місцевого бізнесу через розроблення та поширення інформаційно-презентаційних матеріалів, активна промоція місцевих виробників та надавачів послуг в ЗМІ, зустрічі з менторами та експертами тощо), покращення

комунікації з владними структурами, розвиток інфраструктури підтримки бізнесу (Створення Центру підтримки підприємництва та розвитку креативних індустрій, створення онлайн бізнес-платформи, створення Індустріальних парків, створення Центру перекваліфікації кадрів) , поширення інформації про продукцію місцевих виробників.

Розширення механізмів та інструментів житлового будівництва: формування фонду доступного, соціального житла, пільгового молодіжного будівництва.

Розвиток і модернізація міської інфраструктури: покращення міської мобільності, підвищення транспортної доступності (місто стає більш доступним для велотранспорту та пішоходів), розвиток логістичного потенціалу, формування інклюзивно орієнтованого простору та рівних можливостей (мешканці міста мають брати активну участь у розгляді плану формування інклюзивності; бюджетні установи міста мають бути більш інклюзивними, а зони відпочинку та спортивні майданчики облаштовані з елементами, що сприяють інклюзивності; громадський простір має бути більш доступним для всіх верств населення).

Впровадження сучасних стандартів управління розвитком територій із залученням громади: залучення громади до планування розвитку міста (створення дорадчих органів за участі містян, проведення опитувань, проведення відкритих конкурсів на найкращий проект будівництва тощо). Також міська рада перейшла на електронний документообіг та з максимальною ефективністю застосовує відкриті для доступу громадян електронні сервіси. Паралельно проводяться заходи з цифрової просвіти громадян, які підвищують рівень користування електронними сервісами міста. Активна комунікація влади з мешканцями міст (обговорення, публічні консультації щодо важливих тем у громаді тощо).

Сприяння здоровому способу життя та підвищення медичних послуг: у місті діють соціальні програми для підтримки здоров'я всіх категорій населення, а також програми, щодо покращення рівня надання медичних послуг, створення Центрів розвитку професійної реабілітації для осіб з інвалідністю.

Місто турботи і сімейних цінностей: облаштування інклюзивних спортивно-ігрових дитячих майданчиків «Дитинство без обмежень» для відпочинку, інтерактивних ігор, реабілітації, соціалізації дітей з інвалідністю та їх родин; запуск роботи Кризового центру для жінок, що постраждали від насильства; відкриття на базі Черкаського міського центру соціальних служб центру «Кімната, дружня до дітей» для роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства.

Впровадження інноваційних технологій навчання в місті: удосконалення системи дистанційної та запровадження альтернативної освіти (заклади освіти повністю оснащені всіма необхідними ресурсами для імплементації інклюзивного підходу (створення у закладах ресурсних кімнат для забезпечення інклюзивного освітнього середовища; придбання обладнання та засобів для навчання з урахуванням особливостей та індивідуальних потреб учнів, їхньої безпеки; створення безбар'єрного освітнього простору: побудова пандусів, поручнів, туалетних кімнат тощо). Крім цього, принципи інклюзивності активно впроваджуються у системі навчання (створені необхідні умови, які дозволяють фахівцям різних сфер міста здобути додаткові знання в інших напрямках своєї сфери або повної перекваліфікації для того, щоб бути затребуваним на ринку праці; впроваджується програма по безбар'єрній освіті для всіх категорій населення; побудовано центр для підтримки та реабілітації безхатченків (Створення Центру Розвитку).

Передбачається, що впровадження даних стратегічних цілей дасть наступні результати: підвищення задоволеності життям мешканців, влада сприятиме громадській активності у вирішенні питань, мешканці міста стають

безпосередніми учасниками розвитку міста, освітні та медичні послуги покращатся, державні заклади та громадський простір стануть більш інклюзивними та доступними для всіх.

Чернівці 2030: Стале місто, Креативне місто, Розумне (smart) місто.

Концепцію розроблено [125] в рамках проекту «Інтегрований розвиток міст в Україні», який виконується німецькою урядовою компанією «Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH» за фінансування Урядів Німеччини та Швейцарії.

Щодо інклюзивності в стратегії зазначено наступне.

Місто з сучасною якісною інфраструктурою: створення безбар'єрного міського простору, заохочення пішохідного та велосипедного рухів, доступність вулиць та площ для всіх; реалізація пілотного проекту з метою залучення громадськості міста до модернізації та створення громадського простору в занедбаних районах (модернізація зазначеної території охоплюватиме нову зупинку та пішохідний перехід, пристосований для інвалідних візків та оснащений тактильною плиткою для людей із вадами зору).

Комфортне для проживання місто: «Чернівці повинні бути наповненими життям, доступними, безпечними та мотивуючими для молодих сімей, фахівців, людей похилого віку, для людей з обмеженими можливостями, для роботодавців та підприємств, котрі мають нові орієнтири», збільшення доступу до закладів освіти (в тому числі дошкільних); розширення доступу до соціальних послуг людей похилого віку та людей з інвалідністю в закладах міста (облаштування центру дозвілля для людей похилого віку ("Золота осінь"), які потребують соціальної адаптації та реабілітації).

Місто доступного та комфортного житла: створення проекту доступного житла - «Молодіжний квартал», в основі якого закладено практичні підходи, умови та правила інвестиційного будівництва доступного житла для категорії мешканців міста із відповідним рівнем доходів.

Місто науки та креативної економіки: створення комфортних умов для стартапів для прискорення розвитку підприємництва у Чернівцях; муніципальне стажування студентів (долучення до участі у розвитку рідного міста); створення молодіжного центру (робота по згуртуванню молодіжної спільноти, робота з молоддю з інвалідністю, впровадження інклюзії та толерантності до людей з особливими потребами, сприяння соціалізації та самореалізації молоді).

Інноваційне місто культури та традицій: рівноправне включення усіх районів (мікрорайонів) міста та соціальних груп населення у культурне життя; утвердження у суспільстві міжетнічного порозуміння, толерантності, а також інклюзивної культури пам'яті; створення сучасної інфраструктури для доступу до змістовного дозвілля дітей та підлітків, які проживають в різних частинах міста.

Місто здорових людей: соціальна реклама спрямована на профілактику негативних явищ у суспільстві (соціальний захист та безпека населення; охорона материнства і дитинства; охорона здоров'я та здоровий спосіб життя тощо); Інвестиційний проект «Створення хоспісу» (спеціалізована, соціальна, психологічна та духовна підтримка невиліковно хворих); Інвестиційний проект «Медико-реабілітаційний центр» (створення оптимальних умов для надання якісної допомоги людям з функціональними порушеннями, щоб вони змогли відновити свою самостійність і гідність після хвороб чи травм, шляхом забезпечення комплексної і міждисциплінарної реабілітації).

Отже, підсумовуючи цілі та завдання стратегії розвитку міста Чернівці в розрізі соціальної інклюзії варто зазначити, що основним напрямком досягнення соціальної інтеграції є розвиток доступної інфраструктури та освіти, сприяння здоровому способу життя.

Суми 2030: Креативне місто

Суми [116] – це «європейське місто, східний форпост України. Промисловий, академічний регіональний центр, який допомагає мешканцям розвиватися, реалізовувати їх творчі здібності та спортивні таланти, здобувати якісну освіту, створює можливості для гідного життя».

Враховуючи потреби міста, визначено головні напрями розвитку міста:

- доступність (у рамках транспортних сполучень, доступ інформації, інклюзивна та ментальна доступність міста);

- місто для людей (партиципативні заходи через залучення містян до формування стратегії розвитку міста Суми, охоплюючи такі сфери як: організацію простору та інфраструктури, створення умов для відпочинку та розваг; забезпечення заходів для збереження безпеки та підтримання здорового способу життя);

- конкурентоспроможна економіка (для досягнення сталого економічного зростання, повної та продуктивної зайнятості, а також забезпечення гідної праці для всіх, потрібно розглянути нові підходи до освіти, що націлені на врахування потреб місцевих підприємств та освітніх потреб мешканців міста; для забезпечення конкурентоспроможності економіки доцільно створити сприятливі умови для розвитку підприємництва, розвитку туризму, залучення грантових коштів);

- ефективне управління (ключовим є цифрове урядування). Розглянемо стратегію в контексті інклюзії.

Створення умов для доступності міста на локальному та міжнародному рівнях: забезпечення ефективного транспортного сполучення у місті та до міста, в тому числі для людей з особливими потребами; покращення інформаційної доступності міста (програма передбачає створення пакету доступної інформації, включаючи матеріали для людей з обмеженими можливостями та іноземців, що мають бути розроблені з урахуванням іноземних мов та функцій, що забезпечують доступність для осіб з особливими потребами).

Створення можливостей для якісного життя, розвитку творчих здібностей та продуктивної роботи мешканців: залучення пенсіонерів до громадської активності; залучення національних меншин у партисипативному управлінні містом; створення умов для зручного та безпечного пересування містом різних соціальних категорій населення; забезпечення якісної освіти та освітньої інфраструктури: метою є забезпечення всіх учасників освітнього процесу якісною освітою та відповідною освітньою інфраструктурою, а також сприяння соціалізації та адаптації осіб з особливими потребами, формування толерантного ставлення до всіх учасників освітнього процесу.

Створення сприятливого середовища для розвитку трудового потенціалу: «Інклюзивна праця» - програма залучення та підготовки, відповідно ринку праці, осіб з інвалідністю та особливими потребами.

Цифрова трансформація міста: подолання «цифрової нерівності» громадян, забезпечення кібер-захисту, сприяння розвитку цифрової освіти у мешканців міста.

Ужгород 2030: Креативне місто, розумне місто.

Ужгород 2030 [111] – це «місто реалізації можливостей для громадян різних ідентичностей, релігійних конфесій, світоглядів і уявлень про стиль життя; місто, в усіх мікрорайонах якого забезпечуються високі якості послуг та інфраструктури і благоустрою,...».

Стратегічні напрями в контексті інклюзивності:

Високі якості людського капіталу і соціальних послуг: впровадження програми «освіта сталого розвитку» і зокрема інклюзивної; медико-фізична та технічна підтримка вразливих груп та громадян з низьким рівнем фінансового забезпечення, спеціальних категорій населення, покращений доступ до медичних послуг тощо.

Вдосконалення транспортної системи: забезпечення доступності для мало мобільних груп населення (люди похилого віку, інваліди, батьки з дітьми, травмовані, люди з вантажем), врахування пішохідного руху і велосипедного транспорту в якості провідних елементів транспортної системи міста та вдосконалення політики їх розвитку.

Партнерський діалог між міською владою, громадськими об'єднаннями, науковими організаціями та підприємницькими структурами (в тому числі містян) для визначення подальших напрямів розвитку міста.

Положення Стратегії коригуватимуться за необхідності з врахуванням зовнішніх змін (тенденції економічного та соціального розвитку міста, стану розвитку інфраструктури) та потреб населення.

Донецька область 2027: Стратегія Еластичне місто

Донеччина 2027 (за оптимістичного сценарію розвитку) [108]: Донеччина від Приазов'я до «Святих гір»: безпечна, прогресивна та приваблива.

Досягнення стратегічного бачення Донеччини забезпечуватиметься шляхом впровадження чотирьох стратегічних напрямів діяльності, які відповідають стратегічним цілям Стратегії.

Забезпечення стратегічного бачення розвитку Донеччини зазначається шляхом впровадження стратегічних цілей Стратегії:

- оновлена, конкурентоспроможна економіка;
- якість життя та людський розвиток;

- ефективне управління та безпека в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів;
- екологічна безпека та збалансоване природокористування.

Елементи інклюзивності в Стратегії висвітлені наступними завданнями та цілями.

Кваліфіковані кадри, продуктивна зайнятість та гідна праця: допомога та сприяння повній і більш продуктивній зайнятості, а також гідній праці для всіх жінок і чоловіків, включаючи осіб з інвалідністю; сприяння та популяризація системи "навчання протягом життя"; професійної підготовки та перепідготовка внутрішньо переміщених безробітних жінок та чоловіків; інформування роботодавців щодо забезпечення та "поваги" бізнесу прав людини, заборони дискримінації жінок у сфері зайнятості, необхідності впровадження соціальних гарантій для працівників; підтримка жінок, які продовжують навчання після народження дитини; забезпечення рівних можливостей доступу до професійної (професійно-технічної) освіти для всіх, включаючи жінок та чоловіків, а також уразливі групи населення, такі як люди з інвалідністю і особи, які перебувають у вразливому становищі; сприяння в спрощенні доступу до основних фінансових послуг для жінок та вразливих верств населення; стимулювання розвитку молодіжного та жіночого підприємництва (зокрема, розвитку бізнесу у сільській місцевості), а також розвиток та підтримка підприємницької діяльності вразливими категоріями населення (особливо у сільській місцевості); підтримка та популяризація соціально-відповідального підприємництва, направлено на підтримку вразливих груп населення.

Транспортна доступність та просторове сполучення: розвиток наявної і побудова нової інфраструктури для автомобільного, залізничного та морського транспорту, з акцентом на універсальний дизайн для забезпечення доступності особам з інвалідністю, жінкам і чоловікам з маленькими дітьми, а також людей похилого віку.

Всебічний розвиток дітей та молодих дівчат і хлопців: підвищення якості та доступності дошкільної та базової середньої освіти шляхом формування мережі навчальних закладів, відповідно до сучасних потреб населення та інклюзивності; впровадження гендерно чутливих навчальних програм та навчальних матеріалів; забезпечення освітніми послугами дітей з особливими освітніми потребами шляхом комплексного надання на базі інклюзивно-ресурсних центрів психологічно-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; створення доступу на рівних умовах до типових навчальних колективів; забезпечення територіальної та архітектурної доступності навчальних закладів; забезпечення поінформованості населення про важливість інклюзивної освіти, переваги її впровадження тощо; проведення інформаційної кампанії щодо гендерних та інших стереотипів серед молоді.

Турбота про здоров'я населення: сприяння у підвищенні якості і доступності медичних послуг у містах та сільській місцевості; проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії щодо небезпечності соціальних хвороб, таких як наркоманія, алкоголізм тощо, серед молоді та чоловіків, щодо допомоги у лікуванні та попередженні рецидивів; розвиток та підтримка служб для допомоги особам похилого віку, особам з інвалідністю, людям з ВІЛ/СНІД та іншим вразливим категоріям населення; створення умов для соціальної адаптації та реабілітації різних груп осіб, таких як інваліди, постраждалі від бойових дій, учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи та члени їх сімей.

Гармонійний фізичний і духовний розвиток людини: підвищення доступності культурних послуг, шляхом модернізації та розбудови культурної інфраструктури та інфраструктури для дозвілля, з урахуванням вимог інклюзивності; підтримка мистецьких проєктів, креативних індустрій, які, у тому числі, сприятимуть рівності, толерантності, інклюзивності, заперечення гендерних стереотипів, підтримка патріархальних поглядів тощо; підтримка

гендерної рівності в спорті; залучення дітей і молоді до занять у спортивних школах, включаючи вразливі групи; залучення громадян до фізичної активності, шляхом розвитку інфраструктури спортивних споруд у місцях проживання, на популярних місцях відпочинку громадян та на базі загальноосвітніх навчальних закладів, що будуть доступними для різних соціальних груп населення з урахуванням принципів інклюзивності, облаштування безпечних велосипедних та пішохідних доріжок, організація заходів з підвищення рівня оздоровчої рухової активності осіб похилого віку та осіб з інвалідністю.

Безпека населення та територій: підготовка існуючого фонду захисних споруд цивільного захисту для використання у відповідних ситуаціях, обладнання укриттів для доступності для осіб з інвалідністю, жінок і чоловіків з дітьми, людей похилого віку та інших вразливих груп населення; попередження злочинності, у тому числі шляхом проведення інформаційної та роз'яснювальної роботи, просвітницьких заходів для населення, в тому числі з врахуванням доступної для осіб з порушенням слуху та зору мови; попередження та реагування на дискримінацію та насильство над особистістю, таких як гендерно-обумовлене, сексуальне та домашнє насильство, насильство серед дітей та підлітків, насильство у школі, на робочому місці та у громадських місцях; виявлення та запобігання порушенню прав людей з особливими потребами; попередження та реагування на випадки усіх видів дискримінації та насильства над особистістю (включаючи гендерно-обумовлене, сексуальне та домашнє насильство, насильство серед дітей та підлітків, насильство у школі, на робочому місці та у громадських місцях); запобігання порушенню прав людей з особливими потребами.

Рівний доступ населення до базових соціальних, адміністративних та комунальних послуг: створення з подальшим забезпечення функціонування центрів (у тому числі мобільних соціальних офісів) з надання максимальної

кількості послуг в одному приміщенні, особливо послуг для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення; забезпечення кожної людини питною водою незалежно від місця проживання; поліпшення житлових умов населення шляхом забезпечення доступним житлом молоді, учасників антитерористичної операції, внутрішньо переміщених осіб та вразливих категорій громадян.

Ефективне управління територіальним розвитком: розвитку сільської соціальної та інженерної інфраструктури; відновлення міської інфраструктури; усунення наслідків бойових дій у населених пунктах, які наближені до лінії розмежування, шляхом відновлення соціальної інфраструктури, житлового фонду, систем життєзабезпечення; підвищення продовольчої безпеки населення; забезпечення в наданні психологічної та консультаційної допомоги із залученням громадських організацій; проведення оцінки впливу збройного конфлікту на жінок та чоловіків, включаючи вразливі категорії та їх потреби у допомозі.

Покращення цифрових навичок населення: впровадженням програм цифрової грамотності, курсів з вивчення англійської мови для усіх категорій населення.

Варто зазначити, що в Стратегії розвитку Донеччини 2027, соціальна інтеграція є одним із пріоритетних напрямів, яка є невід'ємною складовою кожної з цілей розвитку регіону.

Луганська область 2027: Розумне місто, креативне місто.

Стратегічними цілями розвитку Луганщини до 2027 року є [110]:

- економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смарт-спеціалізація, сприятливе бізнес-середовище;
- відновлення критичної інфраструктури регіону;
- ефективне управління, орієнтоване на людину;
- безпека, національна ідентичність та цілісний інформаційний простір.

Розглянемо основні тези в контексті інклюзивності Стратегії.

Надання підтримки для стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва: сприяння самозайнятості населення з особливою увагою на підтримку жінок, молоді та представників вразливих груп.

Розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури з урахуванням вимог інклюзивності: сприяння розвитку різних форм туризму (спортивного, молодіжного, фестивального, релігійного, культурно-пізнавального, сільського зеленого туризму тощо); розвиток туристичної інфраструктури (туристичні кластери, комунальні заклади розміщення з урахуванням вимог доступності для маломобільних груп населення).

Систему підготовки кадрів привести у відповідність до потреб регіональної економіки, з урахуванням принципів недискримінації та гендерної рівності: перепідготовка кадрів та/або підвищення кваліфікації у відповідності до потреб ринку праці з рівним правом доступу для жінок та чоловіків, уразливих груп населення, особливо осіб з інвалідністю й осіб, які перебувають у вразливому становищі.

Відновлення та розбудова інфраструктури інституцій, які постраждали внаслідок тимчасової окупації області, включаючи медичну допомогу та соціальні послуги; створення нових закладів комплексної допомоги, які б надавали допомогу соціально вразливим групам, з урахуванням профілактичної роботи та можливості повної соціальної адаптації та реінтеграції у суспільство, можливість отримання гарантованої державою підтримки дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування та дітям, які опинились у складних життєвих обставинах; діти-інваліди; особи з інвалідністю; ВІЛ-інфіковані; особи, які потребують паліативної допомоги; люди похилого віку; потерпілі від насильства, у т. ч. гендерно зумовленого.

Відновлення та розбудова системи надання спеціалізованої медичної допомоги з урахуванням принципів недискримінації та гендерної рівності: будівництво та реставрація медичних закладів з урахуванням вимог інклюзивності, реалізація на регіональному рівні на регіональному рівні реформи системи екстреної медичної допомоги з урахуванням вимог інклюзивності; розвиток мережі інклюзивно-ресурсних центрів для надання послуг дітям з особливими освітніми потребами.

Створення покращеного доступу до спортивної інфраструктури, інформаційно-освітньої, соціальної інфраструктури, включаючи вразливі категорії населення (в т.ч. маломобільні групи).

Удосконалення управління регіональним розвитком з урахуванням принципів недискримінації та гендерної рівності: впровадження програм з е-урядування, е-медицина, е-освіта, з урахуванням доступності для усіх категорій населення; залучення мешканців до участі в прийнятті управлінських рішень через систему налагодження форм громадської взаємодії (профільні громадські ради, бюджети участі, шкільний бюджет), у тому числі забезпечення рівних можливостей для ВПО та інших уразливих груп населення; створення діалогових майданчиків для обговорення проблемних питань.

Сприяння в забезпеченні житлом внутрішньо переміщених осіб, молодих сімей, фахівців соціальної сфери, учасників антитерористичної операції (АТО).

Створення безпечних умов проживання та переміщення територією області з урахуванням гендерно-орієнтованого підходу: реалізація політики гендерної рівності та політики, яка перетинається з проблематикою «Жінки, мир, безпека», включаючи повідомлення про гендерне насильство та сексуальне насильство.

Розбудова «Єдиного цифрового простору» в регіоні: забезпечення доступу до інформаційно-комунікаційних технологій для уразливих груп населення.

Аналіз сучасних стратегій розвитку України в контексті інклюзивності свідчить про актуальність цього питання, яке продовжує здобувати значущість. Важливо розуміти, що перед нами ще стоїть значна робота з метою створення середовища, що сприятиме комфортному та інклюзивному життю для всіх громадян.

Незважаючи на певний прогрес, очевидно, що необхідно впроваджувати додаткові заходи в різних секторах і сферах. Зокрема, одним із ключових аспектів є підвищення доступності для людей з обмеженими можливостями шляхом покращення інфраструктури, систем громадського транспорту та забезпечення інклюзивних освітніх можливостей, забезпечення участі громадян в прийнятті рішень громади та покращення інформування населення, шляхом впровадження цифрової освіти. Відшукавши і усунувши ці недоліки, українське суспільство зможе стати більш поступливим і привітним до всіх громадян. Ми бачимо значні зусилля, які спрямовані на заохочення різноманітності та соціальної інтеграції серед робочої сили, що означає потребу активно пропагувати та толерувати рівні можливості працевлаштування незалежно від статі, етнічного походження та інших форм дискримінації за ознакою особистості. Сприяння компаніям-роботодавцям зі сторони місцевої та центральної влади у впровадженні інклюзивних практик найму, позитивно позначиться не лише на економічному зростанні, а й на створенні більш гармонійного суспільства.

Поміж цими викликами на національному рівні, також важливо уважно займатися вирішенням регіональних диспропорцій. Регіонам, що розвиваються, необхідна підтримка через цільові ініціативи, спрямовані на зменшення нерівності між міськими центрами та сільською місцевістю. Такі ініціативи можуть включати інвестиції в проекти місцевої інфраструктури, заклади охорони здоров'я, системи освіти та схеми створення робочих місць, спрямовані на підтримку менш забезпечених громад.

Важливо приділити пріоритетну увагу захисту прав національних меншин і зміцненню демократичних процесів у країні. Забезпечення свободи вираження думок та захист громадянських свобод є необхідними компонентами для створення інклюзивного суспільства, де голос кожного можна почути без страху чи упередженості.

Пріоритетною є соціальна інтеграція та реабілітація військовослужбовців. Забезпечення доступу до якісного медичного обслуговування, підтримки психічного здоров'я, професійного навчання та можливостей працевлаштування, може значно покращити їх реінтеграцію в цивільне життя. Комплексний підхід до військової реабілітації, враховуючи як фізичні, так і психологічні аспекти, має становити невід'ємну частину стратегій інклюзивності.

Загалом, підхід до розвитку інклюзивності в Україні має бути комплексним і цілеспрямованим.

Висновок до 2-го розділу

У даному дослідженні було здійснено оцінку та напрями реалізації «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в контексті забезпечення сталої міської мобільності, у результаті якого було отримано наступні результати.

1. Здійснено оцінку «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в розрізі забезпечення Цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад» Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна 2030» та підкреслено її важливість для сучасних реалій у створенні інклюзивних міст України. Розглянуто та обґрунтовано роль «Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в розрізі забезпечення досягнення Стратегічної цілі 4. "Забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах", визначеної в «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року», зазначено основні індикатори забезпечення Стратегічної цілі 4, яка безпосередньо перетинається із концепцією інклюзивного розвитку міст та населених пунктів. Згідно проведеного аналізу, визначено, що ключовими елементами Національної стратегії можна вважати ряд ініціатив та політичних рішень, спрямованих на забезпечення доступності та можливості участі для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних можливостей, віку, гендеру або соціального становища та є важливим кроком у напрямку створення інклюзивного суспільства в Україні для забезпечення можливостей для кожної людини повноцінно долучитися до громадського життя, отримати доступ до послуг та ресурсів і відчутти себе частиною суспільства. Визначена важливість сталої міської мобільності для створення безбар'єрного простору в контексті Національної стратегії. Обґрунтовано вплив урбанізації на міську мобільність; вплив міської мобільності на урбанізацію; та акцентовано на

важливості сталої міської мобільності як рішення проблем інклюзивної урбанізації. Наведено авторське бачення терміну «стала міська мобільність» — це концепція, що передбачає створення та підтримку системи транспорту, яка балансує між економічним прогресом, соціальною справедливістю, комфортом та збереженням навколишнього середовища та може вирішити специфічні проблеми, пов'язані з інклюзивною урбанізацією. Згруповано можливі проблеми інклюзивної урбанізації та шляхи їх вирішення за допомогою сталої міської мобільності. Визначено роль публічного управління у підтримці сталої міської мобільності та інклюзивної урбанізації.

2. У ході дослідження проведено аналіз та оцінку стратегії розвитку найбільших міст України в контексті інклюзії, як наслідок вказується на доцільність вивчення стратегії інклюзивного міста, що є актуальним завданням державного управління, яке має значний вплив на покращення якості життя мешканців міст, розвиток бізнесу та економіки, забезпечення рівних можливостей для всіх груп населення, включаючи людей з різними вимогами та потребами, а також забезпечення сталого розвитку міст, впровадженню політик, програм та проектів, спрямованих на створення більш інклюзивного, справедливого та сталого міського середовища. Ідентифіковано, що ключовим аспектом дослідження стратегії інклюзивного міста є визначення потреб різних груп населення, таких як люди з інвалідністю, молодь, люди похилого віку, мігранти, жінки, представники різних культур та релігій, а також розробка стратегій та заходів, спрямованих на задоволення цих потреб. Зазначається про важливість міжнародної допомоги для створення успішних стратегій для міст України, особливо тих, які постраждали від воєнних дій (Проект "UN4Mykolaiv" та "UN4Kharkiv"). Окреслено найбільш пріоритетні стратегії розвитку міст, основою яких стали концепції розвитку найбільших міст та обласних центрів України: «Стале місто», «Розумне місто», «Креативне місто», «Інклюзивне місто» та «Еластичне місто».

3. Вказано на важливість аналізу та оцінки стратегії розвитку обласних центрів України в контексті інклюзії та акцентовано на актуальність даної теми для наукових досліджень, зокрема з точки зору державного управління. Розглянуто, як регіональні центри сприяють соціально-економічній рівності та безбар'єрності та на яких сферах робить акцент місцеве управління під час планування та реалізації стратегії щодо інклюзивності. Незважаючи на певний прогрес, очевидно, що необхідно впроваджувати додаткові заходи в різних секторах і сферах: підвищення доступності для людей з обмеженими можливостями шляхом покращення інфраструктури, систем громадського транспорту та забезпечення інклюзивних освітніх можливостей, забезпечення участі громадян в прийнятті рішень громади та покращення інформування населення, шляхом впровадження цифрової освіти. Ідентифікувавши та усунувши вказані недоліки, українське суспільство зможе стати більш інклюзивним. Важливо приділити увагу захисту прав національних меншин і зміцненню демократичних процесів у країні, акцентувати увагу на соціальній інтеграції та реабілітації військовослужбовців тощо.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО МІСТА

3.1. Зарубіжний досвід впровадження стратегії інклюзивного міста

У контексті неперервної урбанізації та формування стратегій розвитку міст, необхідно ретельно розглянути можливий вплив цього процесу на соціальну інтеграцію. Відомо, що деякі міста успішно використали урбанізацію як інструмент для підвищення соціальної інклюзії, що, в свою чергу, зробило їх лідерами у сфері якості життя. Є кілька прикладів успішної урбанізації, яка призвела до соціальної інтеграції і ці міста стали лідерами за якістю життя та комфортними умовами життя. Такі міста, як Відень (Австрія), Мельбурн (Австралія), Копенгаген (Данія) та інші розробили програми, які враховують потреби всіх верств населення при плануванні майбутнього зростання та розвитку своїх міст. Одним з ключових аспектів, якому ці успішні міста віддають пріоритет, є доступ до основних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, культура та інші соціальні зручності. Забезпечуючи рівний доступ для всіх членів суспільства, вони створюють більш інклюзивне середовище, де кожен має можливість процвітати. Крім того, ці міста часто впроваджують політику, спрямовану на зменшення нерівності шляхом вирішення таких питань, як доступне житло чи громадський транспорт.

Незважаючи на те, що урбанізація пов'язана з багатьма проблемами, включаючи проблеми з навколишнім середовищем або навантаження на інфраструктуру, очевидно, що визначення пріоритету інклюзії в розвитку міст

приводить до кращих результатів для всіх учасників. Історії успіху провідних міст у всьому світі повинні слугувати натхненням для політиків, які прагнуть побудувати більш інклюзивні громади у своїх юрисдикціях.

З точки зору державного управління, перехід до моделі інклюзивного міста має важливе значення для формування кращого майбутнього і включає розробку політик, що сприяють доступності, рівності та участі для усіх мешканців країни.

В грудні 2000 року, Європейська Рада в Ніцці запропонувала новий на той час підхід до вирішення проблеми бідності та соціальної ізоляції, визначивши чотири основні цілі, де підкреслюється значущість інклюзії, які актуальні і зараз та є базою для політики урядів країн Європи щодо інклюзії [157]:

1. Сприяти активній зайнятості та доступу до ресурсів, прав, товарів і послуг для всіх. Ключовими політичними підходами до цілі є:

- створення можливостей працевлаштування (визначення та реалізація шляхів працевлаштування для вразливих груп суспільства, паралельно з активізацією політики освіти для всіх);

- політика балансу між роботою та сімейним життям (підходи, що спрямовані на забезпечення гармонії між професійними та домашніми обов'язками, включаючи опіку за дітьми та залежними від сторонньої допомоги особами);

- інтеграція і зайнятість через соціальну економіку (використання соціально-економічних можливостей для забезпечення інтеграції та зайнятості);

- профілактика виключення з робочого середовища (покращення шансів на зайнятість шляхом ефективного управління людськими ресурсами, організації праці та навчання протягом життя);

- системи соціального захисту (розробка систем, які допомагають забезпечити кожній людині необхідні для життя ресурси та допомагають у подоланні перешкод на шляху до працевлаштування);

- доступ до житла та основних послуг (реалізація політик, які гарантують доступ до гідного житла з необхідними санітарними умовами та основних комунальних послуг, необхідних для життя);

- доступ до медичної допомоги (забезпечення доступу до медичних послуг відповідно до потреб людини);

- послуги для людей, яким загрожує відчуження (розробка послуг та супутніх заходів, які допомагають людям, яким загрожує соціальне відчуження, забезпечити ефективний доступ до освіти, правосуддя та інших державних і приватних послуг).

2. Вжити превентивних заходів для запобігання ризикам ексклюзії.

Ключовими політичними підходами до цілі є:

- оптимальне використання потенціалу суспільства, заснованого на знаннях (використання потенціалу нових інформаційних та комунікаційних технологій, гарантуючи, що ніхто не залишиться осторонь, особливо люди з обмеженими можливостями);

- профілактичні заходи проти життєвих криз (розробка політики, спрямованої на недопущення життєвих криз, які можуть призвести до соціального відчуження, таких як надмірна заборгованість, відрахування зі школи та бездомність);

- збереження сімейної солідарності (здійснення дій для підтримки сімейної солідарності в усіх її проявах, пропонуючи допомогу найбільш вразливим і залучаючи до цього процесу всі релевантні (відповідні) органи).

3. Надавати допомогу найбільш вразливим. Ключовими політичними підходами до цілі є:

- сприяння соціальній інтеграції (допомога жінкам та чоловікам, які відчувають постійну бідність, таким як особи з інвалідністю або тим, що входять в групи з особливими проблемами інтеграції (наприклад, іммігранти), у їхньому процесі соціальної інтеграції);

- боротьба проти соціальної ізоляції дітей (зусилля щодо виключення соціальної ізоляції серед дітей та надання їм всіх можливостей для соціальної інтеграції);

- розробка цілісних ініціатив для відчужених територій (розробка комплексних заходів, спрямованих на покращення становища відчужених територій).

4. *Залучити до цього процесу всі відповідні органи.* Ключовими політичними підходами до цілі є:

- сприяти участі та самовираженню осіб, які переживають ізоляцію, з урахуванням національних звичаїв;

- включення боротьби проти відчуження в загальну політику (мобілізація органів державної влади на національному, регіональному та місцевому рівнях відповідно до їх сфер відповідальності, адаптація адміністративних та соціальних послуг до потреб осіб, які переживають ізоляцію, і забезпечення уваги дотичного персоналу до цих потреб);

- сприяння діалогу та партнерству між усіма відповідними державними та приватними органами (залучення соціальних партнерів, громадських організацій та постачальників соціальних послуг до боротьби з різними формами відчуження, відповідно до сфер відповідальності, заохочення соціальної відповідальності та активної участі всіх громадян у боротьбі проти соціального відторгнення, виховання соціальної відповідальності в бізнесі) [157].

Зазначені цілі можуть бути досягнуті комплексно через їх інтеграцію та адаптацію до інших цілей або через реалізацію специфічних політик чи дій.

Стратегія Європейської Комісії, спрямована на боротьбу з бідністю та соціальною ізоляцією, включає в себе набір політичних рекомендацій, які можуть бути адаптовані для вирішення цих критичних проблем і в Україні та в свою чергу вимагати додаткового аналізу і адаптації до місцевих умов. Це надає

важливу основу для формування відповідних стратегій та ініціатив, що спрямовані на покращення економічних та соціальних умов у країні, а також сприяти створенню інклюзивних міст, які будуть сприятливими для життя всіх громадян.

«Інклюзивне процвітання має бути основою стратегій міст для сталого майбутнього. Без справедливості та інклюзії економічне зростання не є сталим. Без зростання справедливість — це перерозподіл бідності» (Бруно Ланвін, засновник і генеральний директор D&L Partners).

Варто звернути увагу на Індекс процвітання та інклюзії міст, відомий як PICSА (The Prosperity & Inclusion City Seal and Awards), що був створений іспанською провінцією Біскайя, Більбао та глобальною стратегічною компанією D&L Partners у 2019 році. Було оцінено 113 міст за їхніми зусиллями щодо створення процвітаючого середовища для всіх громадян. Вимірювання були здійснені за такими критеріями, як дохід на душу населення, якість життя, особиста безпека, доступ до освіти, доступ до Інтернету, якість навколишнього середовища, доступність та доступ до медичних послуг. Цей звіт став першим, в якому метрополіси були оцінені за їхню інклюзивність, а не просто за економічну потужність чи туристичну привабливість [171]. Також, особливе місце посідають такі критерії як: співпраця державного та приватного секторів щодо впровадження інклюзивності як конкурентної переваги, необхідність громадської участі в реалізації ефективної міської політики та важливість соціальної інклюзії для пом'якшення зміни клімату та адаптації до її наслідків [163].

The Prosperity & Inclusion City Seal and Awards (PICSА) Index - це перший в світі рейтинг міст, який не тільки вимірює багатство та економічний розвиток міст, але й розглядає, наскільки ці показники розподіляються по всьому населенню та допомагає формувати міські політики, дозволяючи порівнювати та вдосконалювати передові методи містобудування. Індекс бере за основу роботу

вже існуючих організацій та індексів, таких як Світовий банк, ОЕСР, ООН-Хабітат, ВООЗ, і відображає більш деталізоване, багатоаспектне розуміння поняття «інклюзивне процвітання», яке включає в себе три ключові елементи: *процвітання, соціальну інтеграцію та просторову інклюзію*. Варто зазначити, що на час створення, індекс PICSА фокусується виключно на вимірюванні реальної ефективності міст. Проте, у подальших версіях цього інструменту очікується розширення його можливостей для аналізу актуальних або майбутніх політичних ініціатив, а також для оцінки потенціалу муніципальних структур з точки зору реалізації стратегій інклюзивного процвітання.

За показниками PICSА Index, в десятку провідних інклюзивних міст увійшли: Цюріх, Швейцарія; Відень, Австрія; Копенгаген, Данія; Люксембург, Люксембург; Гельсінкі, Фінляндія; Тайбей, Тайвань; Осло, Норвегія; Оттава, Канада; Кіль, Німеччина; Женева, Швейцарія [163].

Розглянемо місто Відень в контексті елементів «інклюзивного процвітання».

Відень є відомим світовим лідером у сфері інклюзивності, підтримуючи різні групи населення через багатий ряд політик і програм. Це європейське місто, як зазначено вище, займає одну з провідних позицій в рейтингу рівня інклюзивності міст та є цікавим для нас як одне з міст, яке відбудовувалося та відновлювалося після значних руйнувань під час Першої та Другої світових воєн.

Розглянемо, як в стратегії розвитку Відня [180] забезпечуються три основні елементи «інклюзивного процвітання»: процвітання, соціальна інтеграція та просторова інклюзія.

Процвітання: Відень вважається одним з найбільш процвітаючих міст Європи. Це проявляється в його сильній економіці, яка базується на таких секторах, як інформаційні технології, житлове будівництво, наукові дослідження та розвиток, культура та туризм.

Соціальна інтеграція: місто має дуже розгалужену систему соціального захисту, яка включає систему громадського житла, допомогу у працевлаштуванні, сприяння гендерній рівності, програми допомоги учням, студентам та багато іншого.

Просторова інклюзія: щодо просторової інклюзії, Відень використовує планування міста як інструмент для забезпечення рівного доступу до міської інфраструктури та служб. Міські плани розроблені таким чином, щоб забезпечити доступ до зелених зон, громадського транспорту, освітніх установ та інших служб для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу або доходів.

Варто зазначити, що дані елементи переплітаються та доповнюють один одного для створення цілісної картини інклюзивного процвітання міста. Розглянемо основні компоненти, які на нашу думку мають найбільше значення для процвітання та щасливого життя міста на прикладі Відня.

1. Житлова політика. Відень має довгу історію забезпечення доступного житла для своїх громадян. Більше половини населення міста живе в субсидованих або "соціальних" житлових комплексах, що забезпечують високий стандарт проживання за доступною ціною [145]. Ключовими елементами, які варто розглянути є:

- *соціальне житло:* у Відні понад половину населення складають мешканці "соціальних" житлових комплексів, що фінансуються або субсидуються місцевою владою. Це житло, яке почало з'являтися у 1920-х роках після Першої світової війни, в основному для приїжджих робітників, відоме своєю високою якістю, доступністю та різноманітністю архітектурних форм. Ініціатива "Червоного Відня" (період 1918-1934 років започатковано будівництво муніципального житла, під керівництвом Соціал-демократичної робітничої партії), яка продовжується й досі, дозволила не тільки забезпечити доступне житло, а й впровадити сучасні стандарти у побудовані будинки соціального житла, які є престижними для проживання і сьогодні [145].

Karl Marx Hof - це найвідоміший комплекс соціального житла, розтягнутий на декілька трамвайних зупинок (приблизно 1,2 км). Спільною рисою для таких будівель, є мистецьке оформлення приміщень і відмінна інфраструктура, яка включає в себе дитячі садки, кафе, спортивні майданчики та багато інших зручностей, що роблять проживання в соціальних житлових комплексах дійсно комфортним [184].

Також Відень використовує комплексний підхід для боротьби з бездомністю, що включає [166]:

- поліпшену координацію між службами, що працюють над запобіганням виселення, консультативними центрами та службами по наданню послуг із супроводжуваним проживанням, а також збільшення інформаційних послуг;

- забезпечення стандартного термінового розміщення в притулках та негайного консультування;

- зосередження на довгострокових рішеннях, таких як "Житло в першу чергу" та альтернативи традиційним притулкам (на одну ніч) для бездомних;

- впровадження підтримки рівних - коли люди, які коли-небудь були бездомними, діляться своїм досвідом і знаннями, допомагаючи соціальним працівникам.

- *Регулювання оренди*: Відень має суворі закони щодо регулювання оренди, які захищають права орендарів і допомагають контролювати ціни на оренду. Основним законом, що регулює питання оренди в Австрії, є «Австрійський закон про орендодавця та орендаря» (Österreichisches Mietrechtsgesetz - MRG). Цей закон встановлює відповідні права та обов'язки орендарів і власників, а також включає в себе принципи регулювання цін на оренду. Закон визначає, як має бути встановлена орендна плата, які умови можуть бути включені в договір про оренду, і які заходи можуть бути вжиті в разі порушення умов договору. Це означає, що орендарі в Відні відчувають себе більш захищеними від необґрунтованого виселення, а ціни на оренду залишаються доступними [131].

- *Інвестиції у нове житло та різноманітність житлового фонду:* Відень постійно інвестує в будівництво нового житла, щоб задовольнити зростаючі потреби свого населення. Це означає, що місто постійно оновлюється і вдосконалюється, а громадяни мають доступ до сучасного, якісного житла. А також місто пропонує широкий спектр житлових можливостей, від соціального житла до приватних квартир та будинків. Це означає, що громадяни мають великий вибір, коли йде мова про вибір місця проживання [184]. Це допомагає місту реагувати на змінювані потреби свого населення та забезпечує, що всі громадяни мають доступ до доступного житла.

Грунтуючись на рейтингах та індексах щодо розвитку міст та їх процвітання (Monocle's Quality of Life Survey, Eurostat's Urban Europe report, Housing Europe's The State of Housing in the EU, UN's City Prosperity Initiative), впевнено можна сказати, що Відень є одним з найкращих міст у світі, що стосується доступності житла.

2. *Доступ до основних послуг.* Відень підтримує свободу рішень місцевого самоврядування у наданні державних послуг та прагне забезпечити рівний доступ до них для всіх громадян, шляхом інвестування в якісні послуги та сприяння доступу до них.

Вода. Відень, перша австрійська федеральна земля, що конституційно захистила питну воду та джерелозахисні ліси. Це було закріплено у Віденській водній хартії. Місто покращує безпеку водопостачання, будуючи третю магістральну лінію, та забезпечує легкий безкоштовний доступ до свіжої води через 1100 стаціонарних та 25 мобільних фонтанів.

Управління стічними водами. Відень управляє 2500-кілометровою каналізаційною мережею, що безпечно та екологічно обробляє півмільярда літрів стічних вод від 1,9 мільйона людей та 170 000 будівель щодня. Зараз 8% домогосподарств підключені до міської каналізаційної мережі, а її розширення має бути завершено до 2023 року.

Енергія. Відень розвиває сталу енергетичну систему з високим рівнем безпеки постачання, надійності, доступних цін та мінімізованого впливу на довкілля, зосереджуючись на декарбонізації. Місто інвестує у розширення енергетичної інфраструктури та надає енергетичні консультації та підтримку для громадян, що знаходяться у скрутних обставинах, з метою забезпечення доступності енергії для всіх.

Відень реалізує програму енергетичної підтримки для вразливих громадян, що включає індивідуальні консультації та заходи для домогосподарств з ризиком бідності. Програма, розроблена у співпраці з Міським департаментом соціальних питань та охорони здоров'я, отримала екологічну премію «ÖGUT» у 2018 році.

Доступ до інноваційних, стійких, доступних енергетичних рішень у субсидованому житлі. Відень відповідає на виклик зміни клімату, впроваджуючи інноваційні рішення для підтримки комфорту протягом року. Місто активно підтримує спільноти, які використовують відновлювану енергію, створюючи контактні точки для систем генерації відновлюваної енергії та надаючи підтримку для таких ініціатив.

Мобільність: Відень зосереджує інвестиції на підвищенні якості харчових продуктів та доступності транспорту. Загалом, 71% всіх маршрутів можна подолати на громадському транспорті, велосипедах або пішки. Крім того, місто вкладає кошти в розвиток водневих та електричних автобусів [167].

3. Освіта і навчання. Відень зосереджується на забезпеченні якісної освіти для всіх своїх громадян, незалежно від їхнього соціального становища або походження. Місто має широку мережу державних шкіл, які забезпечують безкоштовну освіту. «Доступ до навчальних закладів та їхніх навчальних програм має бути сплановано та організовано відповідно до потреб їхніх користувачів, незалежно від того, чи є користувачі людьми з маленькими дітьми чи іммігрантами, денними працівниками чи інвалідами. Для всіх цих цільових груп знання мають стати більш відкритими та легкодоступними» [180].

Універсальна освіта та безкоштовна освіта: у Відні забезпечено універсальний доступ до безкоштовної державної освіти для всіх дітей до 15 років, незалежно від їхнього соціального статусу або походження. Це включає не тільки навчання, але і додаткові послуги, такі як шкільні обіди.

Підтримка для студентів з особливими потребами: Відень має різноманітні програми та ресурси для підтримки студентів з особливими потребами, включаючи дітей з інвалідністю або дітей, які не є носіями німецької мови.

Освіта та догляду за дитиною дошкільного віку: що стосується даного пункту, для сприяння більш високоякісним послугам, містом розроблено наступні заходи: -для всіх дитячих садків розроблено освітній план, який сприяє розвитку комунікаційних здібностей, мови та культури; - проводиться робота над збільшенням кількості місць у дитячих садках для дітей віком від 0 до 2 років; - з 2009 року діє безкоштовна система дитячих садків для дітей від 0 до 5 років, якою вже скористалося понад 250 000 дітей, дозволяючи батькам економити до 3000 євро на рік; - вдосконалюються програми підготовки персоналу дитячих садків з урахуванням сучасних педагогічних методик [165].

Професійна освіта та навчання впродовж життя: Відень також пропонує широкий спектр можливостей для професійної освіти та навчання, допомагаючи молодим людям здобути навички та знання, необхідні для успішного майбутнього. Містом також підтримується культура постійного навчання, надаючи дорослим можливості для додаткової освіти та навчання протягом усього життя, що в свою чергу сприяє створенню більш інклюзивного та справедливого суспільства.

4. Соціальна політика та зайнятість. Основним елементом прогресу міста є висока зайнятість. Вона гарантує соціальну стабільність та сприяє соціальній інтеграції. Відень, як і багато інших європейських міст, відомий своєю

розгорнутою системою соціальної підтримки, включаючи безкоштовну медичну допомогу, пенсійне забезпечення, підтримку для осіб з інвалідністю та інші послуги, спрямовані на забезпечення та підтримку благополуччя громадян.

Доступ до медичної допомоги: усі громадяни Відня мають право на безкоштовну медичну допомогу в рамках системи загального обов'язкового медичного страхування. Це означає, що вони можуть отримати допомогу від лікарів, в лікарнях та інших медичних установах без необхідності платити з власної кишені.

Соціальне забезпечення: Відень має розгорнуту систему соціального забезпечення, що включає пенсії, допомогу по безробіттю, допомогу при вагітності та народженні дітей тощо. У Відні, як і в багатьох інших країнах Європейського Союзу, доступ до медичної допомоги гарантований Загальним законом про соціальне забезпечення (ASVG) через систему обов'язкового медичного страхування полягає в тому, що всі громадяни мають право на безкоштовне медичне обслуговування, незалежно від їхнього соціального становища або економічного статусу. Система медичного страхування в Австрії фінансується за рахунок внесків на медичне страхування, які сплачуються роботодавцями та працівниками. Частка внесків залежить від рівня доходів працівника [96].

Підтримка для осіб з інвалідністю: Відень пропонує різні форми підтримки для осіб з інвалідністю, включаючи доступ до освіти, житла та транспорту, сприяння в працевлаштуванні. Місто також пропонує спеціальні програми для підтримки незалежного життя та соціальної інтеграції людей з особливими потребами (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Програми для підтримки незалежного життя та соціальної інтеграції людей з особливими потребами Відня

Форма підтримки	Шляхи реалізації
Інтегрована освіта	Програма забезпечує, щоб учні з особливими потребами могли навчатися у звичайних школах разом з іншими учнями, що сприяє соціальній інтеграції
Безбар'єрне житло	Відень пропонує програми підтримки для забезпечення доступного житла для осіб з інвалідністю, включаючи встановлення підйомників для інвалідних візків та адаптацію ванних кімнат до особливих потреб
Безбар'єрний транспорт та інфраструктура	забезпеченням доступності громадського транспорту для осіб з інвалідністю, включаючи підйомники для візків на автобусах та трамваях. А для доступності інфраструктури працюють ліфти, дороги та тротуари, а також переходи між ними зроблені максимально рівними для більш комфортного та безпечного переміщення осіб на візках
Підтримка працевлаштування	місто пропонує програми, що сприяють працевлаштуванню осіб з інвалідністю, включаючи освітні програми та програми підготовки до праці
Підтримка незалежного життя	програми, що допомагають людям з інвалідністю вести незалежне життя, включаючи підтримку в домашньому господарстві та персональне супроводження
Допомога у працевлаштуванні для вразливих груп	допомога безробітним, особливо при тривалому безробітті (заходи професійної орієнтації; подолання розриву між теоретичною підготовкою та практикою; Програма підтримки кластерів Відня допомагає підприємствам заповнити вакансії безробітними, надаючи їм необхідне навчання на виробництві, що дозволяє компенсувати дефіцит кваліфікованих кадрів).

Складено на основі [130]

5. Рівність статей. Розширення можливостей для жінок в Відні є важливим пріоритетом вже більше 25 років. У 1992 році було засновано спеціалізований відділ з питань жінок (Міський відділ 57). З цього часу гендерна рівність стала ключовим елементом в усіх аспектах міського управління, включаючи управління людськими ресурсами, міське планування та розвиток, освітню політику, охорону здоров'я жінок та політику ринку праці.

Відділ у справах жінок Відня фінансує проекти та ініціативи, спрямовані на *підтримку та поліпшення становища жінок та дівчат*. В місті діють п'ять притулків для жінок та дітей, що зазнали домашнього насильства.

Економічна незалежність жінок вимагає *рівноправної участі в роботі*. Відень реалізує численні ініціативи для досягнення цього, включаючи безкоштовні дитячі садки, що допомагають батькам досягти балансу між роботою та сім'єю.

Важливим моментом досягнення гендерної рівності є зосередження у дитячих садках Відня на гендерно-чутливій освіті для *подолання гендерних стереотипів вже у ранньому віці*.

Відень активно сприяє *реалізації жінок у кар'єрі*. Наприклад, щорічно понад 3000 дівчаток та 160 компаній беруть участь в "Take Our Daughters to Work Day" для подолання гендерних стереотипів. Міський фонд сприяння зайнятості допомагає жінкам підвищити кваліфікацію, а Vienna Business Agency надає *підтримку жінкам на вищих посадах у секторах, де переважають чоловіки*.

З 2010 року Відень успішно впроваджує пілотний проект, що поєднує державні закупівлі з гендерною рівністю та правами жінок на робочому місці. Це внесло значний вклад у *зменшення гендерного розриву в оплаті праці* в місті порівняно з рештою Австрії [142].

На нашу думку, не дивлячись на велику підтримку жінок та дівчат та допомогу для них в подоланні гендерної нерівності, дуже мало уваги приділяється дискримінації чоловіків.

б. Інтеграція мігрантів. Відень є містом, яке активно працює над інтеграцією мігрантів у місцеве суспільство через наступні ключові аспекти [180]:

- *освіта та мовні курси*: місто надає мігрантам доступ до освіти, включаючи спеціальні курси німецької мови. Це допомагає іммігрантам краще адаптуватися до місцевого суспільства, розуміти та спілкуватися на місцевій мові;

- *професійна підтримка*: Відень зосереджується на посиленні професійної підтримки, особливо для жінок-іммігрантів. Це включає навчання та кваліфікаційні курси, які допомагають іммігрантам здобути навички, необхідні для роботи в новому середовищі або для можливості відкрити власну справу;

- *соціальна інтеграція*: місто активно працює над сприянням соціальної інтеграції мігрантів через ринок праці, що включає підтримку в пошуку роботи;

- *інші ресурси*: у Відні також доступні інші ресурси для мігрантів, такі як консультації та підтримка у вирішенні юридичних та адміністративних питань, пов'язаних з переїздом та життям в новій країні.

Всі ці елементи сприяють створенню інклюзивного суспільства, в якому мігранти можуть відчувати себе як частина громади, що, в свою чергу, сприятиме в майбутньому економічному процвітанню.

7. *Сприяння соціальній інтеграції молоді*. «Ми вже побачили одну перевагу цього процесу – ми відчули, як багато ми, дорослі, можемо навчитися завдяки діалогу та співпраці... Спочатку ми хотіли, щоб діти та молодь думали про своє місто, але, зрештою, місто тепер думає про дітей та молодь» [185].

Werkstadt Junges Wien є великим інноваційним проектом, що має на меті створити інклюзивне середовище для молоді Відня. Центральною ідеєю проекту є забезпечення молоді можливостями для активної участі в соціальному житті міста та розробка всебічної стратегії для підтримки розвитку дітей та молоді міста, яка ґрунтується на їхньому власному життєвому досвіді. Дана стратегія отримала схвалення від міської ради Відня і стала обов'язковою для міста. Участь у проекті була відкрита для всієї молоді, яка проживає у Відні, з умовою обмеження у віці від 4 до 19 років.

Werkstadt Junges Wien став найбільшим проектом участі дітей та молоді в історії Відня, що включає розробку проектів, спрямованих на вирішення соціальних проблем, які їх турбують, від участі в політичних дискусіях до участі в культурних та творчих заходах. Це був перший раз, коли молодь мала можливість не просто висловлювати свої думки, але й встановлювати порядок денний та пріоритети, після чого експерти аналізували та доповнювали їх вибір [185].

Інклюзивність цього проекту проявляється в спробах залучення молоді з різних соціальних, економічних та культурних середовищ, а також груп з особливими потребами. Werkstadt Junges Wien відкритий для всіх молодих людей, незалежно від їхнього походження, статі, релігійних переконань або сексуальної орієнтації та є важливим інструментом для підтримки різноманіття та інклюзивності серед молоді Відня, допомагаючи їм бути почутими, відчувати свою потрібність та активно й ефективно взаємодіяти зі своїм містом, роблячи його більш комфортним в першу чергу для себе.

8. *Просторова інклюзія.* «Орієнтація на цільову групу підвищує точність планування продуктів і послуг» [143].

Відень, відомий своїми інклюзивними стандартами міського простору, відзначається також як світовий лідер у гендерному міському плануванні. Починаючи з гендерно-специфічних дискусій на виставці 1991 року, місто заснувало *Жіночий офіс* під керівництвом урбаністки Єви Кайл. Її робота допомогла впровадити гендерні принципи в дизайні міста і мобільності. Успіх цього підходу в Відні підтверджується через інноваційні проекти, спрямовані на нові стратегії житла і мобільності. Ці методи були включені до "Посібника з інтеграції гендерних аспектів у міське планування та розвиток" для впровадження гендерного підходу в місцевих юрисдикціях [183].

Одним з найважливіших став *Frauen-Werk-Stadt* («Місто роботи жінок») – комплекс із 357 квартир, що був реалізований жінками та відображав жіночу

перспективу на всіх рівнях: від місць для колясок та широких сходових кліток до сприяння сусідським відносинам, гнучкого планування квартир, якісних вторинних приміщень, і низької висоти будівлі для підтримки ідеї «очі на вулиці» (контроль вулиці "на рівні очей" з метою безпеки) [132].

Наступним фактором, що спонукав до гендерно орієнтованого планування стало опитування, проведене Жіночим офісом у 1999 році, згідно якого чоловіки зазвичай використовують транспорт двічі на день для дороги на роботу та назад. Жінки ж, навпаки, більш активно та різноманітно користуються міським транспортом та тротуарами, у зв'язку з розширеним спектром зобов'язань, як от догляд за дітьми та літніми батьками, закупкою продуктів тощо, включаючи основне місце роботи. Розуміючи це, архітектори та міські планувальники розробили план покращення мобільності пішоходів і доступу до громадського транспорту: було покращено освітлення для безпеки жінок вночі, для убезпечення жінок та дівчат ввід сексуального насильства курсують вагони метро тільки для жінок, розширено тротуари для пішоходів та встановлено сходи з пандусом біля перехрестя для полегшення переходу людей з особливими потребами [148].

У Відні реалізовано *гендерне міське планування* через ряд конкретних кроків та ініціатив (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Гендерне міське планування Відня: кроки та ініціативи

Етапи планування	Ініціативи впровадження гендерного міського планування
<i>1</i>	<i>2</i>
Гендерне дослідження	місто проводило дослідження, щоб зрозуміти, як різні групи людей (чоловіки, жінки, діти, люди похилого віку тощо) використовують міські простори. Це включало спостереження, опитування та інтерв'ю
Перепроєктування простору	на основі результатів дослідження, місто перепроєктувало простори, щоб вони краще відповідали потребам різних груп. Наприклад, в районі Aspern було створено більше освітлених доріжок та місць для перепочинку, щоб зробити його більш привабливим та безпечним для жінок та дітей

Продовження табл. 3.2

1	2
Політика транспорту	Відень змінив свою політику транспорту, щоб вона краще відповідала потребам жінок, які, як виявилось, частіше за все користуються громадським транспортом або ходять пішки. Це включало поліпшення безпеки та доступності громадського транспорту, а також створення більш безпечних та зручних маршрутів для пішоходів
Участь громадськості	місто залучило громадськість до процесу планування, дозволяючи людям висловлювати свої потреби та бажання. Це допомогло забезпечити, що нові та перепроєктовані простори відповідають потребам тих, хто їх використовує

Складено на основі [143].

Загалом у Відні успішно запроваджено понад 60 ініціатив з гендерного мейнстрімінгу.

Завдяки цим заходам Відень зміг зробити свої міські простори більш інклюзивними та рівними для всіх. Те, що на перший погляд здавалося не важливим та буденним, насправді відгукнулося у багатьох жінок та дівчаток Відня, починаючи доступом до міської інфраструктури (за спостереженнями було визначено, що багато дівчаток відмовляються від гри на дитячих майданчиках та стадіонах, якщо там багато хлопців), закінчуючи безпекою на вулицях та в громадському транспорті. У майбутньому, приклад елементів даного гендерного міського планування був би актуальним і для великих міст України.

Це лише декілька прикладів, як Відень працює над підвищенням інклюзивності. Втім, важливо пам'ятати, що жодна стратегія не є ідеальною, і завжди є можливість для подальшого вдосконалення.

Отже, стратегія створення інклюзивного міста включає ряд ключових підходів. По-перше, необхідно розробити всеосяжну політику, яка би враховувала потреби всіх груп населення, включаючи вразливі групи. По-друге, важливо включити громадськість у процес планування і прийняття рішень. Це може бути досягнуто через відкриті форуми, консультації та інші форми

громадського участі. По-третє, інклюзивне місто має бути сталим, що означає врахування поточних та майбутніх екологічних викликів та забезпечення розвитку, який не шкодить нашому середовищу.

Нарешті, інклюзивне місто має працювати на зміцнення місцевої економіки, створюючи робочі місця та можливості для місцевих мешканців.

Інклюзія в Копенгагені: досвід для України

«Копенгаген постійно входить до числа найзручніших для життя та найзеленіших міст світу. Сьогодні наша гавань настільки чиста, що ми можемо плавати у воді, а понад 62% жителів Копенгагена щодня їздять на велосипеді на роботу чи в школу», - Френк Дженсен, лорд-мер Копенгагена.

Копенгаген, як активний учасник глобальної спільноти, взаємодіє з іншими містами, обмінюється проблемами та рішеннями, що підвищує його вплив і внесок у глобальну інклюзію. Це місто, яке володіє багатолітнім досвідом у розробці екологічних та житлових рішень, визначаючи тренди у сталому міському розвитку та регулярно посідаючи високі позиції у міжнародних рейтингах комфортності життя.

Відомо, що Копенгаген обирає підхід до містобудування, де "зелені рішення" супроводжуються економічним зростанням, створенням робочих місць та підвищенням якості життя. Це свідчить про інклюзивний підхід до розвитку міста, оскільки воно прагне до того, щоб усі жителі отримували користь від цього та відчували повноцінну участь в житті міста [156].

У контексті інклюзії, це означає, що місто враховує потреби всіх своїх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, віку або статі та працює над забезпеченням рівних можливостей для всіх його жителів, не тільки в економічному аспекті, але і в доступі до чистого довкілля та високої якості життя. Економічне зростання та створення робочих місць, які супроводжують

"зелені рішення", сприяють інклюзивності, оскільки вони створюють нові можливості для роботи та заробітку, доступні для всіх громадян. Що є особливо важливим для низькодохідних груп або маргіналізованих спільнот, які часто найбільше страждають від економічних змін. Покращення якості життя, зокрема через збільшення доступу до зелених просторів, покращення якості повітря та зменшення забруднення, також є важливим елементом інклюзивного розвитку для жителів міста, але особливо відчутні для найбільш вразливих груп, які часто проживають в найбільш забруднених чи занедбаних районах.

Зі слів лорд-мера Копенгагена, можна зробити висновок, що столиця Данії, яка регулярно входить у список найкомфортніших для проживання та найзеленіших міст світу, демонструє відмінні приклади інклюзії та втілення Цілей сталого розвитку. Чистота гавані Копенгагена, в якій можна купатися, свідчить про важливість стану екології та акцент на здоров'ї мешканців міста. А факт щоденного використання велосипедів великою кількістю мешканців для подолання маршруту до роботи або школи відображає прагнення міста до підтримки сталого транспорту та зниження викидів вуглецю.

За останні 30 років, Копенгаген перетворився з міста-боржника зі старою промисловістю та мешканцями, які залишали його в пошуках кращих умов, в одне з найщасливіших міст світу. Відновлення міста, його зростаюча економіка, стійкість до змін клімату та інклюзивність були здійснені завдяки продуманій стратегії розвитку. Копенгаген фокусується на відродженні районів з метою створення комфортного, економічно стабільного, соціально та екологічно відповідального житлового середовища. Всі аспекти життя мешканців враховуються в інклюзивному міському плануванні, що сприяє стійкості міста до викликів і стресів [133].

Копенгаген прагне створити комфортне місто, враховуючи всі аспекти життя громадян у своїй інклюзивній стратегії міського планування, включаючи створення робочих місць, доступ до житла, збільшення зелених зон, сприяння здоровому способу життя та створення просторів для активного спілкування та спільного відпочинку. Це сприяє розвитку стійких соціальних зв'язків, які важливі для формування більш згуртованих та стійких суспільств, особливо в містах, де вони можуть зникнути. Парк Суперкілен в Норребро, розділений на зони для спорту, ігор і активного відпочинку, а місця для купання в гавані Копенгагена, створені як частина інфраструктури захисту від зміни клімату, слугують прикладами такого підходу. Подібні місця користуються популярністю серед місцевих жителів і туристів [133].

Копенгаген, що відомий своїм високим рівнем інклюзії, може слугувати прикладом для України у створенні інклюзивних міст. Це місто активно працює над забезпеченням умов для людей з особливими потребами, дозволяючи їм мати рівні можливості поряд з іншими громадянами. В Копенгагені належна увага приділяється спеціально розробленим програмам для успішної і дружньої інтеграції мігрантів, осіб з обмеженими можливостями та представників інших соціальних груп.

«Копенгаген повинен і надалі залишатися містом, яке характеризується різноманітністю, толерантністю та низьким рівнем соціальної нерівності, де люди можуть взаємодіяти один з одним незалежно від свого походження» [156].

Досвід Копенгагена в побудові інклюзивного міста може бути надзвичайно корисним для України. В пріоритеті можуть бути наступні напрямки:

1. Пріоритет здоров'я [146]: «Система охорони здоров'я Данії – це система загального охоплення, яка фінансується за рахунок податків, і забезпечує безкоштовний і рівний доступ до медичної допомоги для всіх громадян».

Працюючи над впровадженням досвіду Копенгагена в українському контексті, важливо врахувати специфіку місцевого середовища, бюджету та потреб громади. Найбільш яскравими прикладами, які демонструє Копенгаген щодо інклюзивності в системі охорони здоров'я в міському плануванні для можливого впровадження в Україні є:

- *профілактичні заходи з охорони психологічного та психіатричного здоров'я.* В Данії психіатричне лікування є обов'язком держави під керівництвом регіональної влади. Підхід об'єднує медичні послуги, соціальну підтримку та зосередженість на боротьбі зі стигмою. У 2022 році уряд Данії зобов'язався пріоритетувати психіатрію та психічне здоров'я, інвестуючи величезні суми у 10-річний план реформ. Це включає модернізацію системи, щоб відповідати змінам у моделях захворюваності, покращення швидкості лікування, цифрових послуг та доступності по віддалених місцях. З акцентом на профілактиці, ранньому виявленні та доступності якісної допомоги, цей план зосереджується на потребах вразливих груп, включаючи дітей, молодь та осіб з психічними розладами, через створення адаптованих, інклюзивних систем підтримки. Метою плану є покращення якості та тривалості життя людей з психічними розладами, їх інтеграція та прийняття в суспільстві, а також забезпечення поваги до індивідуальних бажань при наданні лікування та послуг. У Копенгагені (та загалом в країні) було відкрито клініки для лікування стресу, тривоги та депресії. Данія вдало впровадила технології та цифрові рішення в психіатрії, включаючи мобільні додатки та телепсихіатрію, забезпечуючи більше охоплення осіб з меншими ресурсами. Нові психіатричні лікарні спрямовані на запобігання спробам самогубства та підтримку психічного благополуччя, а також боротьбу зі стигмою, зокрема через національні кампанії, такі як "Один із нас", що спрямована на покращення життя шляхом інклюзії та боротьби з дискримінацією [146].

Такі програми зменшують навантаження на систему охорони здоров'я в цілому, запобігаючи більш серйозним проблемам зі здоров'ям.

В Україні, де війна, її наслідки та інші кризи призвели до великої кількості психічно постраждалих осіб, підхід Данії може служити цінним шаблоном для реформ в даному напрямку. Враховуючи зростання психічних розладів у глобальному масштабі, відкриття клінік для лікування стресу, тривоги та депресії може бути важливим кроком у покращенні загального здоров'я громадян.

- *Створення державної програми психіатричної допомоги:* це може бути зобов'язання держави пріоритезувати психіатричну допомогу та психічне здоров'я, залучаючи інвестиції в систему психічного здоров'я, що включає модернізацію послуг, для адаптації до сучасних моделей захворюваності та більшої доступності для віддалених громад.

- *Розширення доступу до цифрових послуг:* використання технологій, таких як мобільні додатки та телепсихіатрія, може допомогти забезпечити доступ до психічної допомоги для людей, які живуть у віддалених або конфліктних регіонах, або для тих, хто не може особисто відвідати спеціаліста даного напрямку.

Надання належного фінансування для відкриття та підтримки подібних клінік та технологій, а також інформування та освіта громадян про доступність та важливість таких послуг слугують тригерами для успіху даної кампанії.

Використовуючи дані рекомендації, Україна може зробити значний крок вперед у вирішенні проблем психічного здоров'я своїх громадян та створення більш інклюзивних міст.

2. *Заохочення здорового способу життя:* Копенгаген активно просуває велосипедний транспорт як основний спосіб пересування, що сприяє здоров'ю громадян, зменшує забруднення та поліпшує якість життя. Було інвестовано

значні ресурси в інфраструктуру для велосипедів, включаючи 375 км велосипедних доріжок. Окрім цього, світлофори програмуються відповідно до швидкості велосипеда, а не автомобіля. Це наслідок місцевої транспортної стратегії, яка послідовно надає пріоритет велосипедам порівняно з автомобілями [133].

Активна промоція велосипедного транспорту не лише сприяє здоров'ю громадян, але й зменшує забруднення довкілля та поліпшує якість життя.

Досвід Копенгагена у активному просуванні велосипедного транспорту як основного способу переміщення може бути корисним для України. Основними заходами можуть бути:

- *Формулювання нової транспортної політики*: створення транспортної політики, що активно просуватиме велосипедний транспорт як основний вид транспорту, що включає розробку законодавчих норм, які надають перевагу велосипедному руху.

- *Інвестування в інфраструктуру*: залучення значних інвестиції в інфраструктуру для створення можливостей безпечного руху велосипедів, включаючи створення нових велосипедних доріжок, а також модернізація існуючої інфраструктури, встановлення велосипедних стоянок та розміщення відповідних дорожніх знаків.

- *Програми освіти та підвищення обізнаності*: організація кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності про переваги велосипедного транспорту, включаючи його вплив на здоров'я, зменшення забруднення та покращення якості життя, стимулювання велосипедного руху через систему пільг та стимулів таких як знижки або пріоритетні маршрути для велосипедистів. Розробка та реалізація освітніх програм та кампаній з безпеки.

Проведення дослідження потреб громади та поточної інфраструктури, визначення об'єму потрібних інвестицій та залучення необхідного фінансування,

розвиток плану реалізації з урахуванням потреб різних груп користувачів дороги - є фундаментом для просування культури велосипедного транспорту в Україні. Успіх залежатиме від ефективного планування, включення громадськості та адекватного фінансування.

Хоч стратегія, описана вище, має значні переваги, є декілька потенційних перепон щодо її реалізації в українських реаліях, які варті уваги:

- *Недостатній бюджет*: інвестування в інфраструктуру для велосипедів може бути дороговартісним, особливо для країн з обмеженими бюджетами. Це включає витрати на покращення дорожніх умов, встановлення велосипедних стоянок, а також програми освіти та підвищення обізнаності.

- *Законодавчі перешкоди*: розробка та впровадження нових законодавчих норм, які б сприяли велосипедному руху, можуть зайняти значний час і потребувати складних переговорів на політичному рівні.

- *Соціальне сприйняття*: у деяких культурах велосипеди можуть сприйматися як вид транспорту, призначений виключно для дозвілля, а не для щоденного використання. Зміна сприйняття та усвідомлення користі від цього може зайняти багато часу.

- *Безпека*: безпека велосипедистів є великою проблемою, особливо в містах з інтенсивним автомобільним рухом. Відсутність безпечних зон для пересування велосипедом та неповага як до учасників дорожнього руху здійснює негативний вплив на вибір використовувати даний транспортний засіб як альтернативу, наприклад, авто.

Застосувавши ці заходи, Україна може зробити значний крок у створенні більш інклюзивного, екологічного та здорового міського середовища.

Підхід Копенгагена до міського планування, який включає інтегроване вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем, може надати модель для розробки більш інклюзивних міських політик в Україні. Такі програми, як

Програми для мігрантів, Програми для осіб з обмеженими можливостями (включаючи універсальний дизайн доступу), Програми для інших соціальних груп, які можуть стикнутися з дискримінацією(бездомних, ЛГБТ+ спільноти, старших людей або молоді) відображають зобов'язання Копенгагена до інклюзивності та рівності, що робить це місто моделлю для інших міст у світі, включаючи міста України.

Ці програми відображають зобов'язання Копенгагена до інклюзивності та рівності, що робить це місто моделлю для інших міст у світі, включаючи міста України. Копенгаген є відмінним прикладом успішного інклюзивного міста, який може стати натхненням для України, що відзначився рядом характерних особливостей таких як -універсальний дизайн; - зелені простори; -сталість та екологія; - соціальна політика щодо створення рівних можливостей та підтримка незахищених груп населення; -рівність статей у всіх сферах життя. Ці елементи відображають відкритість, інклюзивність та гуманістичний підхід Копенгагена, які могли б знайти своє місце в інклюзивних містах України в майбутньому.

Мельбурн: Інклюзивне Місто

Мельбурн, одне з найвідоміших міст Австралії, що вирізняється своїм унікальним поглядом на інклюзивне суспільство. Це неймовірно живописне місто постачає безліч можливостей для всебічного розвитку та активної участі кожної людини.

Одна з ключових характеристик Мельбурна - це безперечний фокус на створення сприятливого середовища для всього спектру населення. Завдяки поступовому впровадженню нових програм та інновацій, це місто продемонструвало приклад ефективного дизайну та планування розвитку, що гарантують забезпечення рівноправ'я, інклюзивності та закріплення прав кожного громадянина.

За даними Глобального індексу комфортності життя за 2023 рік, складеним Economist Intelligence Unit [139] Мельбурн визнаний не тільки найкомфортнішим містом для життя в Австралії, але й займає третє місце у світі за комфортом! Economist Intelligence Unit (EIU) провів оцінку понад 170 міст, враховуючи такі параметри, як стабільність, охорона здоров'я, культура, навколишнє середовище, освіта та інфраструктура.

На основі кількох ключових факторів, які відома міжнародна страхова компанія William Russell вважала найбільш важливими (щастя мешканців, безпека, врахування прав ЛГБТКІ+, видатні пам'ятки та готелі з високим рейтингом) - був складений список "Найбільш дружніх міст світу", в якому Мельбурн зайняв перше місце. "Мельбурн – прогресивне місто, яке швидко розвивається, і його визнано повністю відкритим, інклюзивним і конкурентоспроможним містом, а також гостинним місцем для спільноти ЛГБТК+, яка часто є однією з найбільш маргіналізованих спільнот у всьому світі" [177].

Окрім вищезазначених досягнень, Мельбурн визнано найкращим студентським містом Австралії та четвертим в світовому рейтингу за цією ознакою [168].

Цей успіх свідчить про високу якість освітніх послуг Мельбурна, прекрасний рівень життя та багато можливостей для студентів. Навчаючись у Мельбурні, студенти отримують досвід життя в безпечному та динамічному місті, що пропонує освітні програми і кар'єрні можливості світового класу [48].

Інклюзивність міста означає, що всім його мешканцям, незалежно від їхнього статусу, віку, статі, раси, релігії чи особливих потреб, забезпечуються рівні можливості для повноцінної участі в соціальному житті та в житті міста. І звання "одного з найкращих студентських міст" є беззаперечним признаком інклюзивного міста, оскільки студенти є яскравими представниками

різноманітності суспільства та потужним рушієм економічного та інтелектуального процвітання.

Прагнення міст України до отримання статусу найкращого студентського міста має багато переваг, однак потрібно враховувати і базовий обсяг заходів для забезпечення інклюзії та сприяння викоріненню можливої дискримінації.

Для можливості конкурувати за звання найбільш привабливих студентських міст, Україні в першу чергу потрібно врахувати наступні аспекти:

- *покращення якості освіти*: важливо забезпечити високу якість освіти в університетах, включаючи навчальні програми, які відповідають міжнародним стандартам, а також забезпечити наявність висококваліфікованих викладачів та їх постійний професійний розвиток;

- *інвестиції в інфраструктуру*: на всіх рівнях, від університетських кампусів до міського транспорту, інфраструктура має відповідати потребам студентів;

- *забезпечення доступності та інклюзивності*: важливо гарантувати, що всі студенти, незалежно від їхнього соціального, економічного чи культурного різноманіття, мають рівний доступ до освіти;

- *привабливість для іноземних студентів*: забезпечення програмами обміну, надання стипендій для іноземних студентів та сприянням міжнародному співробітництву між університетами (що в більшій мірі реалізовано в університетах України);

- *підтримка студентського життя*: міста повинні пропонувати різноманітні можливості для дозвілля, культури, спорту, соціалізації та можливості працевлаштування.

Для отримання якісного кінцевого результату, ці, з першого погляду, не складні кроки потребують великих зусиль, професійного планування та

бюджетування, проте можуть зробити міста України більш привабливими та інклюзивними для студентів з усього світу через:

- *Привабливість для іноземних студентів*: маючи високі стандарти освіти і велику кількість репутаційних університетів та коледжів, що доступні для студентів з різних соціальних та економічних груп, міста з високим рівнем життя та якісною освітою приваблюють студентів з усього світу, що сприяє культурному обміну та глобальній інтеграції.

- *Економічний ріст*: іноземні студенти сприяють економічному росту міста, витрачаючи гроші на навчання, проживання, розваги тощо. Наявність робочих місць і стажувань для студентів також робить місто інклюзивним, оскільки це допомагає їм забезпечити себе фінансово і набути професійного досвіду для подальшого кар'єрного зростання.

- *покращення освітньої системи та інфраструктури*: конкуренція за залучення іноземних студентів стимулює університети покращувати якість освіти та розвивати інфраструктуру, яка включає доступний громадський транспорт, студентські житла, бібліотеки, спортивні та культурні центри, що є важливими для студентського життя.

- *Сприяння інклюзивності*: статус "інклюзивного міста" підкреслює значення доступності та рівних можливостей для всіх студентів, незалежно від їхньої раси, статі, сексуальної орієнтації, релігії чи можливої інвалідності. Студенти, як ланка суспільства, є дуже різномірним, що спонукає міста створювати середовище, яке враховує різні культури, традиції, вірування і потреби.

- *Покращення репутації країни*: визнання країни та її міст в міжнародних рейтингах покращує міжнародну репутацію країни та зміцнює її позиції у світових рейтингах.

Візія інклюзивної стратегії Мельбурна 2022-32 побудована на основі трьох "кітів" [155]:

1. Організації, послуги, програми та місця для всіх. Прагнення до різноманітності та інклюзивності, забезпечуючи культурну безпеку, цінність та належність для всіх співробітників; надання послуг, створення програм та облаштування місць, які відповідають мінливим потребам різноманітних спільнот та є гостинними, безпечними та доступними для всіх; доступна інформація та оповіщення; будь-яка публічна інформація, включаючи політику Ради, стратегії та плани, розробляється та публікується відповідно до принципів універсального дизайну.

За даними офіційних джерел Harvard Business Review, 2017 та Ради різноманітності Австралії, 2015, зазначеними у стратегії розвитку Мельбурна, було зафіксовано значні переваги інклюзивного лідерства: статистично встановлено, що у компаніях з більш різноманітними командами (вище середнього) виявляють вищу інноваційність та більший дохід на 19%, дохід від інновацій – 45% проти 26% відповідно з нижчими показниками різноманітності. Інклюзивне середовище також підвищує ефективність роботи і прибутковість, а також сприяє психологічному благополуччю працівників і відчуттю поваги і цінності щодо них [155].

Для того, щоб адаптувати даний підхід до контексту України, можна розглянути наступні етапи:

- *Створення умов для різноманітності та інклюзивності в організаціях.* Українські підприємства та організації можуть впроваджувати практики, які підтримують різноманітність та інклюзивність на робочому місці. Що може включати набір і збереження різноманітного персоналу, але в першу чергу - виховання та пропагування важливості толерантності до різноманітності та інклюзивності, та створення культури, яка цінує різноманітність всіх працівників.

- *Надання послуг, які відповідають потребам різноманітних спільнот.* Розробка та надання послуг, які враховують потреби різноманітних груп, включаючи ВПО, людей з інвалідністю, людей похилого віку, молодь та інших вразливих груп.

- *Створення доступної інформації та оповіщень.* Український уряд та інші організації можуть забезпечити, що всі важливі інформаційні матеріали та повідомлення розробляються та публікуються відповідно до принципів універсального дизайну, щоб інформація була доступна та зрозуміла для всіх, незалежно від здібностей або певних обмежень.

- *Визнання переваг інклюзивного лідерства.* Визнання та втілення переваг інклюзивного лідерства в Україні є важливим кроком до створення інклюзивного міста та підвищення конкурентоспроможності та ефективності підприємств та організацій, що включає підвищення інноваційності, продуктивності та прибутковості, а також покращення психологічного благополуччя працівників, що є важливим аспектом для підтримки рівня задоволеності та залученості персоналу.

2. *Стале та справедливе відновлення.* Відновлення міста після COVID-19 - це шанс покращити життя для всіх, спираючись на різноманітність та стійкість громади: відновлення міста з акцентом на розвиток потенціалу громади, сприяючи спільному процвітанню; прагнення до довгострокового відновлення, об'єднуючи соціальні, економічні та екологічні пріоритети; акцент на п'яти керівних принципах інклюзивного відновлення (збереження історичної спадщини, партнерська робота, постійна адаптація підходів на основі наукових доказів, надання найкращої цінності, та зміцнення стійкості громади з гарантуванням її керівництва в діяльності) [155].

Відновлення після COVID-19 є також важливим періодом для України, який повинен бути використаний для покращення життя громадян в майбутньому та готовності до подібних ситуацій в майбутньому. Проаналізувавши негативний досвід реагування на подібні виклики, як всеохоплююча пандемія, нашій країні потрібно зосередитися на зміцненні стійкості своїх громад, сприяючи активній участі громадян у прийнятті рішень, а також розробці та впровадженні програм відновлення та інклюзії.

Україна може взяти до уваги наступні принципи інклюзивного відновлення з досвіду Мельбурна:

- *Збереження історичної спадщини.* Мельбурн приділяє значну увагу збереженню своєї історичної спадщини як частини інклюзивного відновлення. Україна може використати цей підхід, враховуючи важливість своєї культурної та історичної спадщини, і включити зусилля з її збереження в свої стратегії відновлення.

- *Співпраця з різними стейкхолдерами.* Відновлення після пандемії потребує участі різних стейкхолдерів. Мельбурн залучає різні групи, включаючи уряд, громадські організації, бізнес та громадян, до процесу планування та виконання ініціатив відновлення. Такий підхід може бути корисним для України, оскільки забезпечує широку підтримку та участь у процесі відновлення.

- *Використання наукових доказів для адаптації підходів.* Мельбурн використовує науково обґрунтовані факти для адаптації своїх підходів до відновлення і підготовки до змінних умов. Це важливо і актуально для міст України.

Оскільки міста, які ґрунтуються в своїх діях на наукових засадах, мають змогу краще адаптуватися до змінних умов і ефективніше реагувати на кризові

ситуації. Це дозволяє їм бути більш стійкими і підготовленими до майбутніх викликів.

- *Зміцнення стійкості громад.* Мельбурн прагне зміцнити стійкість своїх громад, використовуючи це як основний принцип інклюзивного відновлення. Україна має можливість використати подібний підхід, працюючи над зміцненням стійкості своїх громад в умовах можливих майбутніх криз.

Принцип зосередження на стійкості громад є важливим елементом для підготовки до майбутніх криз, що включає не лише відновлення після криз, але і створення структур, які можуть ефективно відповісти на майбутні виклики.

Усі ці принципи можуть бути використані Україною у процесі інклюзивного відновлення після пандемій, подібних COVID-19.

Звичайно, ця робота дуже об'ємна і вимагає багато часу для вирішення та глибокого розуміння потреб громади, а також гнучкості, щоб адаптуватися до специфічних обставин. Проте дані зусилля несуть значні довгострокові вигоди для всього суспільства.

3. *Уповноважені, дієві громади.* «Довіра до уряду необхідна для соціальної єдності та добробуту. Сьогодні, як ніколи, громадяни вимагають від своїх урядів більшої прозорості. Інформація про те, хто, чому і як приймає рішення, має важливе значення для забезпечення підзвітності уряду, підтримки довіри до державних установ і підтримки рівних умов для бізнесу». Прагнення до активної участі всіх членів спільноти, враховуючи їх потреби та впевненість у власному голосі є одним з важливих маркерів підтримки цієї довіри. Люди мають змогу визначати та керувати місцевими потребами та змінами. Взаємопов'язаність та активна участь в громаді є основою підходу. Кожен має можливість брати участь у прийнятті рішень у місті [155].

Даний підхід є важливим для України, оскільки сприяє створенню та підтримці активного громадянського суспільства, де враховуються потреби всіх членів

спільноти та підкреслюється важливість кожного громадянина в управлінні місцевим розвитком, визначенням потреб різного населення та ідей щодо адаптації до змін. Такі заходи допоможуть зміцнити демократію, покращити управління та забезпечити, що потреби всіх громадян будуть враховані. Отже, досвід Мельбурна може бути важливим джерелом інформації для України у процесі побудови більш інклюзивних, стійких та демократичних міст.

Міста, які ми проаналізували є чудовим прикладом успішного інклюзивного міста для України. Проте, варто зазначити, що наша країна перебуває в стані війни та багато українських міст стали жертвами урбіциду. На нашу думку, доцільно звернути увагу на країну, яка пережила подібні воєнні злочини та відбудувалася після них.

Хорватія: Реалізація «стратегії інклюзивне місто» під тиском війни

Війна – це період, який випробовує на міцність та стійкість суспільства, нації, а також геополітичні структури, до яких відносяться міста. Це час, коли звичні життєві обставини перевертаються, і люди стикаються з викликами, що вимагають від них екстраординарних зусиль, пристосування та гнучкості. В умовах змін та невизначеності війни, важливо пам'ятати про значущість підтримки інклюзивності та забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства.

Реалізація стратегії «інклюзивне місто» під час війни вимагає глибокого розуміння, яким чином війна впливає на можливість держави підтримувати інклюзивність. А також розуміння того, які дії можна вжити, щоб впоратися з цим складним викликом. Тому важливо розглянути досвід інших країн, що стикалися з подібними обставинами, та їхні стратегії щодо підтримки інклюзивності в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Виключно важливим є виявлення можливостей для покращення життя людей в умовах конфлікту. Це стає вкрай актуальним для України, де війна на сьогоднішній день перебуває в активній фазі і служить критичним тригером для рішучих дій на різних рівнях - від державного до місцевого. Важливо розуміти, як стратегії інклюзивного розвитку можуть бути адаптовані та застосовані в умовах війни в Україні та як можна використати цей досвід для вдосконалення власних підходів до підтримки інклюзивності в своїх містах, незважаючи на виклики, які створює війна.

Внаслідок повномасштабного російського нападу в 2022 році, українські міста постраждали від великих руйнувань. Такого цілеспрямованого обстрілу міста Європи не переживали з часів Другої світової війни. Окупанти знищують житлові об'єкти разом з їх мешканцями, медичні установи, школи, важливі інфраструктурні об'єкти, історичні будівлі, пам'ятки, релігійні споруди і підприємства. Збитки, завдані українським містам, сягають сотень мільярдів гривень, але є також невідновні втрати - це людські життя. *"Руйнування міст у перебігу збройних конфліктів чинить значний деструктивний вплив на атаковану спільноту, яка вважає місто своїм. Це унеможливорює або істотно ускладнює відтворення спільноти, підважує сталість її існування. Для аналізу такого впливу інструментарієм соціології, політології та політичної філософії слугує поняття «урбіцид»"* [52].

Урбіцид є терміном, що використовується для опису систематичного знищення міст та їх інфраструктури та походить від латинського слова "urbs", що означає "місто", та "-cide", що означає "вбивство" та буквально перекладається як "вбивство міста" [182].

Цей термін часто використовується в контексті війни, коли міста стають цілями атак, і як результат, цілі спільноти та їх інфраструктура знищуються, що не тільки призводить до втрати життя та великих матеріальних збитків, але й

може мати довгострокові психологічні наслідки для жителів, які втрачають свої домівки, звичний спосіб життя та коло спілкування.

Російська агресія проти українських міст не обмежується лише бажанням знищити велику кількість інфраструктурних об'єктів чи населення (та, відповідно, можливості зруйнувати економічний потенціал і людські ресурси противника). Перш за все, це відгук на роль міст як важливих центрів політичного, освітнього та культурного життя української громади. Міста виступають як вузли розвитку і впровадження новітніх технологій, осередки освіти. Вони відіграють важливу символічну роль, та є насичені "місцями пам'яті" [52].

Експерткиня Національного інституту стратегічних досліджень Ольга Михайлова виокремлює *три сценарії урбіциду*, які, починаючи з 2014 року, росія реалізовує в Україні [52]: *Донецький сценарій* включає терор, пропаганду, нестабільність статусу, економічний спад, та вивезення населення в рф. Цей сценарій був активований в Херсоні, Бердянську та інших окупованих містах під час навали 2022 року. *Маріупольський сценарій* – з живим щитом і немотивованими злочинами, неможливістю або ускладненням евакуації, впроваджується в містах лінії зіткнення. *Харківський сценарій* - з урбіцидом через перманентні обстріли та вплив на психо-емоційний стан мешканців міста, використовується, коли місто не може бути захоплене, як у Нікополі, Миколаєві та Запоріжжі. Однак, завдяки діям влади та громадянського суспільства, наслідки цього сценарію не є критичними.

Професор Костянтин Мезенцев зазначає [29]: «Говорячи про відбудову міст, ми чомусь одразу думаємо про будинки. Це важливо, але зараз маємо думати і про інфраструктуру, робочі місця і навіть про пам'ять. Важливо мислити на кількох рівнях одночасно, якщо хочемо повернути людей додому. Чи зручні будуть їхні міста? Де вони працюватимуть? Як їм комунікувати з тими, хто

пережив удома окупацію чи інші драматичні досвіди? Як увічнювати пам'ять про трагедії?»

Після перемоги нашу країну очікує багаторічний процес відбудови, оновлення та реабілітації. Інклюзивний та безбар'єрний розвиток міст в Україні був домінантним у формуванні стратегій розвитку ще до початку повномасштабного вторгнення. Однак зараз під час перманентних обстрілів, руйнувань та скалічених фізично та морально людей, інклюзивний розвиток та побудова інклюзивного міста має вирішальне значення та потребує системного підходу, який зосереджується не тільки на фізичній відбудові інфраструктури, але й на соціальній віднові громади. Відновлення міста повинно бути зосереджено в першу чергу на людях та їх потребах, забезпечуючи рівний доступ до основних послуг, ресурсів та можливостей для всіх громадян, що в свою чергу означає залучення всіх груп населення в процес відновлення, включаючи найвразливіші. А також - підтримку соціальних мереж, що зміцнюють взаємодію між людьми та сприяють створенню більш стійких і згуртованих громад та створення на державному та місцевому рівнях умов для повернення додому українців, що були змушені покинути свої міста або країну. Все це є важливою частиною побудови інклюзивного міста, яке може не тільки відновитися після конфлікту, але і процвітати в умовах постійних соціальних та економічних змін.

Війна за незалежність Хорватії є, можливо, найбільш близьким до української ситуації кейсом, а місто Вуковар в свій час стало сумнозвісним прикладом урбіциду, якого зазнають міста України.

Як частина Югославії, Хорватія відчувала наслідки комуністичної епохи протягом тривалого часу. Під час конфлікту, біля 20% території Хорватії були окуповані ворожими військами, а цивільна інфраструктура та житлові будівлі стали головними цілями для обстрілів і бомбардувань. Завдяки успішному відновленню після війни, Хорватія досягла вимог для вступу до ЄС і стала його

членом у 2013 році, а також входить до ООН та НАТО. Враховуючи ряд спільних обставин, необхідно проаналізувати успіх та набуті уроки від післявоєнного відновлення Хорватії [64].

Варто зазначити, що не дивлячись на видимі успіхи, через понад двадцять років після війни за незалежність в Хорватії, багато спільнот продовжують сильно відчувати наслідки соціальної ізоляції та економічних втрат, що є характерними для регіонів, які пережили війну. Для боротьби з поширеною соціальною, економічною та політичною маргіналізацією біженців, які повернулися додому, меншин, ветеранів та економічно обмежених жінок, була розроблена спеціальна програма. Їхня ізоляція серйозно загрожує мирному співіснуванню та стабільному поверненню, а також може призвести до поділу Хорватії на "дві" країни: одну - відносно багату, яскраву та орієнтовану на Європу; іншу - місце проживання бідних, позбавлених прав і відчужених [136].

Тому для нас є важливим визначити як негативний, так і позитивний досвід у поствоєнному *інклюзивному відновленні міст* Республіки Хорватія для України.

У 2004 році, зокрема у червні, Хорватію було офіційно визнано кандидатом на вступ до Європейського Союзу (ЄС) Європейською комісією (ЄК). Знаходячись на Балканах, Хорватія була включена до Програми співтовариства допомоги у відновленні, розвитку та стабілізації (CARDS). CARDS відповідала за координацію допомоги від ЄС, підтримку участі країн у стабілізації та асоціюванні з ЄС, реалізацію стратегічного підходу до допомоги країнам, допомогу у поверненні біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО), та надання потрібних навичок та ресурсів для впровадження, розробки та виконання економічної та соціальної політики, яка відповідає європейським стандартам [137], [64].

Одним із основних проектів з поствоєнного відновлення для Хорватії став Проект соціально-економічного відновлення Хорватії (CSERP) – це проект, який охоплює багато секторів і спрямований на підтримку соціально-економічного

прогресу на територіях Хорватії, які були пошкоджені внаслідок війни, відомих як "території особливого державного інтересу". Завдяки проекту були поліпшені умови життя сільських мешканців, включаючи власників постійного місця проживання, репатріантів, переселенців, представників меншин та нових поселенців, у 13 округах. Це було досягнуто за допомогою надання цільових грантів для підтримки малого та середнього бізнесу (МСБ), створення нових робочих місць та забезпечення додаткових джерел доходу, зменшення забруднених мінами територій, а також вирівнювання регіональних нерівностей між відсталими областями [138].

Проект включає в себе дві ключові частини: Інвестиції у громади та Інституційний розвиток на місцевому рівні. Третій елемент, менеджмент проекту, має сприяти виконанню основних складових за допомогою створення Фонду соціального та економічного відновлення (SERF).

Програма частини проекту CSERP – інвестиції у громаду включає три основні підкомпоненти: соціальна інклюзія, економічне відродження та інфраструктура малих громад.

Підкомпонент «Соціальна інклюзія» (SI) спрямований на покращення доступу до програм соціального розвитку на рівні громади для осіб, які постраждали від війни на територіях особливої державної опіки. Через досягнення:

- збільшення участі бенефіціарів у розробці та реалізації цих програм через консультації та публічні форуми;
- посилення залучення громадянського суспільства (НУО та громадських організацій) до програм надання послуг соціального залучення;
- розвиток партнерства між місцевою владою, громадянським суспільством та громадою;

- зміцнення спроможності місцевого самоврядування просувати програми соціального розвитку відповідно до пріоритетів системи та більш ефективного розподілу ресурсів.

Розробка субкомпонента "SI" базується на кількох інтегрованих підходах до соціального розвитку, щоб допомогти уряду Хорватії у вирішенні питань соціального розвитку, соціальної згуртованості та примирення громад. Він доповнює, а не дублює зусилля в рамках загальнодержавної та місцевої стратегії соціального захисту та програми надання соціальних послуг, яку очолює Міністерство праці та соціального захисту населення [137].

Вимоги Європейського Союзу до регіонального розвитку та реінтеграції біженців відкривають шляхи до соціальної єдності. CSERP використовує це, надаючи стимули для згуртованості та інклюзії постраждалих від війни та маргіналізованих груп [135].

CSERP було успішно завершено 31 грудня 2010 року, досягнувши своєї мети - підтримки економічного та соціального відродження територій, що постраждали від війни, а саме - успішне завершення 427 субпроектів, включаючи 125 з соціальної інтеграції, 67 малої громадської інфраструктури та 211 для підтримки МСП, ремесел та кооперативів. Щодо інклюзії, завдяки проекту CSERP було досягнуто наступне [138]:

- створено 1341 нове робоче місце та отримано 11 мільйонів євро додаткового доходу від МСП, ремісничої діяльності та кооперативів завдяки грантам;

- 763 жінкам було надано допомогу у працевлаштуванні;

- 12,2 км² сільськогосподарських угідь розміновано, що дозволяє людям безпечно користуватися своєю землею;

- збільшення доступності до освітніх, послуг зайнятості та соціальних послуг для людей з обмеженими можливостями, етнічних меншин, біженців та інтернованих осіб;

- підтримка економічного відновлення: допомога людям, які були найбільше постраждали від соціально-економічних ускладнень, отримати підтримку та необхідні навички для знаходження роботи або створення власного бізнесу через гранти та податкові пільги;

- сприяння соціальній інтеграції: сприяння зміцненню соціальної згуртованості шляхом підтримки інтеграції різних груп населення у громадське життя;

- проект сприяв поліпшенню життєвих умов місцевого населення шляхом розвитку інфраструктури, включаючи доступ до житла, освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг.

Загалом, проект CSERP є значним внеском у підвищення рівня інклюзії в Хорватії, враховуючи потреби різних груп населення.

Відповідно до даних проєкту, у 2011 році від його реалізації отримали вигоду понад 84 000 осіб, з них 51 106 були визнані особами з вразливих груп населення, включаючи жінок і дітей, інвалідів, літніх людей та безробітних.

Важливо відзначити, що попит на фінансування субпроєктів значно перевищував наявні ресурси, з можливістю профінансувати лише кожному сьому заявку на підпроєкти малої інфраструктури громад [138].

Щодо реконструкції будинків, які були пошкоджені або зруйновані під час війни, то вона була в своїй більшості успішною. Було проведено реконструкцію понад 126 тис. будинків, з яких понад 123 тис. було повністю відбудовано. Комунальні та соціальні заклади по всій країні отримали фінансування на післявоєнний ремонт, в тому числі було відремонтовано 342 пошкоджених шкіл. Проте, станом на лютий 2006 року, понад три тисячі

заявок на реконструкцію все ще чекали на рішення Міністерства розвитку. Однією з причин була *складна бюрократична процедура*. Запит на надання допомоги з адміністративної одиниці розглядалася лише Міністерством у Загребі, а не місцевими установами, що суттєво затягувало процес прийняття рішення. За законом про відбудову, потерпілі не могли заповнити форму самостійно, це мав робити місцевий чиновник. Така складна процедура призвела до того, що форм було заповнено суттєво менше, а люди намагалися власним коштом та силами відбудувати зруйноване житло. Також були повідомлення про те, що у даних формах чиновники часто занижували фактичні масштаби руйнувань [135].

Значущою для післявоєнного інклюзивного відновлення та розвитку для Хорватії стала спільна програма ООН «Закриття глави: Соціальна інтеграція та трансформація конфліктів у постраждалих від війни районах Хорватії», яка діяла з 2009 по 2011 рік [136].

Хоча відбудова не була прямою метою програми, відновлення інфраструктури в постраждалих районах стало одним з її результатів під егідою ООН. Програма була спрямована на виявлення та рішення основних причин соціальної та економічної деградації районів, щоб більше залучити громадян до обговорення та участі в суспільних та політичних процесах. План відновлення життя та економіки на спустошених територіях полягав у зміцненні місцевого самоврядування та стимулюванні економічного розвитку. Програма була під строгим наглядом національного уряду, з іноземними донорами, що надавали фінансування, проте розподіл коштів на це відбувався через центральний уряд [64].

При визначенні проектів, які мають спільні потреби та інтереси, програму з "відбудови" мирного життя було інтегровано в місцеві системи, які забезпечують соціальні послуги, освітні програми, забезпечення громадського порядку, правосуддя та створюють робочі місця та було спрямовано на допомогу

найбільш вразливим групам, які потребують додаткового захисту та уваги від держави: репатріантів, які зіткнулися з інституційними та персональними бар'єрами у процесі реінтеграції; жінок, які стикаються з насильством, відчуженням та структурним безробіттям; ветеранів війни, які дуже часто перебувають в соціальній ізоляції через ряд факторів (інвалідність, ПТСР тощо); а також дітей та молоді, які піддаються ризику стати жертвами насильства. Координацію на всіх рівнях здійснював віце-прем'єр-міністр, відповідальний за безпеку та регіональний розвиток [136].

Результатами даної програми, які зосереджені на інклюзивному соціальному розвитку та відновленні були наступні [177]:

- *завдяки Планам безпеки громади (Safe-Community Plans) було досягнуто покращення інтеграції громади, забезпечення безпеки та соціальної єдності.* Розроблені місцевими Радами із запобігання злочинності 10 планів Safe-Community були націлені на загальні проблемні питання щодо можливостей організації безпечного середовища для дозвілля молоді та на ремонті громадських центрів. А також були особливо зосереджені на вразливих групах груп, які потребують захисту та найбільше підпадають можливості бути виключеними з соціального життя;

- *програма значною мірою спрямована на питання гендерної рівності,* активно підтримуючи відповідні законодавчі основи, національні стратегії та ключові проекти, орієнтовані на жінок, які знаходяться в умовах високого ризику бідності та насильства, зокрема тих, хто проживає в сільських районах з низьким рівнем освіти, а також тих, хто проживає в зонах колишніх військових дій;

- *під егідою Віце-прем'єр-міністра було здійснено формування координаційної структури для розвитку регіонів, постраждалих від війни, та вирішення проблеми насильства.* Це передбачає наявність офісів, відомих як "Підтримка свідкам і потерпілим" (WVS), що функціонують у чотирьох

окружних судах (Загреб, Задар, Осіек і Вуковар), при цьому два нові офіси були відкриті у додаткових судах (Сісак і Карловац). Значне зростання осіб, які отримали допомогу стало можливим завдяки всеохоплюючій інформаційній кампанії;

- *допомога у забезпеченні фундаментальних прав осіб, які повертаються (репатріантів, ВПО, біженців):* задоволено 71% запитів на безоплатну правову допомогу;

- *удосконалення навичок місцевого населення у формуванні та впровадженні "Безпечних планів громади" за підтримки Поліції громадського порядку:* плани були розроблені в рамках місцевих рад з протидії злочинності та були орієнтовані на питання безпеки дорожнього руху, просвітницькі програми щодо попередження зловживання алкоголем; забезпечення можливостей для дозвілля та створення безпечного середовища для молоді;

- *спільна програма ООН також забезпечила підтримку значній кількості репатріантів, жінок, молоді та ветеранів війни, створивши можливості для зайнятості та розвитку бізнес-проектів.* Наприклад, 50 кооперативів, асоціацій та сімейних господарств вдосконалили свої бізнес-процеси та отримали доступ до ринку шляхом впровадження таких заходів, як: оцінка потреб у навчанні сімейних ферм; професійне навчання; 8 навчальних семінарів з впровадження підходу ЄС "Лідер" до розвитку сільськогосподарських районів; а також радіопрограми в районі Врховіна для осіб, що повернулися, щоб поділитися інформацією про можливості навчання та працевлаштування.

Незважаючи на відносно короткий термін реалізації, спільна програма ООН "Croatia: Closing the Chapter: Social Inclusion and Conflict Transformation in War-Affected Areas of Croatia" мала як успіхи, так і недоліки, які варто враховувати Україні, переймаючи поствоєнний досвід відновлення.

Одним з можливих недоліків є недостатній рівень інклюзії та участі усіх зацікавлених сторін, включаючи різні групи суспільства, у плануванні та впровадженні програм чи її елементів. Це може призвести до того, що потреби деяких груп можуть бути не враховані або недостатньо враховані [170].

Щоб вирішити цю проблему, Україні необхідно розробити і впровадити стратегії, які сприятимуть більшій інклюзії та участі усіх зацікавлених сторін при плануванні та впровадженні подібних програм відновлення та розвитку. Запропоноване рішення може включати:

- проведення консультацій з різними групами суспільства для забезпечення відображення їх потреб та інтересів (зустрічі та форуми обговорень, опитування та анкетування, використання соціальних медіа для зв'язку з різними групами суспільства);

- розробку механізмів для забезпечення постійної участі вразливих груп протягом усього циклу програми, включаючи етапи планування, впровадження, проміжної та кінцевої оцінки (використання в т.ч. онлайн-платформ для співпраці та управління проектами, збору та аналізу даних та комунікацій (Trello, Asana, Monday.com дозволяють створювати проекти, назначати завдання та слідкувати за прогресом; Google Analytics, Tableau, Microsoft Power BI дозволяють аналізувати дані та отримувати цінні висновки; Google Forms, SurveyMonkey, Typeform дозволяють збирати відгуки та вимірювати потреби та задоволеність учасників тощо));

- проведення регулярного моніторингу та оцінки, щоб виявляти та реагувати на потреби груп, які можуть бути недостатньо представлені або враховані (Створення системи моніторингу та оцінки: визначення ключових показників, що відображають потреби даних груп; використання інструментів для збору даних, напр. Google Forms для збору відгуків, використання інструментів для аналізу та візуалізації даних; регулярне проведення

моніторингу та оцінки - регулярні періодичні перегляди показників та даних зібраних з опитувань; реагування на виявлені потреби - визначення стратегії та дій у відповідь на виявлені потреби; забезпечення зворотного зв'язку та оцінки змін у потребах груп);

- залучення незалежних експертів або організацій для перевірки рівня інклюзії та участі допоможе забезпечити розуміння того, чи відповідають програми інклюзивного розвитку та поствоєнного відновлення реальним потребам різних груп суспільства (При залученні незалежних експертів або організацій важливо забезпечити конфіденційність і безпеку даних, з якими вони будуть працювати).

Також варто зазначити, що координація між різними організаціями та структурами може бути складною, особливо в умовах поствоєнного відновлення, коли ресурси є обмеженими, а потреби – великими [170].

Вирішення проблеми ускладненої координації між різними організаціями та структурами в Україні, особливо в умовах поствоєнного відновлення, може включати створення централізованого органу координації, який буде відповідальним за гармонізацію дій, ефективний розподіл ресурсів та обмін інформацією між усіма зацікавленими сторонами.

Однак, у даного рішення є і недоліки: ризик бюрократії, відсутність гнучкості в реагуванні на місцеві потреби, ризик відчуження деяких груп суспільства, які можуть бути недостатньо представлені в централізованому органі.

Варто зазначити, що в травні (15.05.2023 року) між представниками української та хорватської сторін відбулася значима зустріч щодо обміну досвідом ефективного правосуддя за воєнні злочини [44]: «Україна зацікавлена в адаптації досвіду Хорватії у питаннях протистояння зовнішній воєнній агресії, повоєнного врегулювання та реінтеграції окупованих територій у сфері

європейської та євроатлантичної інтеграції та дослідженні хорватського досвіду проведення роботи із захисниками, які повернулися з війни, їх реінтеграції у цивільне життя».

Аналізуючи досвід Хорватії у відновленні міст після війни та його значення для України, варто зазначити наступні інклюзивні практики.

1. Реінтеграція ветеранів у соціальне життя. Згідно з поточною ситуацією в Україні, досвід Хорватії у інклюзивній підтримці та реінтеграції ветеранів є надзвичайно важливим. Оборонна війна (1991-1995 роки) за незалежність та територіальну цілісність, стала наслідком створення великої ветеранської спільноти, викликом для якої стало повернення до звичайного мирного життя, в багатьох випадках – це зміна професійної діяльності в тому числі через інвалідність. Багато колишніх військових прагнули стати підприємцями, користуючись життєвим досвідом, отриманим під час війни, для реалізації власного бізнесу.

Варто зазначити, що (на державному рівні) до підтримки становлення ветеранів як підприємців, хорвати йшли досить повільно через хибну модель бачення того, що успішними бізнесменами можуть бути тільки особи з хорошою економічною освітою або ті, що походили із сімей підприємців. Ключову роль у розвитку ветеранського бізнесу на той час відіграло профільне Міністерство у справах ветеранів Хорватії [128].

У 2015 році було започатковано нову ініціативу з надання підтримки та можливостей ветеранам, які хочуть відкрити власний бізнес. Ця інноваційна програма черпала натхнення з хорватського Закону про ветеранів війни та їхніх сімей (статті 154-156), який був спрямований на сприяння розвитку підприємств, що належать ветеранам, і сприяння розширенню економічних можливостей у цій громаді. Щоб втілити це бачення в життя, були створені спеціалізовані бізнес-групи, відомі як оборонні соціально-трудова кооперативи.

Ці унікальні кооперативи в основному складаються з ветеранів, які з честю служили своїй країні, осіб, які стали інвалідами внаслідок війни, та їх сімей. Об'єднуючи свої навички, досвід і ресурси, ці кооперативні організації прагнуть створити сприятливе середовище для підприємницької діяльності для осіб, пов'язаних з участю у війні.

Створення оборонних соціально-трудоових кооперативів значно спростило процес для ветеранів, які прагнуть відкрити бізнес, надаючи їм важливі рекомендації та допомогу на кожному кроці. *Визнаючи різноманітні потреби, що випливають із різних джерел у ветеранській спільноті, ці кооперативи пропонують індивідуальні послуги підтримки, такі як програми наставництва, доступ до фінансових ресурсів, спеціально призначених для підприємницької діяльності ветеранів, можливості спілкування з однодумцями в подібних обставинах та навчальні семінари, зосереджені на розвитку основних ділових навичок.*

Крім суто практичних переваг, кооперативи також служать безцінною платформою для підтримки соціальних відносин між товаришами по службі. Спільний досвід військової служби сприяє створенню атмосфери, в якій учасники можуть знайти розраду в розумінні труднощів один одного, водночас надаючи підтримку під час подолання значних психологічних перешкод [187].

Отже, підтримка урядом Хорватії ветеранів націлена головним чином на:

- соціальну інтеграцію та абілітацію ветеранів;
- відновлення фізичного та психічного здоров'я;
- інтеграцію осіб з обмеженими можливостями та безробітних у економічну діяльність.

Крім того, з 2004 року в Хорватії діє «Програма професійного навчання та працевлаштування хорватських ветеранів і дітей загиблих, зниклих безвісти або ув'язнених», яка створила освітню основу для розвитку кооперативів ветеранів.

Для хорватських ветеранських кооперативів постійно здійснюються різноманітні освітні та розвиваючі проекти. Відтоді, як ці ініціативи були запроваджені, кількість хорватських кооперативів значно зросла. З десяти зареєстрованих у 2004 році, їх кількість збільшилася до більш ніж 550 у 2014 році [25]. Це вказує на позитивний досвід та користь від впровадження даних заходів.

2. Інклюзивне відновлення міст. Цінний досвід Хорватії у повоєнній відбудові може бути надзвичайно корисним для України. Після війни Хорватія розпочала широкомасштабний процес реконструкції, який включав відновлення фізичної інфраструктури, сприяння соціальній єдності та внесок в економічний розвиток. Переживши урбіцид, Хорватія усвідомила важливість не лише відновлення своїх міст, а й реабілітації суспільства в цілому. Цей комплексний підхід до реконструкції передбачав усунення не лише видимих ознак руйнувань, залишених війною, але й «заліковування глибоких ран», завданих громадам.

Ключові елементи цього досвіду включають інклюзивну реабілітацію міст та реінтеграцію окупованих територій за допомогою європейських та євроатлантичних інтеграційних зусиль у Хорватії. Наголошуючи на інклюзивності та інтеграції, Хорватія змогла ефективно відбудувати свої міста, сприяючи згуртованості суспільства та зміцнюючи регіональну стабільність.

Проблеми відновлення зруйнованого майна та подолання внутрішнього розколу в суспільстві на основі національної чи мовної дискримінації, особливо у випадку України, де такі поділи були нав'язані росією, вимагають всебічного дослідження та оцінки досвіду Хорватії. Шлях Хорватії до подолання подібних перешкод може запропонувати цінну інформацію про можливості внутрішнього примирення та розбудови сильної згуртованої нації.

Спираючись на історію успіху Хорватії у постконфліктному відновленні, Україна могла б отримати значну користь, ухваливши подібні стратегії. Віддаючи

пріоритет відновленню фізичної інфраструктури поряд з ініціативами соціального залучення, Україна може створити середовище, сприятливе для сталого розвитку.

Крім того, інтеграція європейських цінностей та приєднання до євроатлантичних інституцій забезпечать Україні доступ до ресурсів, досвіду та підтримки, необхідних для успішної реконструкції. Вивчення досвіду Хорватії в цьому відношенні допомогло б Україні впоратися з проблемами, пов'язаними з відновленням після конфлікту, водночас налагоджуючи тісніші зв'язки з Європою.

Підсумовуючи, варто сказати, що набуті знання Хорватії, отримані під час післявоєнної реконструкції, є значним ресурсом для процесу відновлення України. Застосовуючи цілісний підхід, який охоплює як фізичне відновлення, так і оздоровлення суспільства, одночасно використовуючи можливості для міжнародної інтеграції, Україна може згенерувати власний успішний шлях інклюзивного відновлення, відповідно до ситуації. Заохочуючи діалог, сприяючи інклюзивності та інвестуючи в програми, які сприяють взаєморозумінню між різними групами суспільства, Україна може забезпечити більш стійкий процес відновлення.

Вивчення підходу Хорватії до боротьби з внутрішніми розбіжностями, що ґрунтуються на національній або мовній дискримінації, проллє світло на потенційні методи сприяння єдності та інклюзивності в суспільствах, які борються з глибокими конфліктами. Вивчаючи їхній досвід сприяння діалогу, заохочення культурного обміну та впровадження політики, спрямованої на зменшення дискримінаційної практики, можна отримати цінні уроки, які можуть допомогти іншим націям, які прагнуть подолати суспільні розбіжності.

Отже, серед *позитивного досвіду* відбудови можна вважати:

1. Інклюзивність: Хорватія демонструвала інклюзивний підхід до відновлення, активно залучаючи місцеві громади до процесу. Це допомогло забезпечити, що відновлення відповідало потребам місцевого населення та сприяло соціальній когезії.

2. Європейська інтеграція: відновлення також було тісно пов'язане з процесом європейської інтеграції Хорватії, що забезпечило доступ до фінансування та підтримки ЄС.

Негативний досвід:

1. Нерівність: Процес відновлення, однак, також виявив кілька проблем. Незважаючи на інклюзивний підхід, нерівність між різними регіонами Хорватії залишається проблемою.

2. Маргіналізація: Деякі вразливі групи, зокрема меншини та ветерани, були довгий час маргіналізовані під час процесу відновлення.

3. Бюрократичні бар'єри у випадку відбудови зруйнованого чи пошкодженого майна.

У контексті України, досвід Хорватії може надати важливі уроки. Позитивні аспекти, такі як інклюзивність та європейська інтеграція, можуть служити моделлю для України. Однак, Україні також варто зважати на негативні наслідки, щоб запобігти подібним проблемам у своєму власному процесі відновлення.

3.2. Комплексний механізм публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста

Зважаючи на актуальність впровадження концепції «Інклюзивне місто» в сучасних умовах, а також забезпечення доступності, комфорту, рівності та уникнення дискримінації усіх жителів міст, виникає потреба у перегляді публічно-управлінських підходів щодо формування та реалізації публічної політики розвитку інклюзивних міст, що в свою чергу, обумовлює необхідність

пошуку відповідних механізмів та інструментів, спрямованих на сприяння рівності та доступності у містах.

Одним із ключових механізмів є розробка комплексної політики, яка надає пріоритет інклюзивності на всіх рівнях. Це передбачає тісну співпрацю між державними установами, громадськими організаціями та зацікавленими сторонами для визначення конкретних потреб і проблем, з якими стикаються різні маргіналізовані групи в місті. Розуміючи унікальні обставини кожного конкретного кейсу, політики можуть адаптувати стратегії для усунення таких перешкод, як обмежений доступ до освіти, відмінності в охороні здоров'я, неінклюзивні варіанти громадського транспорту або дискримінаційні практики.

Іншим важливим аспектом є сприяння соціальній згуртованості через ініціативи залучення громади до прийняття рішень. Побудова міцних стосунків між різними спільнотами створює відчуття приналежності, одночасно сприяючи взаємній повазі та розумінню серед мешканців.

Інфраструктура відіграє надзвичайно важливу роль у створенні інклюзивного міського середовища. Впровадження принципів універсального дизайну гарантує, що будівлі будуть доступні для людей з обмеженими можливостями або проблемами мобільності, покращення тротуарів та громадських місць гарантує безпечне пересування для всіх, а вдосконалення систем громадського транспорту сприяє рівному доступу до можливостей працевлаштування в усьому місті, що в свою чергу, сприяє зменшенню бідності серед населення.

Варто зазначити, що система соціально-економічних показників дозволяє об'єктивно оцінити покращення умов життя територіальної громади. З іншого боку, суб'єктивна оцінка базується на особистому відчутті комфорту кожного члена в громаді [28].

Для формування стратегії інклюзивного міста вкрай важливо враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Об'єктивні фактори оцінки

передбачають кількісні статистичні дані, які можуть вимірювати прогрес у таких сферах, як освіта, можливості працевлаштування, доступ до медичної допомоги та розвиток інфраструктури. Дані показники допомагають визначити прогалини та сфери, які потребують цілеспрямованого втручання.

Однак не менш важливо брати до уваги суб'єктивний досвід і сприйняття окремих людей у спільноті. Це включає врахування таких факторів, як відчуття безпеки, комфорту, причетності та загального задоволення якістю життя. Суб'єктивні фактори оцінки вловлюють нюанси, які не можуть бути охоплені лише числовими даними.

Поєднуючи як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори оцінки у створенні стратегії інклюзивного міста, суб'єкти публічно-управлінських рішень можуть забезпечити повне розуміння потреб і прагнень усіх членів громади. Цей цілісний підхід дає змогу вирішувати системні проблеми, а також сприяти відчуттю благополуччя та інклюзивності серед мешканців.

Крім того, збір інформації від різних зацікавлених сторін за допомогою консультацій, опитувань або фокус-груп може допомогти отримати цінну інформацію щодо визначення конкретних областей, які потребують покращення, або потенційних перешкод, з якими стикаються маргіналізовані групи суспільства. Активно залучаючи різні голоси до процесів прийняття рішень щодо міського планування чи ініціатив щодо розподілу ресурсів, міста можуть надати громадам можливість формувати політику, яка справді відображатиме їхні потреби.

Хоча планування розвитку міст в Україні не є новим явищем, до 1998 року воно здебільшого було короткостроковим та фокусувалося на обмеженій території. З 1998 року, завдяки міжнародній технічній допомозі (Канади, США, країн ЄС, ПРООН і Ради Європи), в Україні було реалізовано проекти, що сприяють стратегічному плануванню розвитку міст. Це збільшило зацікавленість та участь громад в процесі планування та спонукало до пошуку ресурсів для підвищення спільного добробуту. Стратегічне планування регіонального

розвитку в Україні стало особливо актуальним у контексті децентралізації влади та реформ державного управління. Ці зміни забезпечують передачу повноважень та фінансових ресурсів для розвитку територій від центрального до місцевого рівня, звідки випливає необхідність вдосконалення методології та інструментів стратегічного планування, як на національному, так і на локальному рівнях [28].

Згідно з даними Світового банку про стратегію створення та розвитку Інклюзивних міст [24], для створення інклюзивних міст потрібно розробити інноваційні та багатогранні заходи (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Напрями стратегії створення та розвитку Інклюзивних міст [24]

Напря́м <i>1</i>	Характеристика <i>2</i>
Прийняття багатосекторальних рішень для багатовимірної проблеми	Об'єднує просторові, соціальні та економічні стратегії. Це включає доступ до землі, інфраструктури та житла, соціальну інтеграцію маргіналізованих груп, соціально-орієнтований розвиток, запобігання злочинності, створення робочих місць, освітні та економічні можливості для бідних та доступ до фінансів, наприклад, кредитування.
Необхідність поєднати "профілактичні" підходи для прогнозування майбутнього зростання з «лікувальними» рішеннями	Наприклад, модернізація існуючого житлового фонду
Чітка послідовність, встановлення пріоритетів та збільшення обсягу інвестицій	Незважаючи на рекомендований багатогранний інтегрований підхід до створення інклюзивного середовища, потрібне також послідовне втручання та регулювання масштабів відповідно до контексту та пріоритетів
Використання потенціалу спільнот як каталізатора інклюзії	Місцеві спільноти ідеально підходять для планування та встановлення пріоритетів відповідно до своїх потреб. З огляду на успіх підходів, орієнтованих на громаду, участь спільнот у плануванні, втручанні та підтримці міського розвитку вважається ключовим фактором успіху
Зміцнення місцевих спроможностей	Побудова інклюзивних міст залежить від ефективності місцевих органів, які підтримуються вищими рівнями уряду та міжнародними організаціями. Необхідно забезпечити місцеві органи влади політичною підтримкою, делегованими повноваженнями, потрібними інструментами та достатніми ресурсами для реалізації інклюзії в містах

Продовження табл. 3.3

1	2
Розвиток партнерських відносин	Світовий банк сприяє взаємодії експертів з різних секторів. Так, взаємодія з Міжнародною фінансовою корпорацією (The International Finance Corporation) та приватним сектором доповнює державні ініціативи. Партнерство з організаціями, що працюють з місцевими громадами, дозволяє краще зрозуміти потреби даних громад і гарантувати, що співпраця буде ефективною та продуктивною, з урахуванням специфіки конкретного запиту

Враховуючи рекомендації Світового банку щодо формування стратегії створення та розвитку Інклюзивних міст, доцільно сформуванати перелік заходів, що сприятимуть впровадженню даних рекомендацій та стануть основою формування та реалізації публічної політики щодо розвитку інклюзивних міст (табл. 3.4).

Таким чином, реалізуючи дані рекомендації, суб'єкти публічного управління та адміністрування загалом та місцеві органи влади, зокрема, матимуть змогу більш ефективно підтримувати розвиток інклюзивних міст в Україні.

Створення інклюзивних міст є викликом у сучасному світі, особливо, для країн, що розвиваються, та вимагає розробки інноваційних та багатогранних заходів. Це включає в себе не тільки фізичну перебудову міського середовища, але й розробку нових стратегій та підходів до управління містом, які акцентують важливість включення всіх груп населення у соціальне життя.

Сучасні міста стикаються з рядом викликів, включаючи нерівність, сегрегацію та виключення деяких груп населення. Щоб вирішити ці проблеми, потрібно застосувати нові підходи, які зосереджуються на створенні більш інклюзивних, доступних та сталих громад.

Одним із способів досягнення цього є використання даних та науково-обґрунтованих методів у плануванні та реалізації стратегій розвитку міст. Наприклад, Світовий банк надає рекомендації та ресурси, які можуть допомогти органам місцевої влади та стейкхолдерам краще зрозуміти, які фактори впливають на інклюзивність у їхніх громадах, та розробити ефективні заходи для їх врахування.

Таблиця 3.4

Комплексний механізм публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста

<u>1. Прийняття багатосекторальних рішень для багатовимірної проблеми</u> <i>проекткування такого заходу для розвитку інклюзивних міст в Україні вимагатиме врахування конкретних місцевих умов та викликів</i>				
<u>Варіанти:</u> <i>повинні бути адаптованими до специфічних умов кожного населеного пункту України, враховуючи їх унікальні виклики та можливості</i>				
<u>1. Просторові стратегії</u>	<u>2. Соціальна інтеграція</u>	<u>3. Економічні стратегії</u>	<u>4. Запобігання злочинності</u>	<u>5. Співпраця з місцевими організаціями</u>
розробка просторових планів, які передбачають інклюзивність, враховуючи потреби маргіналізованих груп таких як створення доступного житла та інфраструктури	реалізація програм, спрямованих на залучення маргіналізованих груп до громадського життя, зокрема через освіту та забезпечення рівних можливостей	створення робочих місць та надання економічних можливостей для бідних, включаючи доступ до кредитування для підтримки малого та середнього бізнесу	впровадження програми з превентивних заходів, щоб знизити рівень злочинності та покращити безпеку громад	створення партнерства з місцевими організаціями для забезпечення підтримки та додаткових ресурсів, необхідних для реалізації інклюзивних ініціатив.
<u>2. Необхідність поєднати «профілактичні» підходи для прогнозування майбутнього зростання з "лікувальними" рішеннями</u>				
<u>Варіанти:</u> <i>мають бути інтегровані в загальну стратегію розвитку міст, яка включає участь місцевих громад, приватного сектору та урядових організацій</i>				
<u>1. Профілактичні підходи:</u>			<u>2. Лікувальні рішення:</u>	
розробка міського планування, яке передбачає потенційне майбутнє зростання і враховує потреби різних груп населення. Це включає прогнозування потреб у житлі, інфраструктурі, робочих місцях та соціальних послугах, згідно поточних та майбутніх потреб			проведення оцінки стану існуючого житлового фонду та інфраструктури з метою їх модернізації, що включає ремонт та реконструкцію старих будинків, покращення утилітарної (практично застосованої) інфраструктури та створення більш ефективних транспортних систем	

Продовження табл. 3.4

3. Чітка послідовність, встановлення пріоритетів та збільшення обсягу інвестицій			
Етапи впровадження:			
<i>мають бути враховані в процесі планування та впровадження будь-якої стратегії, спрямованої на розвиток інклюзивних міст в Україні</i>			
<u>1. Встановлення пріоритетів:</u>	<u>2. Планування послідовних втручань:</u>	<u>3. Мобілізація ресурсів:</u>	<u>4. Регулювання масштабу:</u>
визначення ключових потреб та викликів міста, що вимагають термінового рішення, наприклад, доступ до житла, освіти, здоров'я та роботи	розробка плану дій, в якому окреслюється послідовність втручань, що враховують пріоритети та особливості міста	підвищення рівня інвестицій за допомогою залучення додаткових ресурсів від уряду, приватного сектору та міжнародних донорів	необхідність змін масштабу втручань в залежності від їх ефективності та змінюваного контексту
4. Використання потенціалу спільнот як каталізатора інклюзії			
Етапи:			
<i>планування та організації використання потенціалу спільнот як каталізатора інклюзії в Україні</i>			
<u>1. Організація спільнот:</u>	<u>2. Розробка плану дій:</u>	<u>3. Втручання та підтримка:</u>	
місцеві спільноти мають бути зорієнтовані на планування та встановлення пріоритетів відповідно до своїх потреб. Це може бути досягнуто через регулярні зустрічі для обговорення, де кожен член спільноти матиме можливість висловити свої погляди та потреби	після визначення потреб спільноти, наступним кроком буде розробка плану дій. Цей план має включати конкретні кроки, які спільнота має зробити для досягнення своїх цілей.	громада повинна мати змогу втручатися в процеси міського розвитку та отримувати необхідну підтримку від місцевих владних структур.	
5. Зміцнення місцевих спроможностей			
Варіанти:			
<u>1. Політична підтримка:</u>	<u>2. Делегування повноважень:</u>	<u>3. Надання інструментів та ресурсів:</u>	
одним з перших кроків є забезпечення політичної підтримки місцевих органів влади, що включає в себе підтримку від центрального уряду та міжнародних організацій	для створення інклюзивних міст та ефективного управління ними, місцевим органам влади необхідно мати достатні повноваження: мати право приймати рішення та впроваджувати політики, які відповідають потребам місцевих мешканців	місцеві органи влади повинні мати доступ до необхідних інструментів та ресурсів для реалізації інклюзії в містах, що включає фінансові ресурси, технології, освіту тощо	

Продовження табл. 3.4

<u>6. Розвиток партнерських відносин</u>		
<u>Варіанти:</u>		
<u>1. Багатогранний підхід</u>	<u>2. Співпраця з Міжнародними фінансовими організаціями та приватним сектором</u>	<u>3. Партнерство з організаціями, що працюють з місцевими громадами</u>
співпраця численних внутрішніх та зовнішніх партнерів, зокрема уряд, приватний сектор, неприбуткові організації, дослідницькі установи та громадськість.	співпраця з Міжнародною фінансовою корпорацією та приватним сектором може доповнити державні ініціативи, що включає спільні проекти, інвестиції або навчальні програми.	співпраця із суб'єктами, які активно співпрацюють з місцевими громадами дозволить ідентифікувати потреби громадян та сфери для ініціатив від спільноти, що включає взаємодію з неприбутковими організаціями, освітніми установами, релігійними групами тощо

За допомогою цих інструментів та ресурсів можна розробити механізми, які враховують різні аспекти життя в місті - від фізичної інфраструктури до соціальних послуг. Це, в свою чергу, допоможе створити більш інклюзивні міста, які відповідають потребам всіх їх жителів.

Таким чином, створення інклюзивного міста майбутнього вимагає від нас не тільки використання нових технологій та інновацій, але й застосування глибокого, науково-обґрунтованого розуміння потреб громади та динаміки міського життя.

Публічне управління сталим розвитком інклюзивного міста є багаторівневим та багатовекторним, що вимагає особливого обґрунтування. Зважаючи на вище визначені підходи до розвитку інклюзії в Україні та світі, необхідна розробка та впровадження відповідних стратегій на центральному державному рівні або змістовних сегментів галузевих стратегій (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Формалізація напрямів державної політики розвитку інклюзивних міст на центральному рівні

Розвиток інклюзивних міст в Україні <i>обумовлено причинами:</i>				
<i>різноманітність населення</i>	<i>соціальна справедливість</i>	<i>законодавчі вимоги</i>	<i>економічні вигоди</i>	<i>наслідки війни</i>
НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНИХ МІСТ				
Інклюзивне місто – Інклюзивне суспільство:				
<i>1. Інклюзивна економіка</i>	<i>2. Інклюзивна освіта</i>	<i>3. Інклюзивна урбанізація</i>	<i>4. Інклюзивне житло</i>	<i>5. Інклюзивні інвестиції</i>
<i>6. Інклюзивна інфраструктура</i>		<i>7. Інклюзивне прийняття рішень</i>		
Формалізація через нормотворчі документи, які потребують				
<i>внесення змін</i>			<i>розробки</i>	
<i>Національної економічної стратегії на період до 2030 року</i>	<i>Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки</i>		<i>Стратегії урбанізації України на 2024-2034 роки</i>	
<i>Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки</i>	<i>Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки</i>		<i>Стратегії сталого розвитку України до 2030 року</i>	

Ці кроки мають бути пов'язані з доповненням: «Національної економічної стратегії на період до 2030 року» [73], «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні

на 2022-2032 роки» [78], «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [72], «Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки» [77], а також розробкою «Стратегії урбанізації України на 2024-2034 роки» і «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» (з урахування запропонованих в п. 1.3 отриманих через екстраполяцію інклюзивності на сферу сталого розвитку суспільства, наукових пропозицій). Їх реалізація дозволить досягти найбільшої ефективності та результативності публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст України.

Для забезпечення реалізації запропонованого комплексного механізму публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста, є необхідність посилення відповідного законодавства, зокрема:

- внесення змін до державних будівельних норм, що стосуються:
  - а) безбар'єрного доступу до закладів освіти, закладів охорони здоров'я та інших закладів, що реалізують адміністративні послуги та соціальну політику;
  - б) посилення вимог до доступності закладів, що займаються торгівлею товарами та реалізують послуги різних видів;
  - в) посилити норми до будівництва нових багатоквартирних будинків, для забезпечення безперешкодного доступу;

- внести зміни до державних ліцензійних вимог закладів вищої та передвищої освіти, які стосуватимуться реалізації освітніх програм для різного кола осіб з обмеженими можливостями. При затвердженні Умов прийому передбачати вимоги до закладів вищої та передвищої освіти, які стосуватимуться переліку освітніх програм в, якому зазначити можливість її реалізації для осіб з особливими потребами;

- забезпечити державну підтримку наукових досліджень щодо розвитку інклюзивних міст інклюзивних міст, а також можливість спільного фінансування як з державного та міського бюджетів так і з зовнішніх джерел, зокрема міжнародних грантів, коштів юридичних та фізичних осіб;

- передбачати дотаційну підтримку міст, які реалізують стратегії інклюзивного міста;

- забезпечити державну підтримку з реалізації культурно-просвітницьких заходів, зокрема: випуск художніх та документальних кінострічок, художньої та науково популярної літератури та інше;

- здійснити сукупність організаційних заходів, які стосуються підтримки розвитку інклюзивності в містах.

Таким чином, на основі проведеного дослідження обґрунтовано складові комплексного механізму публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст, що передбачає: по-перше, прийняття багатосекторальних рішень для багатовимірної проблеми; по-друге, сукупність профілактичних та лікувальних заходів для прогнозування майбутнього зростання; по-третє, інструменти встановлення пріоритетів та збільшення обсягу інвестицій; по-четверте, використання потенціалу спільнот як каталізатора інклюзії; по-п'яте, зміцнення місцевих спроможностей; по-шосте, розвиток партнерських відносин. Запропоновано порядок формалізації напрямів державної політики розвитку інклюзивних міст на центральному рівні та напрями розвитку сучасних стратегій. Визначено комплекс заходів з удосконалення публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста.

Висновки до розділу 3

У процесі дослідження, було проаналізовано зарубіжний досвід впровадження стратегії інклюзивного міста для можливої адаптації успішних практик в Україні, що спонукало до наступних висновків:

1. Виділено важливість, запропонованого в грудні 2000 року Європейською Радою в Ніцці підходу до вирішення проблеми бідності та соціальної ізоляції, які актуальні і зараз та є базою для політики урядів країн Європи щодо інклюзії, які включають чотири основні цілі: сприяти активній зайнятості та доступу до ресурсів, прав, товарів і послуг для всіх; вжити превентивних заходів для запобігання ризикам ексклюзії; надавати допомогу найбільш вразливим; залучити до цього процесу всі відповідні органи, що включає в себе набір політичних рекомендацій, які можуть бути адаптовані для вирішення цих критичних проблем і в Україні та вимагати додаткового аналізу і адаптації до місцевих умов. Проаналізовано складові Індексу процвітання та інклюзії міст, відомий як PICSА (The Prosperity & Inclusion City Seal and Awards): процвітання, соціальну інтеграцію та просторову інклюзію, найбільш детально на прикладі міста Відень, що увійшов в першу трійку рейтингу. Процвітання: Відень вважається одним з найбільш процвітаючих міст Європи, що проявляється в його сильній економіці. Соціальна інтеграція: місто має розгалужену систему соціального захисту, яка включає систему громадського житла, допомогу у працевлаштуванні, інтеграцію мігрантів, особливий акцент на сприянні гендерній рівності та допомогу особам з інвалідністю, програми допомоги учням, студентам та ін. Просторова інклюзія: щодо просторової інклюзії, Відень використовує планування міста як інструмент для забезпечення рівного доступу до міської інфраструктури та служб, акцентовано на гендерному міському плануванні та виділено основні кроки та ініціативи з його реалізації (одним з

найважливіших, орієнтований на гендер, став Frauen-Werk-Stadt («Місто роботи жінок»). Варто зазначити, що дані елементи переплітаються та доповнюють один одного для створення цілісної картини інклюзивного процвітання міста.

2. Розглянуто місто Копенгаген яке володіє багатолітнім досвідом у розробці екологічних та житлових рішень та посідає передові позиції у світових рейтингах комфортності життя. Визначено, що Копенгаген обирає підхід до містобудування, де "зелені рішення" супроводжуються економічним зростанням, створенням робочих місць та підвищенням якості життя, що сприяє інклюзивності. Відновлення міста, його зростаюча економіка, стійкість до змін клімату та інклюзивність були здійснені завдяки продуманій стратегії розвитку. Визначено пріоритетні напрямки запозичення досвіду побудови інклюзивних міст для України: 1. Пріоритет здоров'я: профілактичні заходи з охорони психологічного та психіатричного здоров'я, де запропоновано кроки до створення такої підтримки на державному рівні, шляхом розширення доступу до цифрових послуг з надання спеціалізованої підтримки; створення державної програми психіатричної допомоги, шляхом залучення інвестицій, модернізацію послуг та більшу доступність для віддалених громад. 2. Заохочення здорового способу життя, шляхом просування велосипедного транспорту як основного способу пересування, що сприяє здоров'ю громадян, зменшує забруднення та поліпшує якість життя. Визначено можливі кроки для України для реалізації даного напрямку: формулювання нової транспортної політики; - програми освіти та підвищення обізнаності. А також вказано на недоліки та перепони в їх реалізації: недостатній бюджет, законодавчі перешкоди; соціальне сприйняття; безпека.

3. Визначено та проаналізовано роль міста Мельбурн як інклюзивного міста, яке займає третє місце у світі за комфортом, перше місце у списку "Найбільш дружніх міст світу" та – четверту сходинку в світі як найкраще

студентське місто. Зазначено ключові заходи для України, на які варто звернути увагу для отримання статусу найкращого студентського міста: покращення якості освіти; інвестиції в інфраструктуру; забезпечення доступності та інклюзивності; привабливість для іноземних студентів; підтримка студентського життя. Визначено кінцеву вигоду для створення в Україні міст, привабливих для студентів: - сприяння культурному обміну та глобальній інтеграції; - економічний ріст, - покращення освітньої системи та інфраструктури; - сприяння інклюзивності; покращення репутації країни на міжнародній арені. Окреслено етапи адаптації підходів інклюзивної стратегії Мельбурна до України: 1. Організації, послуги, програми та місця для всіх (рекомендації для України: - створення умов для різноманітності та інклюзивності в організаціях; - надання послуг, які відповідають потребам різноманітних спільнот; - створення доступної інформації та оповіщень; - визнання переваг інклюзивного лідерства); 2. Стале та справедливе відновлення (рекомендації для України: - збереження історичної спадщини; - співпраця з різними стейкхолдерами; - використання наукових доказів для адаптації підходів; - зміцнення стійкості громад); 3. Уповноважені, дієві громади (рекомендації для України: - змога людей визначати та керувати місцевими потребами та змінами в місті та країні).

4. Проаналізовано повоєнне інклюзивне відновлення міст Хорватії, застосовано поняття «урбіциду», яке мало місце як в українських містах, так і в містах Хорватії, зокрема у місті Вуковар. Проаналізовано державні програми щодо інклюзивного відновлення міст. Визначено ключові тези проєкції позитивного та негативного досвіду на Україну.

ВИСНОВКИ

Враховуючи стрімке розповсюдження глобального тренду урбанізації, який супроводжується нерівностями та ексклюзивією, питання інклюзивної урбанізації та соціальної відчуженості набуває все більшої актуальності. У дослідженні запропоновано вирішення важливої проблеми сучасності, що зосереджується на обґрунтуванні теоретичних основ та методичних положень в сфері розбудови та удосконалення публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста. На підставі науково-теоретичних засад і практичних результатів, отриманих у ході дослідження, були сформульовано відповідні висновки.

1. Створення інклюзивних міст на тлі реформування місцевого самоврядування на засадах інклюзії є основоположним для забезпечення справедливого та сталого міського розвитку. Така діяльність не можлива без науково обґрунтованого підґрунтя, що охоплює всі напрями публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста. На вирішення цього завдання в дисертації розроблено первинні засади вказаного напрямку публічного управління у вигляді понятійного апарату, зокрема. «інклюзивне місто» - це відповідна адміністративно-територіальна одиниця, що згідно конституційного права країни ідентифікується як місто, яка являє собою складну безбар'єрну систему, що охоплює соціальний, політичний, культурний, економічний, екологічний, безпековий та інші сегменти життя сучасного суспільства, об'єднані ідеями цінності, рівності, унікальності, правомочності та причетності кожного індивідуума на тлі розбудови громадянського суспільства; «інклюзивне місто майбутнього» - безпечне та

комфортне для життя місце, де кожен житель відчуває причетність, де всі голоси враховуються, і де кожен має рівні можливості та права для успіху та благополуччя із збереженням ресурсного потенціалу для майбутніх поколінь; «сталий розвиток інклюзивного міста» - систематичний керований розвиток інклюзивного міста, спрямований на збереження та розвиток економічного, соціального та екологічного ресурсного потенціалу такого міста для майбутніх поколінь; «публічне управління сталим розвитком інклюзивного міста» - керуюча, цілеспрямована, суцільна та системна діяльність органів державної та місцевої влади, інституцій громадянського суспільства, а також членів територіальної громади такого міста, повністю або частково спрямовану на досягнення та підтримку сталого розвитку вказаної адміністративно-територіальної одиниці. Запропонований підхід забезпечує урахування трендів та тенденцій розвитку суспільства в цілому та державного управління зокрема у стратегічній перспективі. Застосування сформованої первинної термінології дослідження дозволило набути подальшому дослідженню чіткої векторності, адресності та ідентифікаційності в часі та просторі.

2. Акцентовано на важливості соціальної інклюзії та ексклюзії в плануванні інклюзивного міста, опрацьовано їх взаємозв'язок та ідентифіковано причини соціальної ексклюзії, а також її вплив на розвиток суспільства в міському середовищі. Вказано на критерії, які впливають на створення інклюзивного міста з точки зору публічного управління. Обґрунтовано необхідність та причини побудови інклюзивних міст в Україні та наголошено на важливості забезпечення інклюзії у всіх сферах життя громадян. Запропоновано кроки для побудови плану інклюзивного міста, який включає: 1. Аналіз потреб; 2. Визначення візії та сценаріїв розвитку; 3. Розробка стратегії інклюзивного міста; 4. Реалізація стратегії; 5. Моніторинг та оцінка; 6. Корекція згідно проведеної оцінки. Обґрунтовано важливість впровадження соціальних ініціатив для створення

інклюзивного середовища, включаючи такі напрями, як: спільні громадські простори, соціальне підприємництво, освітні програми, технологічні інновації, кооперативи, та медичні послуги. Доведено, що ефективно функціонуючі інклюзивні міста можливі за спільних зусиль держави, громадянського суспільства, громад та інших зацікавлених сторін. Відзначено важливість ролі уряду у сприянні соціальному залученню через формування відповідної політики та наголошено на важливості законодавчого регулювання, фінансової підтримки та організаційних заходів з боку уряду для забезпечення ефективного виконання принципів і цілей, визначених у плані "Інклюзивне місто". Для ефективного управління сталим розвитком інклюзивного міста, визначено роль інклюзії в Глобальних цілях сталого розвитку та Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та сформовано оновлене бачення останніх через фокус міської інклюзивності.

3. Міська мобільність є критичним елементом для соціального та економічного розвитку міст, тому важливо забезпечити рівний доступ для всіх громадян до транспортних послуг та інфраструктури. "Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року" - ключовий інструмент для досягнення даної мети. Оцінка Національної стратегії надає важливу інформацію для політичних рішень, що сприятимуть сталій мобільності та створенню безбар'єрного простору. Дослідження забезпечило ідентифікацію проблем, з якими стикаються вразливі групи при доступі до транспорту та шляхи їх вирішення. У ході дослідження, здійснено оцінку «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» в розрізі забезпечення Цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад» Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна 2030» та підкреслено її важливість для сучасних реалій у створенні інклюзивних міст України. Розглянуто та обґрунтовано роль «Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні на період до

2030 року» в розрізі забезпечення досягнення Стратегічної цілі 4. "Забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах", визначеної в «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року». Ідентифіковано основні індикатори забезпечення Стратегічної цілі 4, яка безпосередньо перетинається із концепцією інклюзивного розвитку міст та населених пунктів. Національна стратегія важлива для розвитку міст і громад в Україні та включає ряд ініціатив та політичних рішень, які забезпечують доступність і участь у житті суспільства для всіх людей. Це важливий крок у створенні інклюзивного суспільства. Визначена важливість сталої міської мобільності для створення безбар'єрного простору в контексті Національної стратегії. Обґрунтовано *вплив урбанізації на міську мобільність; вплив міської мобільності на урбанізацію; та акцентовано на важливості сталої міської мобільності як рішення проблем інклюзивної урбанізації*. Наведено авторське бачення терміну «стала міська мобільність» із зазначенням можливості вирішення специфічних проблем, пов'язаних з інклюзивною урбанізацією. Відповідно до проведеного аналізу, виявлено, що важливими складовими Національної стратегії є різноманітні ініціативи та політичні рішення, орієнтовані на гарантування доступу та участі для всіх. Це становить важливий крок у створенні інклюзивного суспільства в Україні. Було визначено ключові виклики інклюзивної урбанізації та методи їх вирішення за допомогою стійкої міської мобільності. Також акцентовано на значенні ролі державного управління у підтримці сталої міської мобільності та інклюзивної урбанізації.

4. У сучасному суспільстві, розуміння та впровадження плану інклюзивного міста є ключовими для поліпшення місцевого управління. Надання рівних можливостей, доступу, участі та справедливості для всіх жителів міста, включаючи тих, хто має специфічні потреби, є складним та важливим завданням. В контексті вищевказаного досліджено та оцінено стратегії розвитку найбільших

міст України в фокусній увазі інклюзії з акцентуванням на визначенні потреб різних груп людей, особливо тих, хто є вразливими з метою розробки планів, щоб задовольнити їх потреби. Відзначено надзвичайний вплив Міжнародної допомоги та її важливість для створення ефективних планів розвитку для українських міст, особливо для тих, які постраждали від війни. Окреслено найбільш пріоритетні стратегії розвитку міст, основою яких стали стратегії розвитку найбільших міст та обласних центрів України. Досліджено сприяння регіональних центрів у забезпеченні досягнення соціально-економічної рівності та безбар'єрності, а також визначено сфери роботи місцевого управління під час планування та реалізації стратегії щодо інклюзивності. Обґрунтовано необхідність впровадження додаткових заходів в різних секторах і сферах стратегій розвитку для сприяння інклюзії.

5. В світлі постійної урбанізації та визначення стратегій розвитку міст, умотивовано необхідність проведення детального аналізу потенційного впливу цих процесів на соціальну інтеграцію. Відзначається, що багато зарубіжних міст успішно застосували процес урбанізації для підвищення соціальної інклюзії, що, в свою чергу, зробило їх лідерами у сфері якості життя. В дослідженні було розглянуто, як інші країни використовують стратегію інклюзивного міста, щоб зрозуміти, які практики можна впровадити в Україні. Акцентовано увагу на підході, який Європейська Рада запропонувала у 2000 році в Ніцці, щоб боротися з бідністю і соціальною ізоляцією. Ці проблеми досі актуальні, і цей підхід став основою для політики інклюзії в європейських країнах. Також було проаналізовано деталі Індексу процвітання та інклюзії міст (PICSA), зокрема на прикладі Відня. Це місто відоме своєю сильною економікою і системою соціального захисту, що включає доступне житло, підтримку роботи, інтеграцію мігрантів, гендерну рівність, допомогу інвалідам і навчальні програми. Розглянуто досвід Копенгагена, який славиться своїми інклюзивними

екологічними та житловими рішеннями та прагне до "зеленого" містобудування, сприяючи економічному зростанню, створенню робочих місць та покращенню якості життя, що сприяє інклюзивності. Розглянуто приклад міста Мельбурн, який відомий як інклюзивне місто та займає високі місця в рейтингах комфорту, дружності та привабливості для студентів. Проаналізовано досвід Хорватії щодо повоєнного відбудови міст на прикладі міста Вуковар, який може бути корисним для України. Проаналізовано державні програми щодо інклюзивного відновлення міст та визначено ключові тези проєкції позитивного та негативного досвіду на Україну. Запропонований інтегральний підхід допоможе згладити військові наслідки, спричинені війною росії проти України на урбанізованих територіях, що в свою чергу, підтримає їх інклюзивний розвиток та сприятиме сталому розвитку, стимулюючи відновлення, модернізацію країни та привнесення змін до соціальної політики. А також допоможе Україні стати процвітаючою, високорозвиненою європейською державою, де кожен громадянин відчуває себе повноцінним учасником суспільства.

6. На основі проведеного дослідження обґрунтовано складові комплексного механізму публічного управління сталим розвитком інклюзивних міст, що передбачає: по-перше, прийняття багато секторальних рішень для багатовимірної проблеми; по-друге, сукупність профілактичних та лікувальних заходів для прогнозування майбутнього зростання; по-третє, інструменти встановлення пріоритетів та збільшення обсягу інвестицій; по-четверте, використання потенціалу спільнот як каталізатора інклюзії; по-п'яте, зміцнення місцевих спроможностей; по-шосте, розвиток партнерських відносин. Запропоновано порядок формалізації напрямів державної політики розвитку інклюзивних міст на центральному рівні та напрями розвитку сучасних стратегії. Визначено комплекс заходів з удосконалення публічного управління сталим розвитком інклюзивного міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Д.С., Дика О.С., Сергієнко І.Г. Механізм формування професійної етики в системі державного управління: специфіка та проблематика. Вісник ЖДТУ. Серія «Економіка, управління та адміністрування». 2019. № 1(87). С. 169-173. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/163274/162764>.
2. Ахромкін Є. М., Кучменко В. О., Заблодська Д. В. Оцінка прозорості та відкритості українських міст. Часопис економічних реформ. 2022. № 3(47). С. 6–13
3. Бакалова Л. Структурно-функціональна типологія міст як ефективний інструмент управління розвитком міста. Управління сучасним містом. 2007. № 1-12 (25-28). С. 181-191.
4. Бойко-Бойчук О.В. Місто. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / [Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін.]. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. Т. 5: Територіальне управління / [наук.-ред. колегія : О.Ю. Амосов (співголова), О.С. Ігнатенко (співголова) та ін.; за ред. О.Ю. Амосова, О.С. Ігнатенка, А.О. Кузнецова]. 408 с. С. 177.
5. Бородкін Ф.М. Інклюзивна робота з особами похилого та старечого віку в місті Маріуполі. Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XX підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. КВ. С. 298.
6. Васильєва Н.В., Приліпко С.М. Доступність інфраструктури громадського транспорту для маломобільних груп населення: аналіз зарубіжного досвіду. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 11.

7. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історії урбаністики. Український історичний журнал. 2004. №3. С. 21-37.
8. Войчук М.В. Етимологія поняття «економічна інклюзія» в контексті циклічного розвитку економіки. Інноваційна економіка. 2021. № 3-4. С. 28-33.
9. Все про професію UI/UX дизайнера. URL: <https://dan-it.com.ua/uk/blog/vse-pro-profesiju-ui-ux-dizajnera/>
10. Голубович І.В., Тихомірова Ф.А. Від інклюзивного міста – до інклюзивного суспільства. URL: <https://onmedu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/06/GolubovichTihomirova.pdf>
11. Дейнеко Л.В., Ципліцька О.О. Промисловий розвиток у забезпеченні регіональної інклюзії. Економічний вісник університету. 2021. Вип. 49. С. 59-70.: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2021_49_10
12. Дем'янюк А.В. Сучасні підходи до забезпечення сталого розвитку територій в Україні. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/181.pdf
13. Державне управління : підручник : у 2 т. / НАДУ при Президентіві України; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
14. Державне управління в Україні: навчальний посібник / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. К. : Вид-во ТОВ «СОМИ», 1999. 265 с.
15. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади/за заг. ред. Н. Р. Нижник. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 164 с.
16. Державне управління: навч. посіб. А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко ; за ред. А. Мельник. К.: Знання-Прес, 2003. 343 с.
17. Державне управління: Словник-довідник / За заг. ред.. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
18. Довідник безбар'єрності в межах Конвенції про права осіб з інвалідністю. URL: <https://bf.in.ua/components/inclusion/>

19. Драган І.В., Драган І.О. Розвиток кадрового потенціалу як завдання державної антикризової політики в умовах динамічного зовнішнього середовища. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Випуск 4. С.18-22

20. Дригола К.В. Хлівіцька А.В. Зелена економіка як основа досягнення глобальних цілей сталого розвитку
URL: https://www.researchgate.net/profile/Kristina-Dryhola/publication/355796304_Zelena_ekonomika_ak_osnova_dosagnenna_globalnih_cilej_stalogo_rozvitku/links/617ef0560be8ec17a9544280/Zelena-ekonomika-ak-osnova-dosagnenna-globalnih-cilej-stalogo-rozvitku.pdf

21. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/13704/1/%D0%94%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%9E.pdf>

22. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

23. Інклюзивна політика. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/inklyuzivna-politika>

24. Інклюзивні міста. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/inclusive-cities#2>

25. Інструменти та практики державної підтримки ветеранського бізнесу в Республіці Хорватія. Аналітична довідка. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/tools-and-practices-of-state-support-for-veteran-business-in-the-republic-of-croatia/>

26. Інтеркультурна стратегія м. Одеси на 2022-2024 роки. URL: https://omr.gov.ua/images/File/DODATKI_2022/MEJDUNAR_SOTR/strat_odessa.pdf
27. Кагановська Т.Є. Поняття та зміст державного управління. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2009. № 2. С. 73–81.
28. Кейс-стаді Розробка стратегій розвитку міст в Україні: інструкція та огляд практик. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/530/PLEDDG_strategic_planning.pdf
29. Ковард М., Мезенцев К. «Урбіцид – це «вбивство міста». Форм і видів цього явища, на жаль, існує чимало». Перший текст серії про відбудову України: «Відновлення. Розмови про майбутнє під час війни» URL: https://lb.ua/culture/2022/12/25/540194_martin_kovard_kostyantyn_mezentsev.html
30. Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025 рр. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/strategy-of-lviv>
31. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
32. Концепція інтегрованого розвитку м. Житомира до 2030 року. URL: <https://2030.zhitomir.ua/archives/zhytomyr2030/konczepczyia-integrovanogo-rozvytku-mista>
33. Концепція інтегрованого розвитку міста Полтава 2030. URL: https://city2030.org.ua/sites/default/files/documents/Poltava%202030%20FINAL_new1-compressed_0.pdf
34. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України: монографія. Харків: Видавництво харРІДУ НАДУ “Магістр”, 2006. 220 с.

35. Ксендзук В.В. Діяльність міжнародної організації з міграції в контексті розвитку соціальної політики в Україні. Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. / голова редкол. А. М. Колот. 2016. № 1(11). С. 168-174

36. Ксендзук В.В., Власюк Т.О., Сергієнко І.Г. Оцінка впливу наслідків війни на розвиток зовнішньої торгівлі товарами на урбанізованих територіях України. Економіка, управління та адміністрування. 2023, №3(105). С.51–58. URL:

<https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8288/7%20%d0%9a%d1%81%d0%b5%d0%bd%d0%b4%d0%b7%d1%83%d0%ba.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

37. Ксендзук В.В., Войціцька К.М., Орел В.Р., Сергієнко І.Г. Публічне управління містом в контексті інклюзивного розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1554>.

38. Кучменко В.О. Конструкт удосконалення механізму управління транспортною системою міста (розділ 3) / Удосконалення механізму управління транспортною системою міста: колективна монографія / Є.М. Ахромкін, І.О. Хорошилова, В.О. Кучменко. Х.:ФОП Бровін О.В., 2019. 256 с.

39. Ладонько Л.С., Орлова Н.С., Чечель А.О., Мірко Н.В., Калінько І.В. Фінансування державних та місцевих програм і проектів в Україні та Польщі. Financial and credit activity: problems of theory and practice. Vol 1, No 36 (2021) P. 58-67. URL: <http://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/3228>

40. МакГранахан Г., Шенсул Д., і Сінгх Г. Інклюзивна урбанізація: чи можна реалізувати Порядок денний до 2030 року без неї? Навколишнє середовище та урбанізація. 2016. № 28(1). С. 13–34. URL: <https://doi.org/10.1177/0956247815627522>

41. Малиновський В.Я. Державне управління. К.: Атіка, 2003. 576 с.

42. Мережа креативних міст. URL: <https://en.unesco.org/creative-cities/>

43. Міненко М.А. Публічне управління: теорія та методологія: монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 404 с.
44. Міністерство юстиції. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/horvatiya-ta-ukraina-obminyalisyua-dosvidom-efektivnogo-pravosuddya-za-voenni-zlochini>
45. Місто // Словник української мови: у 20 т. К. : Наукова думка, 2010-2022. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=51673&page=1645>
46. Міські цільові програми розвитку. URL: <https://omr.gov.ua/ua/open-city/programs/>
47. Набатова О.О. Соціальні інновації: поняття, види, суб'єкти. URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/3-58-66.pdf>
48. Найкраще студентське місто Австралії. URL: <https://www.studymelbourne.vic.gov.au/choose-melbourne/australias-best-student-city>
49. Національна асамблея людей з інвалідністю України. URL: <https://naiu.org.ua/page/1/?s=інклюзія>
50. Національна доповідь: Цілі Сталого Розвитку: Україна 2030. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>
51. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text>
52. Національний інститут стратегічних досліджень: Урбіцид – стратегія російських окупантів в російсько-українській війні, – жовтень 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupantiv-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyni>
53. Оксентюк С.О. Поняття державного управління. Актуальні задачі сучасних технологій: матеріали VII Міжнародної науково-технічної конференції

молодих учених та студентів (м. Тернопіль, 28-29 листопада 2018 р.). Тернопіль, 2018. URL:

http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/27672/2/VII_AZST_2018v3_Oksentyuk_S_O-Conceptofpublicadministration_213.pdf

54. Орлова Н.С. Мірко Н.В. Публічні механізми реалізації соціальної політики України в умовах сталого розвитку Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 21. 108–113. URL:

<https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2388/2424>

55. Орлова Н.С. Реалізація механізмів публічного управління на рівні регіонів та територіальних громад в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. №4.(електронне видання). 2023. URL:

<https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1394/1404>

56. Офіційний веб-сайт Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/32413.htm>

57. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. Державна служба статистики України, 2022. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

58. Офіційний веб-сайт Світового банку. Світовий банк, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>

59. Офіційний сайт The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). URL: <https://unece.org/housing>

60. Офіційний сайт ПРООН в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine>

61. Офіційний сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/>

62. Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: <https://documents-dds-nu.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>

63. Пилипишин В.П. Поняття та основні риси державного управління. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 10-14.
64. Післявоєнна відбудова Хорватії (авт. Софія Косаревиц). Центр Дністрянського. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-croatia>
65. Поручинський В., Міщук І. Наукові підходи до визначення поняття «місто». URL: <https://konfgeolutsk.wordpress.com/2017/04/05/наукові-підходи-до-визначення-понятт/>
66. Приліпко С. М. Публічне управління розвитком територій на основі реалізації проєктів державно-приватного партнерства на засадах сталого розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2.
67. Приліпко С.М., Валов О.В. Удосконалення організаційного механізму формування концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*. 2023. №6.
68. Приліпко С.М., Васильєва Н. В., Бойко О. П. Комунікативна стратегія територіальної громади як інструмент залучення громадян до місцевих процесів: компетентнісний і гендерний підходи. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 3. С. 86-92
69. Про адміністративно-територіальний устрій України: проект Закону України від 19.11.2012 № 11438. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF8TQ00A?an=20>
70. Про засади адміністративно-територіального устрою України: проект Закону України від 22.02.2018 р. № 8051. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63508
71. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T125207?_ga=2.29772351.1244639213.1701

969463-

120756672.1692723207#_gl=1*926392*_gcl_au*MTkzNDc0MzM1NS4xNzAxMTk0NDUz

72. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року №695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>

73. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року №179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text>

74. Про освіту: Закон України від від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

75. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T087500?an=1&ed=2015_06_30

76. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України від 28.07.2023 р. №3285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text>

77. Про схвалення Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року №831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-р#Text>

78. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року №286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р#Text>

79. Публічне управління = Public Administration : навч. посібник / А.В. Стасишин, Г.В. Капленко, Г.О. Комарницька та ін. ; [за заг. ред. А.В. Стасишина]. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 460 с.

80. Публічне управління інклюзивним розвитком міста. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/cd9063084444afb8197fc9aa56b9abdc.pdf>
81. Публічне управління та адміністрування : навчальний посібник / [А.О. Азарова, Л.М. Ткачук, Л.О. Нікіфорова та ін.]. Вінниця : ВНТУ, 2019. 181 с.
82. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене. Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2016. 608 с.
83. Публічне управління та адміністрування: вступ до спеціальності : навч. посіб. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 190 с.
84. Публічне управління та адміністрування: навч. посібник / Скидан О. В., Якобчук В.П., Дацій Н.В., Ходаківський Є.І. [та ін.] ; за заг. ред. О.В. Скидана. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. 705 с.
85. Публічне управління та адміністрування: навчальний посібник / А.О. Дегтяр, О.А. Дегтяр, Х.І. Калашнікова, М.К. Гнатенко. Харків: НАУ «ХАІ», 2021. 128 с.
86. Свірко С.В. Механізми державного управління бюджетною безпекою: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021. 436 с.
87. Свірко С.В., Власюк Т.О., Харченко О.А., Тростенюк Т.М. Інституціональні засади державного управління сталим розвитком урбанізованих територій. Економіка, управління та адміністрування. 2023. Вип. 2(104). С.168–179. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-168-179](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-168-179)
88. Свірко С.В., Власюк Т.О., Шевчук О.А., Супрунова І.В. Державно-приватне партнерство як інструмент інноваційного розвитку урбанізованих територій. Економіка, управління та адміністрування. 2023. Вип. 1(103). С. 118–127. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-1\(103\)-118-127](https://doi.org/10.26642/ema-2023-1(103)-118-127)

89. Сергієнко І. Якісна освіта як інвестиція в людський розвиток. Innovations of higher education of Ukraine and the EU in the modern information society: [Collection of Scientific Works / for general. ed. O. Rudenko, M. Zhytar]. Kyiv. 2021. pp. 148-151.

90. Сергієнко І.Г. Інклюзивна урбанізація та стала міська мобільність як інструменти реалізації «національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». Актуальні проблеми у сфері публічного управління. 2023. Том 34 (73) № 1. С. 197-202. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/35.pdf.

91. Сергієнко І.Г. Роль «соціальної інклюзії» та «соціальної ексклюзії» у створенні інклюзивного міста майбутнього в контексті державного управління. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. Вип. 33. С. 242-246. URL: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.33.45>.

92. Сергієнко І.Г. Соціальне включення та соціальне виключення: визначення та значення у сфері публічного управління. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 19 листопада 2019 р. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ». 2019. 368 с. С.110-112.

93. Сергієнко І.Г. Урбіцид та повоєнне інклюзивне відновлення міст: досвід Хорватії. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2023. № 4. С. 146–154. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/26.pdf.

94. Сергієнко Л.В. Державна політика гарантування безпеки урбанізованих територій: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2022. 432 с.

95. Сергієнко Л.В., Джумагельдієва Г.Д., Сергієнко І.Г. Механізм формування етичного кодексу в системі державного управління. Інвестиції:

практика та досвід. 2019. № 4. С. 125–129. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2019/21.pdf.

96. Система охорони здоров'я та Медичне страхування в Австрії. URL: <https://insurancetop.com/markets/36>

97. Сіройч З.С. Демографічні та соціально-економічні проблеми розвитку міських агломерацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Київ, 2009. URL: <http://dissertation.org.ua/080007/09szsd/>.

98. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби. URL: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vdpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi

99. Спеціальні можливості Microsoft 365. URL: <https://support.microsoft.com/uk-ua/accessibility>

100. Стала мобільність у громадах: рекомендації щодо відновлення. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/839/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D1%83_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%85.pdf

101. Стратегия экономического и социального развития Автономной Республики Крым на 2011 - 2020 годы. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KM100600?ed=2010_10_22

102. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакуленко В.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. К. : ТОВ «Софія-А». 2012. 88 с.

URL:http://despro.org.ua/media/articles/04_book_berdanova_vakulenko_ctrateg_chn_e_planuvann.pdf

103. Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/strategichni-ta-programni-dokumenti/plan-strategichnogo-rozvitku-mista-ternopolya-do-2025-roku/18938.html>

104. Стратегічний план розвитку Хмельницької міської територіальної громади на 2021-2025 роки. URL: https://khm.gov.ua/uk/development_strategy

105. Стратегічні цілі розвитку міста Луцька до 2030 року. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-stratehichnykh-tsilei-rozvytku-mista-lutska-do-2030-roku>

106. Стратегія Дніпра 2030. URL: https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/prezentaciya_strategii_dnipra_2030.pdf

107. Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року – Стратегія 3.0 . URL:<https://www.vmr.gov.ua/stratetiia>

108. Стратегія розвитку Донецької області до 2027 року. URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/strategy/strategiy2027/2020/20.03.2020/Strategy-2027.pdf>

109. Стратегія розвитку Кропивницької міської територіальної громади на період до 2030 року ("Кропивницький – 2030"). URL: http://kr-rada.gov.ua/site/uploads/files/Ekonomika/Strategia-2030/strategiya-rozv_gromadi-2030.pdf

110. Стратегія розвитку Луганської області на 2021-2027 роки. URL: loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf

111. Стратегія розвитку міста «Ужгород - 2030». URL: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/uzhgorod_final-Strategiya-Uzhgorod-2030.1pdf.pdf

112. Стратегія розвитку міста до 2020 року. URL: https://old.chernigiv-rada.gov.ua/filesstatic/rozvitok/Strategiya%202020_12-05-2017_10-31.pdf

113. Стратегія розвитку міста Запоріжжя до 2028 року. URL: https://zp.gov.ua/upload/content/o_1bvi15shg1mh9je61iooc13u7ae4.pdf

114. Стратегія розвитку міста Івано-Франківська на період до 2028 року. URL: <https://www.mvk.if.ua/uploads/files/44957-1.pdf>

115. Стратегія розвитку міста Києва до 2025 року (нова редакція). URL: <https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2017/7/28/Strategy2025new.pdf>

116. Стратегія розвитку міста Суми 2030 р. URL: https://smr.gov.ua/images/documents/Strategia/Strategia_Sumi_2030.pdf

117. Стратегія розвитку міста Харкова до 2030 року. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/index/strategya-rozvitku-xarkova/strategya-rozvitku-xarkova-2030.html>

118. Стратегія розвитку міста Черкаси до 2032 року. URL: <http://chmr.gov.ua/myrada/app/305092.pdf>

119. Стратегія розвитку Рівненської територіальної громади на період до 2027 року. URL: https://rivnerada.gov.ua/portal-files/portal/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83_%D0%A0%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B8_%D0%B4%D0%BE_2027_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83.pdf

120. Стратегія розвитку Рівного на період до 2040 року. URL: <http://investrv.org.ua/storage/web/source/1/1qW5AFOEdx0fdCRFWGH2bewRuFvlyK8x.pdf>

121. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0>

%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-

%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-

%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-

%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-

%D0%B4%D0%BE-2030-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83

122. Стрельнікова О.О., Єсіна Н.О. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі. Сучасне суспільство. 2019. № 1. С. 233-241.

123. У Житомирі обговорили концепцію розвитку Житомир 2030 «інклюзивне місто». URL: <https://zt-rada.gov.ua/?pages=1946>

124. Харченко Ю. П. Домогосподарства та їх роль в інституціоналізації регіонального простору на засадах інклюзії. Економіка, управління та адміністрування. № 2 (96). С. 3–8. [https://doi.org/10.26642/ema-2021-2\(96\)-3-8](https://doi.org/10.26642/ema-2021-2(96)-3-8)

125. Чернівці 2030: Інтегрована концепція розвитку міста. URL: <https://city.cv.ua/mt/strategia2030/strategiya-2030-71>

126. Шевлюга О.Г., Олефіренко О.М. Дослідження впливу технологічних інновацій на ринок технологій і розвиток підприємства. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 4(1). С. 38-44. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2011_4\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2011_4(1)_6).

127. Що таке Кооператив. URL: <https://www.coop-academy.com.ua/shcho-take-kooperatyv/>

128. Як підтримувати ветеранський бізнес: досвід Хорватії після Війни за незалежність / Олександр Левченко посол України в Хорватії та Боснії і Герцеговині у 2010-2017 роках. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/06/26/7298505/>

129. Як створити громадський простір: практичні рекомендації для громад. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/776/ULEAD_public.pdf

130. Austria Fact Sheet on Social Care & Support Services Sector for Persons with Disabilities. URL: https://www.easpd.eu/fileadmin/user_upload/Factsheets/EASPD-Austria_fact_sheet.pdf
131. Austrian Landlord and Tenant Act (Österreichisches Mietrechtsgesetz – MRG). URL: <https://www.wien.gv.at/english/living-working/housing/renting/tenancy-law.html>
132. City with a female face: how modern Vienna was shaped by women. URL: <https://www.theguardian.com/cities/2019/may/14/city-with-a-female-face-how-modern-vienna-was-shaped-by-women>
133. Copenhagen: resilience and liveability. Field Actions Science Reports [Online], Special Issue 18. 2018, Online since 15 December 2018, connection on 02 November 2023. URL: <http://journals.openedition.org/factsreports/4750>
134. Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf>
135. Croatia - Social and Economic Recovery Project (English). Washington, D.C. : World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/716751468770748946/Croatia-Social-and-Economic-Recovery-Project>
136. Croatia: Closing the Chapter: Social Inclusion and Conflict Transformation in War-Affected Areas of Croatia. URL: <http://www.mdgfund.org/node/699>
137. Croatia-Croatia Social and Economic Recovery Project. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/998481468770749877/pdf/multi0page.pdf>

138. Economic and social revitalization and reintegration of Croatia's war affected and disadvantaged areas. URL: <https://reliefweb.int/report/croatia/post-conflict-reconstruction>

139. EIU report: The Global Liveability Index 2023. URL: <https://eiu.com/n/campaigns/global-liveability-index-2023/>

140. Elias P. Inclusive City, Perspectives, Challenges, and Pathways. In: Leal Filho, W., Marisa Azul, A., Brandli, L., Gökçin Özuyar, P., Wall, T. (eds) Sustainable Cities and Communities. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals. Springer, Cham. 2020. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-95717-3_32

141. European Commission. Smart Cities. 2018. URL: https://ec.europa.eu/info/eu-regional-and-urban-development/topics/citiesand-urbandedevelopment/city-initiatives/smart-cities_en

142. Gaal K. Vienna's Pledge to the European Pillar of Social Rights Commitment to Principle 2 "Gender Equality". URL: https://inclusivecities4all.eu/wp-content/uploads/2019/10/Vienna_pledge.pdf

143. Gender Mainstreaming in Urban Planning and Urban Development. URL: <https://afakneswiah.org/wp-content/uploads/2020/10/b008358.pdf>

144. Global Infrastructure Hub. URL: <https://inclusiveinfra.gihub.org/>

145. Hatipoglu, Hatice Kalfaoglu. Understanding post-war social housing strategies of Vienna: a reference for the reproduction of current cities. Theory and Research in Architecture, Planning and Design. 2020: n. pag. Print

146. Healthcare Denmark. URL: <https://healthcaredenmark.dk/national-strongholds/population-health/>

147. Help build the future of Inclusive Housing. URL: <https://www.communitylivingbc.ca/wp-content/uploads/2018/03/Inclusive-Housing-Brochure-2016-web.pdf>

148. How Vienna designed a city for women. URL: <https://apolitical.co/solution-articles/en/vienna-designed-city-women>
149. Identifying social inclusion and exclusion. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/chapter1.pdf>
150. Ievdokymov V., Oliinyk O., Ksendzuk V., Sergiienko L. Circular Economy as an Alternative Environment Oriented Economic Concept for Ukraine. *Ekonomista*. 2018. Nr 3. pp. 347-352.
151. Inclusive Cities and Access to Land, Housing, and Services in Developing Countries. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/dcc84f2b-0f0a-5985-9fd5-ccf3dba9f78d/content>
152. Inclusive education. URL: <https://www.unicef.org/education/inclusive-education>
153. Inclusive growth. URL: <https://www.oecd.org/inclusive-growth/>
154. Inclusive Institutions for Sustainable Development. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/10792Chapter4_GSDR2016.pdf
155. Inclusive Melbourne strategy 2022–32 URL: <https://www.melbourne.vic.gov.au/SiteCollectionDocuments/inclusive-melbourne-strategy.pdf>
156. International strategy for the City of Copenhagen. URL: <https://international.kk.dk/sites/default/files/2021-09/%C3%98KF%20International%20strategi%20KK%20A4%20UK.pdf>
157. Joint report on social inclusion 2004. URL: https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf

158. Karen Bell, Mark Reed, The tree of participation: a new model for inclusive decision-making. *Community Development Journal*. Volume 57. Issue 4. October 2022. Pages 595–614. URL: <https://doi.org/10.1093/cdj/bsab018>

159. Kryshchanovych M., Dragan I., Grytsyshen D., Sergiienko L., Baranovska, T. The Public and Environmental Aspect of Restoring Sustainable Regional Development in the Face of the Negative Impact of Military Actions on the Territory of the Country. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2022. 15 17(5). pp. 1645-1651. URL: <https://www.iieta.org/download/file/fid/79350>

160. Ksendzuk V., Voitsitska K., Sergiienko I. Public Management of Socio-Economic Development of Inclusive Cities. Edited by: M. Dei, O. Rudenko, V. Lunov. *Association agreement: driving integrational changes*. Chicago: Accent Graphics Communications. 2020. 362 p., pp. 77-88.

161. Lobodina Z., Lopushniak H., Kizyma T., Lyvdar M. Інклюзивно орієнтоване бюджетування: теоретичні аспекти, передумови та необхідність запровадження в Україні. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. Vol. 2(33). pp. 463–472. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207201>

162. Naumenkova S.; Mishchenko S. Цифрова фінансова інклюзія: нові можливості для досягнення цілей сталого розвитку. 2021. 47. URL: https://efbm.org/wp-content/uploads/2021/10/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%95%D0%A22.pdf#page=47

163. No Prosperity Without Inclusion: A New Index For Cities. URL: <https://datadrivenlab.org/data/the-prosperity-inclusion-city-seal-and-award-picsa-ceremony/>

164. Positive discrimination. Oxford Dictionaries. Oxford University Press.
URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/positive-discrimination?q=positive+discrimination>

165. Principle 11 early childhood education and care. URL:
<https://inclusivecities4all.eu/wp-content/uploads/2020/06/Vienna-pledge-Principle-11.pdf>

166. Principle 19: Housing and assistance for the homeless. URL:
<https://inclusivecities4all.eu/wp-content/uploads/2020/06/Vienna-pledge-Principle-19.pdf>

167. Principle 20: Access to essential services. URL:
<https://inclusivecities4all.eu/wp-content/uploads/2021/06/Vienna-Pledge-3-Principle-20-EPSR-1.pdf>

168. QS Best Student Cities 2024. URL: <https://www.topuniversities.com/city-rankings>

169. Rawal N. Social Inclusion and Exclusion: A Review
URL: <https://www.cmi.no/file/?589>

170. Report on Final Evaluation of the MDG-F Programme Closing the Chapter: Social Inclusion and Conflict Transformation in War Affected Areas of Croatia. URL:
http://www.mdgfund.org/sites/default/files/Croatia%20-%20CPPB%20-%20Final%20Evaluation%20Report_0.pdf

171. Report: The Most Inclusive Cities. URL:
<https://www.usnews.com/news/cities/articles/2019-11-29/a-new-report-looks-at-the-most-inclusive-cities-in-the-world>

172. Resilient Cities. URL: <https://www.oecd.org/cfe/resilient-cities.htm>

173. Rohozian Y., Hrechana S., Kuzmenko O., Derzhak N., Kuchmenko V., Plietnov M. Sustainable Development Management of Local Territories in the Eastern

Ukraine in Conditions of Military Conflict: Identification Criteria. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol 9 №3. p. 425-442

174. Romanchuk K., Shymanska K., Ksendzuk V. Międzynarodowa migracja zarobkowa: polskie doświadczenia dla Ukrainy w kontekście integracji z Unią Europejską. *Studia i analizy europejskie*. Nr 16. Bydgoszcz, 2018. S. 33-44

175. Smart cities – Vocabulary. The British Standards Institution. URL: https://shop.bsigroup.com/upload/283870/PAS-180.pdf?_ga=2.163050740.911261013.1620307102-789889577.1620307099

176. Sustainable Cities Initiative. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/sustainable-cities-initiative>

177. The Friendliest Cities In The World. URL: <https://www.william-russell.com/blog/worlds-friendliest-cities/>

178. The MDG.F in Croatia. Country Fact Sheet. URL: http://www.mdgfund.org/sites/default/files/Croatia%20Joint%20Programme%20Fact%20Sheet_1.pdf

179. The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. URL: <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>.

180. The Strategy Plan for Vienna. URL: <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b007289.pdf>

181. UN4UkrainianCities - Enhancing urban planning in the cities of Kharkiv and Mykolaiv in Ukraine by supporting the implementation of the new master plans and facilitating investments in sustainable urban infrastructure/ URL: <https://unece.org/housing/un4ukrainiancities>

182. Urbicide. Wikipedia the free encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Urbicide>

183. Vienna: The godmother of gender mainstreaming. URL: <https://www.polisnetwork.eu/news/vienna-the-godmother-of-gender-mainstreaming/>

184. Vienna's most important social housing buildings. URL: <https://www.wien.info/en/sightseeing/red-vienna/social-housing-buildings-359256>

185. Werkstadt Junges Wien. URL: <https://www.urbanagendaplattform.org/best-practice/werkstadt-junges-wien>

186. Xavier Lemaire, Daniel Kerr Inclusive urban planning URL: <https://samsetproject.net/wp-content/uploads/2018/01/Inclusive-Urbanisation-WP-SAMSET-final-changes.pdf>

187. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji. Narodne-novine. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_07_84_1556.html

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації**

1. Ksendzuk V., Voitsitska K., Sergiienko I. Public Management of Socio-Economic Development of Inclusive Cities. Edited by: M. Dei, O. Rudenko, V. Lunov. *Association agreement: driving integrational changes*. Chicago: Accent Graphics Communications. 2020. 362 p., pp. 77-88. *Особистий внесок здобувача: ідентифіковано фактори, що впливають на соціально-економічний розвиток міст та визначено особливості публічного управління інклюзивним містом*

2. Абрамова Д.С., Дика О.С., Сергієнко І.Г. Механізм формування професійної етики в системі державного управління: специфіка та проблематика. *Вісник ЖДТУ. Серія «Економіка, управління та адміністрування»*. 2019. № 1(87). С. 169-173. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/163274/162764>. *Особистий внесок здобувача: визначено особливості удосконалення системи державного управління в частині забезпечення якісними кадрами, формування професійної етики державних службовців, які працюють задля створення інклюзивних міст України.*

3. Ксендзук В.В., Войціцька К.М., Орел В.Р., Сергієнко І.Г. Публічне управління містом в контексті інклюзивного розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. №12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1554>. *Особистий внесок здобувача: визначено взаємозв'язок понять «соціальна інклюзія» та «соціальна ексклюзія», обґрунтовано організаційний механізм публічного управління інклюзивним містом.*

4. Сергієнко Л.В., Джумагельдієва Г.Д., Сергієнко І.Г. Механізм формування етичного кодексу в системі державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 125–129. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2019/21.pdf. *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано необхідність комплексного та якісного впровадження етичних норм державних службовців та контроль їх дотримання в частині соціального значення для інклюзивного суспільства*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
 Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr Polytechnic State University

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005
 103, Chudnivska Str., Zhytomyr, Ukraine, 10005
 Phone/fax: (0412) 24-14-22, 24-14-23, e-mail: rector@ztu.edu.ua, https://ztu.edu.ua, код ЄДРПОУ 05407870

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВІДПОВІДАЄ ДСТУ ISO 9001:2015
 QUALITY MANAGEMENT SYSTEM ISO 9001:2015

Від 30.08.2023 № 44-01.00/1071
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Сергієнко Ірини Григорівни в сфері публічного управління інклюзивним містом в освітній процес Державного університету «Житомирська політехніка»

Засвідчую, що науково-практичні результати дисертаційного дослідження І.Г. Сергієнко в сфері публічного управління інклюзивним містом використовуються в освітньому процесі Державного університету «Житомирська політехніка» при підготовці фахівців за освітніми ступенями «бакалавр» та «магістр» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Пропозиції впроваджено в освітній процес для удосконалення структури та змісту навчально-методичного забезпечення таких навчальних дисциплін, як: «Стратегії розвитку міст», «Громадянське суспільство», «Урбанізаційні та глобалізаційні процеси», «Інноваційні практики управління в органах публічної влади».

Висновки, наведені в дисертації, сприяють удосконаленню освітнього процесу, підвищенню якості підготовки фахівців з публічного управління та адміністрування в частині отримання ними теоретичних і практичних знань в сфері публічного управління інклюзивним містом.

Використання результатів дослідження І.Г. Сергієнко свідчить про їх завершеність, реальність і можливість впровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Довідка видана для представлення до Спеціалізованої вченої ради.

Перший проректор

Оксана ОЛІЙНИК

УКРАЇНА
ЖИТОМИРСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

майдан ім. С.П.Корольова, 4/2, м. Житомир, 10014, тел. 48-11-85
E-mail mvk@zt-rada.gov.ua, код ЄДРПОУ 04053625

27.12.2023 № 8/11
на № _____ від _____

Для представлення до
Спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

**про впровадження результатів
дисертаційного дослідження Сергієнко Ірини Григорівни**

Даною довідкою підтверджуємо, що в роботі міської ради м. Житомира використано результати наукового дослідження дисертантки Сергієнко І.Г., які стосуються пропозицій з удосконалення підходу до формування стратегічних напрямів розвитку інклюзивних міст, що характеризується синергетичним ефектом, багатовекторністю та забезпеченням досягнення цілей сталого розвитку, а також сприяє розкриттю потенціалу розвитку міста в контексті формування інклюзивного суспільства.

Це дозволяє враховувати особливості та умови розвитку м. Житомира в частині розробки стратегічних напрямів діяльності регіональних органів виконавчої влади.

Апробація результатів дослідження Сергієнко І.Г. свідчить про їх реальність та результативність використання в діяльності регіональних органів виконавчої влади.

Заступник міського голови
з питань діяльності
виконавчих органів ради

Марія МІСІУРОВА